

М. М. Барна, О. В. Волощенко, О. П. Козак

Літературне читання

Українська мова

Підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Частина I

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Тернопіль
Астон
2015

УДК 821.161.1:372
ББК 74.261.4Укр10
Б 25

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України № 777 від 20. 07. 2015 р.)**

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Б 25 Барна М. М., Волощенко О. В., Козак О. П.

Літературне читання. Українська мова : підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Частина І. — Тернопіль : Астон, 2015. — 196 с. : іл.

ISBN 978-966-308-619-4

У підручнику вміщено твори всіх видів і жанрів, передбачених чинною Програмою з літературного читання.

Структурування навчального матеріалу відрізняється від звичного. В його основу покладено календарний принцип, тобто на уроках вивчатимуть програмові твори, що відповідають тій чи іншій знаменній даті.

Запитання і завдання для роботи над текстами сформульовані з врахуванням певного читацького досвіду четвертокласників, вагомішого життєвого багажу, тобто на вищому рівні, забезпечуючи тим самим перспективність у підготовці до вивчення літератури у 5-му класі.

Ознайомлення учнів з творами різної тематики і жанрів, формування вмінь сприймати, розуміти, аналізувати прочитане, висловлювати власні судження щодо морально-етичних цінностей через художні образи літературних творів сприятиме формуванню читацьких навичок молодших школярів, прищепленню любові до книги, розвитку пізнавального інтересу та творчості.

**УДК 821.161.1:372
ББК 74.261.4Укр10**

Гортаючи сторінки підручника, звертай увагу на позначки:

ознайомся з інформацією

виконай завдання

зверни увагу

перевір себе

ISBN 978-966-308-619-4

© Барна М. М., Волощенко О. В., Козак О. П., 2015
© ТзОВ «Видавництво Астон», 2015

ДОРОГИЙ ЧЕТВЕРТОКЛАСНИКУ!

Читаючи сторінки нового підручника «Літературне читання», Ти помандруєш чудовим і неповторним світом героїв найцікавіших художніх творів українських та зарубіжних письменників, перенесешся в далеке минуле, потрапиш у таємниче й чарівне сьогодення.

Робота з книжкою збагатить Твоє мовлення новими словами, прислів'ями, приказками, розкриє таємниці художнього слова, вдосконалисть уміння розуміти прочитане, навчить доводити правильність певного судження та власної думки.

Ти удосконалюватимеш уміння самостійно працювати з інформацією, виконувати різноманітні творчі завдання.

Невеликі графічні символи — піктограми «ознайомся з інформацією», «зверни увагу», «виконай завдання» нададуть зручності у роботі з підручником.

Рубрика «Перевір себе» допоможе Тобі періодично оцінювати власну діяльність та підготуватися до написання контрольних робіт. Зміст і формати тестових завдань розроблено на основі вимог навчальної Програми з літературного читання для 1–4 класів зі змінами та орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів з базових дисциплін у системі загальної середньої освіти (наказ МОН України від 21.08.2013 р. № 1222).

Письмові відповіді на завдання виконуй у робочому зошиті з літературного читання, а не в підручнику! Бережи книжку!

Учись учитися!

Успіхів Тобі!

З повагою, автори

... Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.

Тарас Шевченко

Щороку 1 вересня для хлопчиків і дівчаток відчиняються двері численних шкіл, ліцеїв, гімназій, коледжів, технікумів. Але чому саме 1 вересня, а не 10, 15 чи 1 жовтня ми розпочинаємо новий навчальний рік?

Ця традиція прийшла до нас у XV столітті з Візантії, де 1 вересня відзначали настання нового (не тільки навчального) року. Всі перші школи діяли при церквах, тому й навчання в них

починалося з церковного нового року — з 1 вересня. Ось таке просте пояснення.

У наш час двері шкіл для дітей у різних країнах відчиняються в різні дати. 1 вересня розпочинається навчання в Чехії, Білорусі, країнах Прибалтики. А ось, наприклад, для дітей Німеччини, Іспанії, Франції немає чіткого графіка початку навчального року: навчальні заклади розпочинають працювати протягом серпня-вересня. В Італії діти починають відвідувати школу з 1 жовтня. Із середини серпня починають вчитись у Данії. В Англії, Канаді та США навчальний рік починається завжди у перший вівторок вересня. В Японії вирішили, що початок навчання — це дуже весело, і починають новий навчальний рік... 1 квітня.

В Україні свято День знань було впроваджено у 1984 році.

НАМ ТРЕБА ВЧИТИСЬ!

...В країні нашій стільки справ,
і кожна з них цікава,
що я ще й досі не добрав —
яка ж найкраща справа?
Літак між хмарами водить?
У шахті працювати?
Ліси ростить, сади садить,
будинки будувати?
Чи поклади нові знайти
руди, вугілля, нафти?
Чи в інші зоряні світи
злетіти космонавтом?..
А ще привабливіш було б
стать лікарем великим

і від усіх-усіх хвороб
знайти цілющі ліки,
щоб всі, здорові та міцні,
жили б хоч років з двісті!..
Про все, що мріється мені,
несила й розповісти.
Просторі стеляться путі,
навкруг широкий обрій...
Мені відкрито все в житті —
аби учився добре! —
І я учитимусь як слід
і буду вірним сином
милішої за цілий світ
моєї Батьківщини!

- Визнач основну думку прочитаної поезії.
- Над чим замислюється ліричний герой твору?
- Ким Ти бачиш себе у майбутньому? Що робиш для того, щоб досягти своєї мети?

Ліричний герой — образ, що виникає в уяві читача під враженням висловлених у творі почуттів, переживань, роздумів.

У соціально-побутовій казці героями виступають звичайні люди, а всі події, які з ними відбуваються, описано в побуті, тобто у повсякденному житті.

НАЙДОРОЖЧИЙ ПЛІД

Болгарська народна казка

Було у батька три сини. Якось він покликав їх до себе в кімнату та й каже:

— Даю вам кожному гаманець золотих. Ідіть собі по світу та шукайте найдорожчий плід. Хто його принесе мені, отримає половину мого багатства.

Взяли три сини гроші та й рушили на три сторони світу шукати найдорожчий плід.

Після трьох років мандрів усі троє повернулися додому.

— Ну як, — запитав батько найстаршого сина, — приніс ти мені найдорожчий плід?

А той йому:

— Найдорожчий плід, тату, — це той, котрий найсолодший. Отож я купив тобі винограду. З усіх плодів, що родить наша земля, виноград — найсолодший.

— Добре, синку, — каже батько, — гарний плід мені приніс. А що скажеш ти? — питає середульшого сина.

— Я думаю, тату, що найдорожчий плід той, який найважче дістати. Тому пішов у теплі краї і придбав плодів, що у нас не родять. Купив тобі кокосових горіхів, апельсинів, фініків, бананів та ще деяких рідкісних плодів, усього потроху. Ось вони: вибери собі найкращий.

— І твої плоди, синку, гарні. Візьми собі один із них, — каже батько.

А тоді питає найменшого:

— А що ти приніс мені, сину? Чому повернувся з порожніми руками?

— Справді, тату, я повернувся з порожніми руками. Але гроші, що ти дав мені, не змарнував. Я, тату, пішов учитися. Цілих три роки вчителі та книги вчили мене. Плодів, що я здобув, не видно, бо вони в серці й розумі моєму. Гадаю, татку, що то також дорогоцінні плоди.

Дуже зрадив батько, почувши ті слова.

— Ти приніс мені найдорожчі плоди, синку! Ти заслужив винагороду. Бо ж немає плодів, дорожчих за ті, що їх дає людині Знання.

- Визнач основну думку казки.
- Назви героїв казки «Найдорожчий плід».
- Скільки синів мав батько? Яким Ти уявляєш кожного з них?
- Який плід приніс батькові кожен із синів? Чим вони пояснили свій вибір?
- Якщо б Тобі дали завдання принести найдорожчий плід, який вибір Ти б зробив? Відповідь обґрунтуй.
- Доведи, що болгарська народна казка «Найдорожчий плід» є соціально-побутовою. Відповідь обґрунтуй.

Прочитай прислів'я. Поясни, як Ти розумієш кожне прислів'я.

Наведи приклад ситуації, в якій доречно було б вжити те чи інше прислів'я.

- Знання — це скарб, а вміння вчитися — ключ до нього.
- Ніж виряджатись у яскравий одяг, краще одягнись у знання.
- Якщо за день нічому не навчився, марно прожив його.
- Учення без вміння — не користь, а біда.
- Не кажи: «Не вмію!» Кажи: «Навчуся!»

Слово «благодійність» складається з двох частин: «благо» та «діяти». Тому благодійність можна тлумачити як діяльність на благо. Творити благо — означає надавати безоплатну допомогу тим, хто її потребує.

Благодійність — це бажання допомогти, спроба змінити щось у світі на краще і розуміння того, що твоя допомога конче комусь потрібна.

Благодійністю можна вважати справи, коли вони зроблені від щирого серця, а не для того, щоб про це дізналися інші.

Любов Забашта

ЛЮДИНА ПОЧИНАЄТЬСЯ З ДОБРА!

Людина починається з добра,
Із ласки і великої любові,
Із батьківської хати і двора,
З поваги, що звучить у кожному слові.
Людина починається з добра,
З уміння співчувати, захистити.
Це зрозуміти всім давно пора,
Бо ми прийшли у світ добро творити.
Людина починається з добра,
Із світла, що серця переповняє.
Ця істина, як світ, така стара,
А й досі на добро нас надихає.

- Із чим асоціює Любов Забашта добро?
- Яку рису характеру поетеса вважає найважливішою?
- Знайди у вірші слова, що вказують, з якою метою ми прийшли у цей світ.
- Чому автор у вірші тричі вживає такі рядки: «Людина починається з добра»? Відповідь обґрунтуй.
- Склади твір-міркування на тему «Бути добрим — це забути про себе самого, щоб думати про інших» (Матір Тереза).

Василь Сухомлинський

ДОБРЕ СЛОВО

В однієї жінки була маленька донька Оля. Коли дівчинці виповнилося п'ять років, вона тяжко захворіла: простудилася, почала кашляти й танула на очах. До нещасної матері почали приходити родичі: Олині тітки, дядьки, бабусі, дідусі. Кожен приносив щось смачне й поживне: липовий мед і солодке коров'яче масло, свіжі лісові ягоди й горіхи, перепелині яєчка й бульйон з курячого крильця. Кожен говорив: «Треба добре харчуватися, треба дихати свіжим повітрям — і хвороба втече в ліси й на болота».

Оля їла мед у стільниках¹ і солодке коров'яче масло, лісові ягоди й горіхи, перепелині яєчка й бульйон з курячого крильця. Але нічого не допомагало — дівчинка вже ледве вставала з ліжка.

Одного дня біля хворої зібрались усі родичі. Дідусь Опанас сказав:

¹ Стільник — лист, утворений чашечками з воску, який бджоли й оси роблять для зберігання меду, виховання потомства та перебування дорослих комах.

— Чогось їй не вистачає. А чого — і сам не можу зрозуміти.

Раптом відчинилися двері, й у хату ввійшла прабабуся Олі — столітня Надія. Про неї родичі забули, бо багато років сиділа прабабуся Надія в хаті, нікуди не виходила. Але почувши про хворобу правнучки, вирішила навідати її.

Підійшла до ліжка, сіла на ослінчик¹, узяла Олину руку в свою, зморшкувату і маленьку, й сказала:

— Немає в мене ні медових стільників, ні солодкого коров'ячого масла, немає ні свіжих лісових ягід, ні горіхів, немає ні перепелиних яєчок, ні курячого крильця. Стара я стала, нічого не бачу. Принесла я тобі, мила моя правнучко, один-єдиний подарунок: сердечне бажання. Єдине бажання залишилось у мене в серці — щоб ти, моя квіточко, видужала й знову раділа ясному сонечкові.

Така величезна сила любові була в цьому доброму слові, що маленьке Олине серце забилося частіше, щічки порозовішали, а в очах засяяла радість.

— Ось чого не вистачало Олі, — сказав дід Опанас. — Доброго слова.

¹ Ослінчик — переносна кімнатна лава для сидіння.

- Яка основна думка оповідання Василя Сухомлинського «Добре слово»?
- Відшукай у тексті оповідання і прочитай рядки, в яких описано, як родичі піклувалися про хвору дівчинку.
- Чому дівчинка так довго не одужувала?
- Хто допоміг Олі видужати? Чим саме? Підтвердь свою відповідь словами з прочитаного твору.
- Склади план оповідання.
- Наведи приклад із власного життя, коли чиєсь добре слово Тобі допомогло.

Прочитай прислів'я. Поясни зміст кожного з них.

- Від доброго слова і лід розмерзається.
- Доброго держись, а лихого стережись.
- Перший крок до добра — не чинити зла.
- Добре слово краще за цукор і мед, а скажеш — усім приємно.
- Раз добром налите серце повік не схолоне.
- До доброї криниці стежка втоптана.
- Добра порада — як готові гроші, а лиха — готове нещастя.
- Вода все сполоще, лише злого слова ніколи.
- Краса змії — в її шкірі, а краса людини — в її серці.
- Не пам'ятай зла, сам добрішим будеш.

Трикратність повторів — одна з ознак казки.

НАЗВАНИЙ БАТЬКО

Українська народна казка

Залишилися три брати сиротами. І нема ні хазяйства, ні хати. Пішли вони найматись. Ідуть та й думають: «Якби ж натрапити на доброго хазяїна!»

Аж іде дід, старий-старий, борода біла, і питає:

— Куди це ви, дітки, йдете?

А вони кажуть:

— Найматися.

— Хіба у вас свого хазяйства нема? — запитує дідусь.

— Нема, — кажуть. — Якби до доброго чоловіка в найми потрапити, то ми б йому по правді робили, слухались і за рідного батька мали б.

Дід і каже:

— Добре! Коли так, то будьте ви мені сини, а я вам —

батько. Слухайтеся мене, то я навчу вас, як жити, як з правдою не розминатися.

Згодилися брати та й пішли за дідом. І дід-батько всім їм допоміг розжитися добром та одружитися з хорошими дівчатами. А тоді попрощавсь і наостанок сказав:

— Глядіть, тільки ж правди не забувайте!

Минув час, розбагатіли ще більше старший та

середульший брати. А дід-батько повернувся подивитись, як його сини живуть та чи з правдою не розминаються. Приходить до найстаршого, наче старець убогий, кланяється.

— Якби ваша ласка подати мені милостиню!

Той його не впізнав і каже:

— Ге, не такий ти вже й старий! Схочеш, то заробиш, — і милостині не дав.

Пішов той дід. Відійшов трохи, оглянувся назад на маєток і на те добро — так усе воно й запалало.

Пішов він далі, до середульшого брата. Приходить, а в того і млин, і ставок, і хазяйство гарне. От дід уклонився низенько та й каже йому:

— Дай, чоловіче добрий, хоч трошки борошна: я вбогий чоловік, крихти в роті сьогодні не мав.

— Шкода, — каже той, — я ще й собі не намов. Багато вас тут таких тиняється.

Пішов дід. Відійшов трохи, оглянувся — так і охопило той млин полум'ям.

Приходить дід до найменшого брата. А той живе вбого: хатка невелика, зате чистенька.

— Дайте, — каже дід, — хоч шматочок хліба!

А той чоловік йому:

— Ідіть, дідусю, в хату — там вас моя жінка нагодує.

Приходить дід у хату. Там його і нагодували, і дали чистий одяг. А як дідусь одягався, жінка глянула: аж у нього на грудях така рана страшна!.. От і питає:

— Дідусю, з чого це у вас рана така на грудях?

— А це, — каже, — така в мене рана, що від неї мені скоро смерть буде.

— Ото лихо! — скрикнула жінка. — І нема на неї ніяких ліків?

— Є, — відповів дід, — та тільки ніхто тих ліків не дасть, хоч кожен може. Як хазяїн сам підпалить свою хату, та все його добро згорить, а тоді взяти попелу та й засипати мені на рану, то рана так і загоїться. Та хіба ж є такий чоловік?

Прикликала жінка чоловіка. Замислився він. Довго думав, а тоді до жінки:

— А як, жінко, гадаєш?

— Та так, — каже жінка, — ми хату ще наживемо, а добрий чоловік як умре, то вже йому другого життя не буде.

— Ну, коли так, — каже чоловік, — то винось дітей з хати.

Повиносили вони дітей, самі повиходили... Глянув чоловік на хату — жалко свого добра! А людини — ще жалкіше! Узяв та й підпалив. Так ураз хата полум'ям і взялася — де й ділася... А замість неї відразу постала інша хата, така гарна та пишна. А дід стоїть та тільки всміхається.

— Бачу, — каже, — сину, що з вас трьох лише ти не розминувся з правдою. Живи щасливо!

Тут упізнав чоловік свого названого батька. Кинувся до нього, — аж його вже нема. То вони й дітям про нього розповіли і по правді жити вчили. З людьми ділитися, віддячувати добром, убогих не цуратися, старших шанувати.

- Чому даний твір є казкою? Відповідь обґрунтуй.
- За якими ознаками українську народну казку «Названий батько» відносять до групи соціально-побутових казок?
- Згадай головних героїв казки «Названий батько».
- Яку роль відіграв дідусь у житті трьох братів-сиріт?
- Відшукай у тексті слова, які сказав наостанок дід-батько синам. Прочитай їх.
- Чи дотримався кожен із синів батькового прохання? Підтверди свою відповідь цитатами з тексту.
- Інсценізуйте будь-який уривок казки «Названий батько» (на власний вибір).
- Склади власну казку про Добро.

Цитата — це точний, дослівний уривок з будь-якого тексту.

* * *

На автобусній зупинці
Зустріча бабусю внук.
Із села везе гостинці,
То нехай не трудить рук,
Внучок зробить добрий вчинок:
Він зустріне, привіта,
Піднесе важку корзину,
Бо така ж кругом сльота¹...
На зупинці все у русі:
Із автобусів тісних
Раз у раз якісь бабусі
Вибираються на сніг.
Внук глядів, як на спектаклі²,
Поки ноги не поклякли.
Налічив, немов на сміх,
Сорок сім бабусь чужих.
А своєї все нема.
Намочився він дарма.
Подивився на годинник
І зітхає: — От діла,
Був зробив би добрий вчинок,
Та... бабуся підвела!

- Який добрий вчинок хотів зробити хлопчик?
- Чи вдалося йому виконати задумане?
- Кого звинуватив онук у тому, що не зміг зробити доброго вчинку?

¹ Сльота — хмарна, сира погода з дощем або мокрим снігом.

² Спектакль — театральна вистава.

- Про які риси характеру головного героя свідчить його вчинок? Відповідь обґрунтуй.
- З якою інтонацією потрібно читати висновок онука? Чому? Відповідь обґрунтуй.
- Чого вчить поезія Інни Кульської? Відповідь обґрунтуй.
- Поміркуй, як можна назвати дану поезію. Запропонуй свій варіант заголовка.
- Пригадай, як Ти допомагав старшим людям. Розкажи про це своїм однокласникам.

Іван Драч

* * *

Хіба чекати плати за добро?
Нехай в руці зламається перо,
Нехай твоя зламається рука,
Що за добро добра собі чека!

Добро твориться просто — ні за так.
Так, як цвіте і опадає мак,
Як хмарка в'ється і сміється пташка,
Як трудиться мурашка-горопашка.

Хай сіє зерна скрізь метка рука,
І в океан добра тече ріка,
І не зросте із нього ковила¹...
Лиш так змагаймо океани зла...

¹ Ковила — трав'яниста степова рослина родини злакових з вузькими листками та квітками, зібраними в пухнасті волоті: тирса.

- До чого закликає Іван Драч у поезії? Підтверди свою думку рядками вірша.
- З чим поет порівнює творення добра? Прочитай ці рядки виразно.
- Як, на думку Івана Драча, перемогти у світі зло?
- З якою інтонацією потрібно читати поезію Івана Драча?
- Яка основна думка поезії «Хіба чекати плати за добро»? Підтверди висновок рядками вірша.

Притча — це повчальна розповідь з історії чи навикишнього життя, мета якої — викласти духовні або моральні істини.

ЧАРІВНІ ОКУЛЯРИ

Притча

Один чоловік забажав мати окуляри, через які можна було б бачити людські помисли, бажання і те, що в людських серцях.

Знайшов цей чоловік чарівні окуляри і побачив, що в людських серцях зла більше, ніж добра. Поступово чоловік почав зневажати злих людей, уникати їх, згодом зневага перейшла у ненависть, чоловік втрачав друзів, знайомих, став зовсім самотнім. Дійшло до того, що життя втратило для нього сенс.

Тоді прийшов до цього чоловіка Ангел Божий зі словами:
— Чоловіче милий! Ти шукаєш досконалості в інших. Я раджу тобі пильно подивитись у власне серце. Якщо не знайдеш там недоліків, то берися за чужі гріхи.

Торкнувся Ангел окулярів – і чоловік побачив своє власне серце. Воно було сповнене гріхів більших, ніж ненависні йому в чужих серцях.

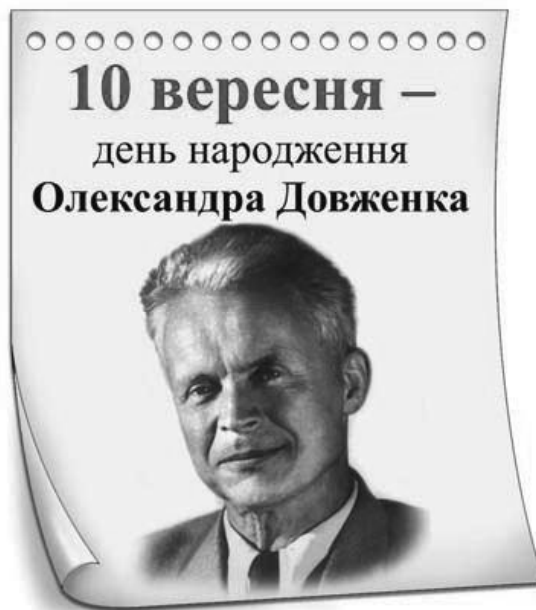

— Боже милостивий! Який я грішний! Прости мене, Господи, і навчи покаятися та смиренно виправляти свої помилки!

Цієї ж миті окуляри розбилися.

- Які окуляри захотів мати чоловік? Навіщо? Підтверди свої слова рядками притчі.
- До чого привело чоловіка використання чарівних окулярів?
- Хто допоміг героєві притчі? Яку допомогу отримав чоловік? Знайди і прочитай у притчі ці рядки.
- Чого навчає нас притча «Чарівні окуляри»? Відповідь обґрунтуй.

Олександр Петрович Довженко (1894–1956) народився 10 вересня 1894 р. на Чернігівщині у бідній сім'ї. Навчався Сашко дуже легко, з усіх предметів найбільше любив читання і малювання.

Працював учителем, згодом перейшов на дипломатичну службу у Варшаві та Берліні, а коли повернувся в Україну, — то й художником, оформлюючи книги та журнали.

У 33 роки його життя різко змінилося — Олександр Довженко почав навчатися знімати кінофільми, писав до них сценарії; у цьому він досягнув неабияких висот.

Автобіографічний твір «Зачарована Десна» був опублікований у 1956 році у березневому номері журналу «Дніпро». А 25 листопада Олександр Довженко раптово помер.

Автобіографічний твір — це опис власного життєвого шляху автора на основі спогадів.

Олександр Довженко

ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА

(Скорочено)

В цьому короткому нарисі автобіографічного кіно-оповідання автор поспішає зробити відразу деякі визнання: в його реальний повсякденний світ що не день, то частіше починають вторгатися спогади.

Що викликає їх? Довгі роки розлуки з землею батьків, чи то вже так положено людині, що приходить час, коли вивчені в давно минулому дитинстві байки й молитви виринають у пам'яті і заповняють всю її оселю, де б не стояла вона.

А може, те й друге разом і в такій же мірі, як і непереможне бажання, перебираючи дорогоцінні дитячі іграшки, що завжди десь проглядають в наших ділах, усвідомити свою природу на ранній досвітній зорі коло самих її первісних джерел. І перші радощі, і вболівання, і чари перших захоплень дитячих...

До чого ж гарно і весело було в нашому городі! Ото як вийти з сіней¹ та подивитись навколо — геть-чисто все зелене та буйне. А сад було як зацвіте весною! А що робилось на початку літа — огірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте. Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. А

¹ Сіни — нежила частина селянських хат і невеликих міських будинків, яка з'єднує жиле приміщення з ґанком або ділить хату, будинок на дві половини.

соняшника, а маку, буряків, лободи, укропу, моркви! Чого тільки не насадить наша невгамовна мати.

— Нічого в світі так я не люблю, як саджати що-небудь у землю, щоб проізросло. Коли вилізає саме з землі всяка рослиночка, ото мені радість, — любила проказувати вона.

Город до того переповнявся рослинами, що десь серед літа вони вже не вміщалися в ньому. Вони лізли одна на

одну, переплітались, душилися, дерлися на хлів, на стріху, повзли на тин, а гарбузи звисали з тину прямо на вулицю.

А малини — красної, білої! А вишень, а груш солодких було як наїсися, — цілий день живіт як бубон.

І росло ще, пригадую, багато тютюну, в якому ми, маленькі, ходили, мов у лісі, в якому пізнали перші мозолі на дитячих руках.

А вздовж тину, за старою повіткою¹, росли великі кущі смородини, бузини і ще якихось невідомих рослин. Там неслися кури нишком од матері і різне дрібне птаство. Туди ми рідко лазили. Там було темно, навіть удень, і ми боялись гадюки. Хто з нас у дитинстві не боявся гадюки, так за все життя й не побачивши її ніде?

¹ Повітка — господарське приміщення для утримання домашніх тварин або зберігання сільськогосподарського реманенту та різного майна.

Коло хати, що стояла в саду, цвіли квіти, а за хатою, проти сінешніх дверей, коло вишень, поросла полином стара погребня з одкритою лядою¹, звідки завжди пахло цвіллю. [...]

На погребні любив спати дід. [...]

Влітку дід частенько лежав на погребні ближче до сонця, особливо в полудень, коли сонце припікало так, що всі ми, й наш кіт, і собака, і кури ховалися під любисток, порічки чи в тютюн. Тоді йому була найбільша втіха...

Більш за все на світі любив дід сонце. Він прожив під сонцем коло ста літ, ніколи не ховаючись у холодок. Так під сонцем на погребні, коло яблуні, він і помер, коли прийшов його час. [...]

Багато бачив я гарних людей, але такого, як батько, не бачив. Голова в нього була темноволоса, велика і великі розумні сірі очі, тільки в очах чомусь завжди було повно смутку: тяжкі кайдани неписьменності і несвободи. Весь в полоні у сумного і весь в той же час з якоюсь внутрішньою високою культурою думок і почуттів.

Скільки він землі виорав, скільки хліба накосив! Як вправно робив, який був дужий і чистий. Тіло біле, без єдиної точки, волосся блискуче, хвилясте, руки широкі, щедрі. Як гарно ложку ніс до рота, підтримуючи знизу

¹ Ляда — рухома покривка, дверцята, що прикривають отвір всередину чого-небудь.

шкоринкою хліба, щоб не покrapать рядно над самою Десною на траві. Жарт любив, точене, влучне слово. Такт розумів і шанобливість. Зневажав начальство і царя. Цар ображав його гідність миршавою рудою борідкою, нікчемною постаттю і що нібито мав чин нижче за генерала.

Одне, що в батька було некрасиве, — одяг. Ну такий носив одяг негарний, такий безбарвний, убогий! Неначе нелюди зухвалі, аби зневажити образ людини, античну статую укрили брудом і лахміттям. Іде, було, з шинку додому, плете ногами, дивлячись у землю в темнім смутку, аж плакати хотілось мені, сховавшись в малині з Піратом. І все одно був красивий, — стільки крилося в нього багатства. Косив він чи сіяв, гукав на матір чи на діда, чи посміхався до дітей, чи бив коня, чи самого нещадно били поліцаї, — однаково. І коли він, покинутий всіма на світі вісімдесятилітній старець, стояв на майданах безпритульний у фашистській неволі і люди вже за старця його мали, подаючи йому копійки, він і тоді був прекрасний.

З нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, великих учених чи сіятелів, — він годивсь на все. Багато наробив він хліба, багатьох нагодував, урятував од води, багато землі переорав, поки не звільнився від свого смутку.

У виконання вічного закону життя, схиливши сиву голову, шапку знявши й освятивши мислі мовчанням, повертаю я прибитий журбою талант свій до нього, нехай сам продиктує мені свій заповіт. Ось він стоїть передо мною далеко на київських горах. Прекрасне лице його посиніло від німецьких побоїв. Руки й ноги спухли, і туга залила йому очі слізьми, і голос уже однімає востаннє, навіки. І я ледве чую оте далеке його: «Діточки мої, соловейки...» [...]

Жили ми в повній гармонії з силами природи. Зимом мерзли, літом смажились на сонці, восени місили грязь, а

весною нас заливало водою, і хто цього не знає, не знає тієї радості і повноти життя. Весна пливла до нас з Десни. Тоді ніхто не чув про перетворення природи, і вода тоді текла куди і як попало. Часом Десна розливалась так пишно, що у воді потопали не тільки ліси й сінокоси. Цілі села тоді потопали, гукаючи собі порятунку. І тут починалась наша слава.

Як ми з батьком і дідом рятували людей, корів і коней, про це можна написати цілу книгу. Це був мій дошкільний героїзм, за який мене тепер, напевно, послали б до Артека. Тоді артеків ще не знали. Давно це діялось. Забув, котрого року, навесні, напередодні паски, повінь случилась така, якої ніхто, ані дід наш, ні дідова баба не знали. [...]

А не занадто вже я славословлю старих своїх коней і село, і стару свою хату? Чи не помиляюсь я в спогадах і почуттях?

Ні. Я не приверженець ні старого села, ні старих людей, ні старовини в цілому. Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм. Коли ж обертаюсь я часом до криниці, з якої пив колись воду, і до моєї білої привітної хатини і посилаю їм у далеке минуле своє благословення, я роблю ту лише «помилку», яку роблять і робитимуть, скільки й світ стоятиме, душі народні живі всіх епох і народів, згадуючи про незабутні чари дитинства. Світ одкривається перед ясними очима перших літ пізнання, всі враження буття зливаються в невмирущу гармонію, людяну, дорогоцінну. Сумно і смутно людині, коли висихає і сліпне уява, коли, обертаючись до найдорожчих джерел дитинства та юнацтва, нічого не бачить вона дорогого, небуденного, ніщо не гріє її, не будить радості ані людяного суму. Безбарвна людина ота, яку посаду не посідала б вона, і труд її, не зігрітий теплим промінням часу, безбарвний.

Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє. Чому ж я мушу зневажати все минуле? Невже для того, щоб навчити онуків ненавидіти колись дороге й святе моє сучасне, що стане теж для них колись минулим! [...]

Було в минулому житті моїх батьків багато неустройства, плачу, темряви й жалю. Неясні надії й марні сподівання знаходили собі могилу в горілці й сварках. А найбільш, чого їм відпустила доля, — роботи, тяжкої праці. Всі прожили свій вік нещасливо, кожен по-своєму — і прадід, і дід, і батько з матір'ю. Так, ніби всі були народжені для любові і мали всі

талант до неї. Таж, певно, не знайшли одне одного чи не доглянули, і гнів і ненависть, які були огидні їм ціле життя, підкинула їм ворожка-чарівниця, і все життя облудні примари невпинно турбували їх і бентежили марно. І все життя їх було скорботним, як

життя древніх. Вони не знали, як змінити його, і, віддаючи перевагу тому, чого не судила їм доба, не порадувались.

Тільки було це так давно, що майже все вже розтануло в далекім мареві часу, як сон, і потонуло. Одна лише Десна залилася нетлінною у стомленій уяві. Свята, чиста ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрій. [...]

Благословенна будь, моя незаймана дівице Десно, що, згадуючи тебе вже много літ, я завжди добрішав, почував себе невичерпно багатим і щедрим. Так багато дала ти мені подарунків на все життя.

Далека красо моя! Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав

рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину, що лічив у тобі зорі на перекинутому небі, що й досі, дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах.

- Що спонукало Олександра Довженка написати автобіографічне кінооповідання?
- Які яскраві, влучні слова, словосполучення, вислови допомагають глибше, краще уявити картини природи, місце події, зовнішність персонажів, їхні характери? Підтверди цитатами з тексту.
- Відшукай у тексті та прочитай рядки, в яких автор висловлює своє ставлення до персонажів оповідання.
- Склади план до автобіографічного твору Олександра Довженка «Зачарована Десна».
- До яких епізодів твору подано ілюстрації? Перекажи їх.
- Які почуття викликав у Тебе прочитаний твір? Думку обґрунтуй.

1. Твір Олександра Довженка «Зачарована Десна», що Ти прочитав, є:

- А прозовим
- Б поетичним
- В драматичним

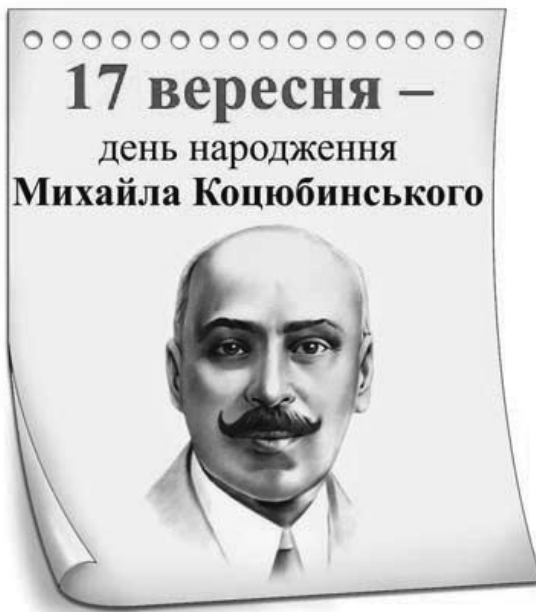
2. Встанови відповідність між автором та назвою його твору:

А Василь Сухомлинський	1. «Хіба чекати плати за добро?»
Б Наталя Забіла	2. «Добре слово»
В Іван Драч	3. «Нам треба вчитись!»

А	
Б	
В	

3. Головна думка якого твору може бути виражена словами «Знання — це скарб»?

- А «Зачарована Десна»
- Б «Чарівні окуляри»
- В «Найдорожчий плід»

Михайло Коцюбинський (1864–1913) народився у Вінниці, але згодом родина переїхала в село, а пізніше — до містечка Бар. Михайло Михайлович був дуже старанним учнем, закінчив школу, а потім і духовне училище. Знав дев'ять іноземних мов.

У студентські роки захопився літературою і вирішив стати письменником. Перший його друко-

ваний твір — вірш «Наша хатка» побачив світ у львівському журналі «Дзвінок». Але в літературі ім'я Михайла Коцюбинського пов'язують передусім з художньою прозою.

Михайло Коцюбинський

НЮРЕНБЕРЗЬКЕ ЯЙЦЕ

Мабуть, всі ви, діточки, бачили годинник; можете дізнатись, глянувши на нього чи то вдень, чи вночі, котра година, можете почислити кожду хвилинку. А було колись так, що люди не знали, як рахувати час. Розрізняли лише весну, літо, осінь та зиму, а добу ділили на день та ніч. В літній ясний день, коли сонечко весело сяє на небі, — пізнавали люди, яка пора; але вночі або в глуху осінь не вміли дати собі ради. Не раз і не два думали люди над тим, як запобігти лихові. Та якось нічого путнього не вигадували.

Каганець

Один англійський король звелів наробити однакових каганців, розчислити, скільки їх може згоріти в добу, і відтак, засвічуючи один за другим, рахувати час. Але на такий дорогий годинник могли спромогтись лишень король та багатирі. Треба було, щоб каганці горіли невиводно, щоб і вдень, і вночі чоловік доглядав їх та засвічував новий, скоро догорить один. Багато було клопоту з тою вигадкою.

Піщаний годинник

Опісля видумали люди піщаний годинник. Брали дві скляні пляшечки з вузькими шийками, насипали одну дрібненьким піском і злучали їх шийками до купи так, щоби пісок міг пересипатися з одної пляшечки до другої. Скоро лиш пісок з горішньої пляшечки пересиплеться в долішню — перевертають її догори денцем, і пісок знов сиплеться, як досі. Недорогий і дуже простий такий годинник, але і з ним чимало замороки, — раз у раз треба назирати за ним.

Дзиґарі вежові

Напослідок винайшли дзиґарі вежові. Хто й як перший вигдав се диво — незвісно. Кажуть, начебто араби перші вміли робити дзиґарі і що арабський каліф Гарун-аль-Рашид в р. 807 прислав дзиґарі в дарунок французькому королеві Каролі Великому.

Тодішні дзиґарі не дзвонили і не мали вагядла¹. Вагядло приробили аж в XVII віці. Тоді також поділили годину на 60 хвиль, а хвилю на 60 хвилинок. У великій пригоді стали людям дзиґарі. Але їх можна було побачити лиш на баштах королівських та

¹ Вагядло — маятник.

князівських замків. Мандрівник не міг користати з них, бо були дуже здорові і тяжкі. Про бідних людей годі і казати: вони мусили вдовольнитися поміччю сонця, котре однаково світить і багатим, і бідним.

Довго, дуже ще довго треба було працювати, щоб вимислити годинник, вигідніший та дешевший, щоб всі люди могли користати з нього.

На початку XVI віку в городі Нюрнберзі проживав один мідник — Петро Гельє. Старість білим волосом припорошила його голову, але він не згортав рук, не кидав праці. Всі мали його за чесного чоловіка та доброго робітника. Окрім свого ремесла, Петро Гельє кохався в механіці. Раз якось навідався до нього один італіянець, з котрим Гельє, мандруючи, запізнався в Флоренції. Від того часу старий мідник кинув своє ремесло, по цілим дням читав книжки, рисував і вирізував всілякі шруби та коліщатка.

Жінка Гельє та двоє дорослих синів його не могли взяти втямки, чому такий працюючий чоловік кинув роботу, і від світання до смеркання корили та лаяли його. Не витримав старий Гельє і, кинувши власну оселю, перебрався до своєї заміжньої дочки. Добра донька дуже кохала свого батька, захистила його і, хоч сама була вбога, все робила, щоб заспокоїти його старість. На лихо, чоловік її, кравець, був страшенно цікавий і відтоді, як старий тесть оселився в його хаті, на хвилинку не мав спокою. Цікавий кравець не знав механіки, і всякі коліщатка, шруби, з котрими раз у раз порався Петро Гельє, видавались йому чимсь незвичайним, дивовижним. Він слідив очима за кожним кроком тестя.

Одної днини старий мідник пішов до міста, забувши зачинити свою хату. Кравець подався до тестьової кімнати, радий, що може заспокоїти свою цікавість. Здивований, майже з острахом роздивлявся він по кімнаті, оглядав кожний кусок дроту, міді, заліза... Все видавалось йому

незвичайним. Аж ось межі всілякими струментами вглядів він кругленьку, невелику штучку, котра якось дивно стукотіла і сичала. Спершу подумав він, що то йому почулося. Вхопив машинку в руки, приклав до одного вуха — стукотить; приклав до другого — не вгаває. Холодний піт обілляв бідного кравця. Йому видалось, що в тій кругленькій штучці сидить нечиста сила, і, не довго думавши, зо всієї сили кинув нею об стіну, а сам, не озираючись, вибіг з кімнати, хрестячись та читаючи молитву.

«От воно що! — думав він, — от чого коханий тесть зачинається в хаті, ховається від людей! Недармо ж жінка та діти витрутили тебе з хати! Спізнався з чортом і зачинив його в машинці! Годі! Не хочу жити під одним дахом з чортякою! Ще, борони боже, на суд потягнуть!..»

Вернувшись додому і побачивши, що його праця попсована, старий Петро аж за голову взявся з туги. Стільки праці, стільки часу пропало марне! А тут ще дурний зять кричить, що не хоче жити в одній хаті з чортом. Нещасний Гельє зв'язав у вузлик своє майно і вибіг з хати на вулицю.

Тяжко йому було. Він думав: «Я старий, немощний... Прийде незабаром смерть і разом зо мною покладе в домовину і мою думку... І я не зроблю людям того добра, яке можу зробити. А тут ще ніхто не йме віри, всі цураються мене, мов божевільного. Що мені робити бідному на світі? Ось що зроблю: піду до судді, попрошу його, щоб замкнув мене в тюрму. Там вже ніхто не перешкоджатиме мені». Так подумав та й пішов до судді.

Суддя тільки що скінчив свою роботу і хотів йти обідати. Побачивши нового прохача, він дуже здивувався.

— Добродію! — сказав Гельє, — зробить мені велику ласку: звелить мене ув'язнити.

Почувши таке дивне прохання, суддя здивувався ще більше: він подумав, що старий збожеволів, і пильно глянув на нього.

— Чого ж тобі так забажалось тюрми? — спитав він.

— Я, бачте, мушу скінчити одну дуже важну роботу, та, на лихо, не можу знайти затишного куточка, щоб мені не перешкождали. В тюрмі вже напевне ніхто не перешкоджатиме мені.

Надаремне силувався суддя упевнити старого механіка, що в тюрмі не так-то вже добре, щоб туди проситись. Гельє так благав його, що суддя звелів ув'язнити його. Дуже зацікавив суддю старий Петро. Щоб дізнатись про нього що більше, суддя пішов до його жінки й почав розпитувати її про чоловіка.

— Мій чоловік божевільний, — відказала жінка, — він закинув роботу, цілими днями порається з книжками та всякою дурницею.

І сини не боронили батька. Тоді суддя звернувся до дочки та зятя. Зять називав тестя божевільним та казав, що він запродав душу нечистій силі. Бідна дочка плакала, боронила батька, як вміла, але її ніхто не слухав.

Повірів суддя, що Гельє справді збожеволів, і звелів всім родичам Петра зібратися, щоб при них випитати його і вже напевне завіритися, що він божевільний.

У визначений день зібрались у судді всі родичі Петра Гельє. Послали в тюрму за ним і незабаром привели його.

Він увійшов до зали з повагою. Очі його дивились ясно та розумно. Лице сяло тихою радістю. В руці тримав він невелику штучку, схожу до яйця, в котрій щось стукотіло.

— Панове судді, — сказав Петро, — от чого мені так бажалось дістатись до тюрми! Ми з моїм приятелем-

італіянцем довго вчилися механіки, довго розкидали розумом та роздивлялись, як зроблені дзиґарі на баштах, і наслідок самі наважились зробити такий годинник, тільки маленький. Приятель мій постачав мені книжки, радив де в чому, а я взявсь до роботи. Змовились ми мовчати, нікому й не натякати про нашу роботу, бо знали, що без глузування не обійдеться. Окрім цього, в Нюрнберзі чимало зручних механіків, і я боявся показувати свою роботу, щоб хто часом не покориствовався моєю думкою, наче своєю. Тепер, коли моя праця скінчена, — не маю з чим таїтись.

З сими словами він показав машинку. То був годинник, чи нюрнберзьке яйце. Так назвали його, бо був схожий до яйця. Всі судді і хто лиш був у залі з зачудованням дивились на годинник Петра Гельє, а він кожному розказував, як той годинник зроблений.

Жінка та сини засоромились і почали перепрошувати старого; дочка плакала з радощів, а зять переконався, що в машинці нема нечистої сили.

Скоро вістка про новий годинник розійшлась по цілому Нюрнберзі, почали всі поважати мідника Гельє.

- Про яку подію розповідає в оповіданні Михайло Коцюбинський?
- Знайди у тексті рядки, в яких автор розказує про види годинників, що передували годинникові Гельє. Прочитай їх.
- Яким був механік Петро Гельє? Охарактеризуй його, використовуючи цитати з тексту.
- Відшукай у тексті оповідання і прочитай, які відчуття переживав механік, представляючи свій винахід людям.
- Чи симпатизує автор оповідання своєму героєві? Відповідь обґрунтуй.
- Що найбільше вразило Тебе в цьому оповіданні?
- Спробуй розказати від імені одного з героїв оповідання про винахід Петра Гельє.

У третю неділю вересня в Україні відзначають День працівників лісу — професійне свято людей, які своєю благородною працею примножують наші лісові багатства і сприяють їх раціональному використанню. Люди, котрі професійно стоять на сторожі гармонії і порядку в лісовому господарстві, давно й справедливо заслуговують глибокої поваги та високого авторитету.

Ліс — наше найбільше природне багатство, «легені планети», живий скарб нашої землі. Його раціональне та розумне використання дарує людям тепло і затишок, а безконтрольне вирубування лісу спричиняє значні проблеми, які можуть торкнутися практично всіх.

Не треба забувати, що турбота та збереження цього природного національного скарбу — наш спільний обов'язок.

Василь Чухліб

ЛІСОВА ДИВИНА

Щусь, щусь, попід соснами, попід березами — і вже півкошика товстеньких боровичків і у Тарасика, і в Миколки. А від Тетянки гриби чомусь ховаються. Лише одного боровичка знайшла і кілька сиріжок.

— Знаєш що, збирай краще квіти. Принесеш мамі букет, — порадив їй Тарасик.

Квітів у лісі багато. Онде на галявинці золотавіють цмин, звіробій, ліловіє верес, у видолинку цвітуть дикі рожі, деревій. І ще різні квіти, назв яких Тетянка й не знає.

Звіробій

Дикі рожі

Цмин

Верес

— А це що за дивина! — зупиняється вона навпроти незнайомої квітки.

Над кущем пухнастого листя немовби вежа височіє, усипана великими жовтими квітами.

— Угадала, — сміється Тарасик. — Ця квітка так і називається — дивина. А ще — ведмеже вухо.

Справді, ці листочки ніби ведмедячі вуха — такі волохаті.

— І заячий холодок у лісі росте, і зозулин льон, і вовчі ягоди, — розповідають Тетянці Тарасик та Миколка.

Ведмеже вухо

Деревій

Зозулин льон

Вовчі ягоди

Набігалися по лісу, можна й перепочити ось на цій сонячній галявинці.

— О, дзвіночки! — вказав Тарасик на квіти, що голубіли неподалік.

Тетянка торкнулася однієї, другої квітки:

— А чому ж вони не дзвонять?

— Бо спочивають зараз. А дзвонять рано-вранці, пробуджують лісових мешканців: «Дзінь-дзень! Годі спати! До роботи! До роботи! До роботи!» І зайці біжать капусту

поливати, білки по горіхи, дятел кузню відчиняє, мурашки свій дім ремонтують.

Тарасик так цікаво розповідав, що Миколка заслухався.

А Тетянка сказала:

— Букет мамі й так сподобається. А дзвіночків я не буду рвати. Нехай дзвонять.

- Чому автор, на Твою думку, назвав оповідання «Лісова дивина»?
- Чому дівчинка не зірвала дзвіночки в букет? Як цей вчинок характеризує дівчинку?
- Які ще лісові квіти Ти знаєш? Розкажи про них однокласникам.

Оксана Сенатович

ДРУЖЕ МІЙ

У сльоту, і в час негоди,
І в погоду, друже мій,
Серцем слухати зумій
Звуки рідної природи,
Звуки — дивні голоси
Незвичайної краси
Чуєш, друже мій, розмови?

З вітром листя гомонить,
З сонцем — ниви і діброви,
Із озерами — блакить,
Розмовляють доли, води...
Стань, послухай, роздивись.
Мову рідної природи
Розуміти серцем вчись.

- До кого звертається поетеса у вірші?
- Визнач основну думку поезії «Друже мій».
- Підготуйся до виразного читання поезії та прочитай її, дотримуючись основних норм літературної вимови.
- Виконай словесне малювання поезії Оксани Сенатович «Друже мій».

Паола Утевська

КВІТКОВИЙ ГОДИННИК

Якось зібралися дідусь із Костиком до лісу. Вийшли рано. Сніданок узяли з собою. А мама наказує:

— Глядіть же, не забудьте о восьмій поснідати і не пізніше шостої вечора додому вертайтеся.

Пішли. Та коли вже вийшли за селище, Костик раптом згадав, що забули годинника.

— Що ж нам робити, дідуню? — питає.

А дідусь усміхається:

Цикорій

— Ми час по квітках узнаватимемо. Кожна квітка о своїй порі розкриває пелюстки назустріч сонцю. І в певний час згортає їх. Так само, як ти вночі оченята заплющуєш, а вранці розплющуєш. Бач, ось блакитні квітки — то цикорій, або, як їх ще звуть, Петрові батоги. Ростуть вони у полі, на луках, на узліссі. Вони не сплюхи.

Прокидаються між четвертою й п'ятою годинами ранку.

— О п'ятій я ще сплю, — зітхнув Костик.

— Є квіти, що прокидаються й пізніше. От хоч би шипшина. Для неї ранок настає рівно о шостій. Одночасно з нею розгортають пелюстки мак, кульбаба та нечуйвітер. Якщо в тебе немає годинника, ці квіточки і вдень тобі

допоможуть. Нечуйвітер, наприклад, стуляє пелюстки надвечір о п'ятій годині.

Ідуть далі. Аж от і ліс: тихо, зелено навкруги. Часом тільки защебече пташка, суха гілочка під ногою хрусне. Йшли, йшли, та й вийшли до лісового озерця. Костикові вже їсти захотілося. Він і питає:

— Чи немає тут якої квіточки, щоб підказала нам, котра година?

— А ти подивися на озерце, — відповідає дідусь.

Глянув Костик і бачить на тому озерці — широколисте латаття, та так його рясно, що подекуди й води не видно. А поміж латаття великі квітки біліють.

— Це водяна лілія, — пояснює дідусь. — Вона ще о сьомій годині прокинулася, розкрила навстріч сонцю чашечки. А стуляє їх, як і нечуйвітер, надвечір о п'ятій. Уже, мабуть, з годину п'є сонячне проміння. Дивись, як розпустилася! — і лукаво підморгнув Костикові.

— Так і є! Бачиш оті жовті дрібненькі квіточки? То курячі очка. Вони теж розпускаються! А прокидаються вони о восьмій. Отже...

— Ура-а-а! — затанцював Костик.
— Отже — будемо снідати!..

Латаття біле

— Як наказувала мама, — ствердно кивнув головою дідусь і заходився добувати з кошика сніданок.

Поснідали, трішки відпочили і рушили далі. А Костик знову питає дідуса, чи можна дома в садочку за квітами час визначати.

— Звісно, можна. Коли побачиш, що розпускаються червоні тюльпани або сині дзвоники кручених паничів, то знай: минула восьма година ранку. А от нагідки — сплюхи.

Вони прокидаються аж о десятій, тоді, коли Петрові батоги пелюстки вже починають стуляти...

Гарно, весело у лісі. Незчулися мандрівники, як і час промайнув.

Аж ось гукає дідусь Костика:

— Час додому! Лілія пелюстки стуляє, отже, п'ята година. А мама, пам'ятаєш, наказувала о шостій дома бути.

Обоє потомилися. Ще б пак, увесь день на ногах! Дідусь іде поволі, та й Костик не квапиться. Слухає дідусеві розповіді.

— Пам'ятаєш, Костику, — бубонить старенький, — як ми з тобою читали вірша Наталі Забіли про бджілок та метеликів, що пилок переносять? У тому вірші бджілки вихваляються:

*Коли ми навесні та влітку
збираєм мед серед квіток,
то водночас із квітки в квітку
ми переносимо пилок.
І знай — це робиться не даром:
перенести пилок той слід,
щоб кожна квітка незабаром
перетворилася на плід.*

Так от, пилок той усі рослини бережуть. На ніч квіточки стуляють пелюсточки, щоб не змила його роса. А вранці вони розкриваються саме тоді, коли прокидаються комахи, які їх запилюють. Але є квіти, що розквітають на ніч, і працюють біля них нічні комахи. Ростуть вони і в нашому садку. Це матіола, тютюн. Знаєш, чому вони такі запашні, а пелюстки їхні — світлого кольору? Тому що білу квітку

Тютюн

комаха у нічній темряві знайде швидше, а пахощі дорогу вказують, ваблять до себе. Є ще одна нічна рослина — енотера, її високий стовбур вкритий великими жовтими квітами. Рoste енотера на піщаних місцях. Удень вона наполовину згортає квіти, а десь о десятій вечора — розкриває. Хто бачив уночі галявину, вкриту енотерою, ніколи не забуде того видовища — це ніби казка! Особливо у місячну ніч. Начебто хтось порозсипав золоті зірки. І так до ранку пломеніють вони спокійним, холоднуватим сяйвом... От ми з тобою на той рік у нашому садочку квітковий годинник облаштуємо. Посадимо такі квіти, що розкривають пелюстки в різний час. Правда, цей годинник працюватиме справно лише в ясний, сонячний день.

Енотера

— Як добре ти придумав, дідусю! — зрадів Костик.

— Це не я придумав. Квітковий годинник — не новина. Більш як двісті років тому жив у Швеції вчений. Звали його Карл Лінней. У своєму рідному місті він уперше влаштував такий квітковий годинник. Для тебе це новина, бо ти ще малий. Рости і вчись, вивчишся — все знатимеш...

- Чому автор, на Твою думку, назвала оповідання «Квітковий годинник»?
- Що нового для себе Ти довідався(-лася) з прочитаного тексту?
- Наведи приклади ситуацій, коли знання про квітковий годинник можуть допомогти Тобі.

ДІВЧИНА НАД СТРУМКОМ

(Уривок з повісті «Лісничиха»)

Було це в лубенських лісах над тихою Сулою, де дзвінко булькають у воду важкі жолуді, де блакитна ракша¹ з верхівки високого дуба милується своїм райдужним відбитком у ясному плесі. Там прохолодні лісові яри, зарослі осикою та ліщиною, підповзають до пшеничних ланів, там клени та липи увінчують високі горби і прямовисні кручі.

...На початку жовтня ледве помітною лісовою стежкою, яка звивалася між старезних дубів, ішла дівчинка років тринадцяти. На ній були картата новенька кофтина, синя спідниця й біла хустинка, як терен-цвіт. І ця хустинка різко відтіняла чорні брови дівчинки, її засмагле обличчя й світлі очі. Такі світлі й зелені, що в темряві вони, мабуть, блимають, як світлячки, її кругле ніжне підборіддя схоже було на яблуко, а припечений сонцем кирпиченький ніс скидався на жовту лісову грушку, яка вистигла проти сонця аж на самісінькій верхівці дерева.

¹ Ракша — перелітний птах із блискучим строкатим оперенням.

Дівчинка несла книжки й зошити, перев'язані навхрест мотузком. Вона поверталася додому зі школи. Йшла вона легким безшумним кроком, наче пливла над стежкою, і тільки іноді під її черевиками, взутими на босу ногу, стиха хрускали суха гілочка або жолудь.

Стежка зненацька повернула праворуч, обминаючи круту гору, і тоді стало чути, як весело видзвонює у тиші вода. Прозорий струмок перетинав стежку, і через нього було перекинута кладку з сухої деревини. Кора на дереві зійшла, і стовбур, сточений жуками, вимитий дощами та висушений сонцем, жовтів і вилискував, мов велика кістка якоїсь прадавньої тварини. (Така, як ото лісники знайшли колись у глинищі, на Мгарській дачі).

Дівчинка сіла над струмком, поклала біля себе книжки й почала задумливо бовтатись у воді руками. Хвильки хлюпали в неї між пальців і здіймались ясними пухирями, в яких відбивались на мить то жовте листя клена, то клаптик блакитного неба, то обличчя в білій хусточці.

На дні струмка ворушилась водяна трава — довгі такі стьожки, як пучки волосся. В одному місці нанесло намулу й трісочок, утворилася маленька загата, мов озеречко, і вода у цьому озеречку була темніша, в ній тихо крутився золотий листок. З намулу на дні визирала черепашка, мабуть, лісового лаврика. Тільки лаврик давно вже в ній не жив, і черепашка була біла, як крейда. Крізь прозорі жмурки на воді здавалося, що вона дрібно дрижить від холоду.

Руки в дівчинки були шершаві, як дубова кора, засмаглі й подряпані. Хустинка в неї зсунулася набік, і з-під неї вибилася хмарка льняного волосся, білого й легкого, як пух, — дмухне вітрець, так воно й розлетиться навколо. І тепер дівчинка стала дивно схожою на кульбабу. В школі її подружки так і кликали завжди: Улянка-кульбабка.

Улянка повільно глянула навколо й наче вперше помітила, що ліс її любий уже прибрався в нову чарівну одежу.

Як же хороше засвітилися очі в дівчинки, як глибоко вдихнула вона осіннє терпке повітря! Здрастуйте, сестри-берізки, вас не впізнати сьогодні. Чи ви це, мої білокорі? Ой леле, не чують привіту, свічками золотими палахкотять. Слухайте, слухайте, як капає з них прозорий жовтий віск: кап, кап, кап...

Та чому ж ти посмутніла раптом, Улянко? Милуйся, милуйся свічками-берізками, і прозорим воском кленів-шептунів, і шапками лісових груш — дивися, вони тепер червоні, як полум'я, і здається, що скрізь на узліссях, і в глушині, й на всіх просторах галявинах розвішано святкові барвисті килими для зустрічі дорогих гостей.

Ні, засмучена сидить дівчинка-школярка. Яка холодна вода в струмку! Витерла руки об спідницю. Як, мабуть, холодно татусеві на фронті осінніми ранками, темними ночами. Забарилися далекі сподівані гості. Знімайте килими, ховайте до скрині.

Прислухалась Улянка. Тільки струмок у тиші дзюрчить, і коли ось так заплющити очі, ще й долонями їх затулити, то здається, що вийшла з гущавини дівчинка-березянка, донька старої берези, така собі босоніжка, у вінку з жовтого листя, личко біле з кори березової, а на шиї намисто з тридцяти трьох прозорих скляних дзвіночків. І тихо затанцювала березянка на галявині, закрутилася, все швидше й швидше, і всі тридцять три дзвіночки разом обізвалися.

Довго б отак сидіти із заплющеними очима та слухати, коли ж це дві сороки прилетіли й застрекотали на дубі: «Чи скор-ро, стар-ра, бур-рю стріч-чати? Чи скор-ро, стар-ра?» А друга: «Не стар-ра я, сестр-ро-сестр-ра! Не стар-ра!»

Жолудь зірвався, застукав по гілках, сердито забубонів: «Буду бити вас обох, білобокі! Буду бити вас обох, білобокі!»
Ось ти яка, осінь у лісі!

Улянка підвелася, підхопила книжки і, перейшовши через струмок по сухій деревині, звернула зі стежки. Вона пішла навпростець, продираючись крізь ліщину, зриваючи інколи золотавий горіх, який траплявся під руку.

Незабаром вона вийшла на просіку¹ й тут раптом зупинилася. Біля трухлявого пенька на кущі скрутився чорний вужак. Підвівши голівку з двома жовтими цятками, він швидко то висував, то ховав гострий роздвоєний язичок. Улянка почула ледве вловиме сичання, схоже на шелест, наче хто крутив у повітрі тонкою дротиною. Воно тремтінням пробігло по шкірі дівчинки. А може, ніякого сичання й не було, може, то вітер посвистував у порожнє дупло пенька.

Улянка зломила хвостину й торкнула нею гадину. Вужак повільно, мляво, мов сонний, спустився з куща, показуючи срібне, в темних кільцях, черево. І тут дівчинка тихо скрикнула: до пенька з усіх боків повзли вужаки, їх було з півдесятка. Огида пересмикнула Улянчині губи. Гади збиралися на зиму в спільне кубло! Тихо шелестіли в сухій траві довгі чорні стьожки.

Але школярка не втекла. Вона стояла, мов укопана, спостерігаючи, як вужаки один по одному, іноді сплітаючись, повільно зникали в норі під пеньком. Один гострий хвостик довго ще визирав із нори й ворушився, немов дратуючи Улянку: «Ану, чи спіймаєш?»

«Як же всі вони довідалися, — думала дівчинка, — про цей пеньок край просіки? Яким лісовим гадючим телефоном змовилися між собою?»

¹ Просіка — очищена від дерев смуга землі в лісі, яка є межею ділянки, дорогою і т. ін.

Осіннє лагідне сонце востаннє пригрівало старі липи. Через просіку перелетіла довга сива волосінь павутини і, зачепившись за гілку, зненацька блиснула срібною струною.

А дівчинка довго ще стояла біля трухлявого пенька в полоні допитливих розбурканих думок.

- Відшукай у тексті та прочитай рядки з описом героїні твору.
- Які засоби художньої виразності використав письменник для опису Улянки? Прочитай їх.
- Визнач роль кожного засобу художньої виразності у створенні образу героїні твору. Свою думку обґрунтуй.
- Обґрунтуй авторське ставлення до героїні твору. Зроби відповідні висновки.
- Склади план тексту «Дівчинка над струмком».
- Підготуй за планом стислий переказ твору.

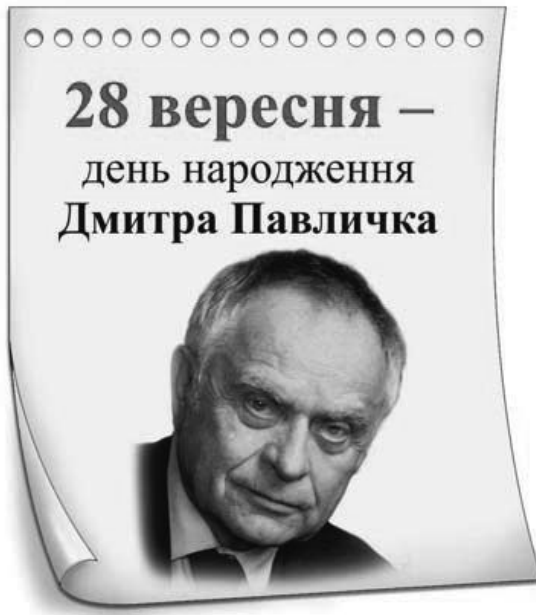
Дмитро Павличко

ЗВЕРНЕННЯ

До вас, мої рідні, звертаюся я —
найменший у нашій сім'ї,
стоїть на узліссі ялинка моя —
не зрубайте її!
На озері плаває пташка моя —
не убийте її!
Яскріє на небі зірка моя —
не згасить її!
Світ-казку будує мрія моя —
не спиняйте!

- Спробуй скласти звернення про необхідність збереження лісу.

Дата народження:

28 вересня 1929 року

Місце народження:

с. Стопчатів, (нині Івано-Франківська область).

Мова творів: українська.

Рід діяльності: поет, публіцист, громадський діяч, політичний діяч.

Народився Дмитро Васильович Павличко на Івано-Франківщині. З дитинства милували око хлопчика його рідні Карпати, які взимку

вкривалися снігами, а напровесні видзвонювали дзюркотливими струмочками. Сім'я жила бідно, батько і мати змушені були працювати «від темноти до темноти», щоб прогодувати «малесеньких семірко».

Дмитро Павличко

ДЕ НАЙКРАЩЕ МІСЦЕ НА ЗЕМЛІ

Де зелені хмари яворів
Заступили неба синій став,
На стежині сонце я зустрів,
Привітав його і запитав:

— Всі народи бачиш ти з висот,
Всі долини і гірські шпилі.
Де ж найбільший на землі народ?
Де ж найкраще місце на землі?

Сонце усміхнулося здаля:
— Правда, все я бачу з висоти.
Всі народи рівні. А земля
Там найкраща, де вродився ти!

ЯБЛУКО

На галузці яблуко висіло:
Каменем я кинув — перебив
Гілочку, аж серце заболіло:
І навіщо я таке зробив?

Яблунько моя зеленокрила,
Може, ти заплакала тихцем?
Ти для мене яблуко вродила.
Я ж у тебе кинув камінцем!

Не подумав. Лютий недотепа.
За добро я розплатився злом.
І стоїть коло дороги щепи,
Наче птах з підстреленим
крилом.

Засихає перебита галузь
І в душі горить, немов батіг
Совісті, а яблуко зосталось, —
Мій важкий, хоч недостиглий,
гріх.

МУРАШКА

Вилізла мурашка на лопух,
Подивилась весело навкруг:
— Скільки тут повітря і тепла,
Я ж, дурненька, в бур'яні жила!

Вилізла мурашка на ромен,
Мовби крила вирости з рамен:
— Що за диво — пелюстки в росі,
Як могла я жити на лопусі!

Вилізла мурашка на таріль
Соняха, що саяв серед піль:
— Боже, скільки золота й зерна!
Що ромен? Билиночка сумна!

Вилізла мурашка на сосну,
Глянула в далечину ясну:
— Піді мною цілий світ лежить, —
Як могла я на бадиллі жити!

Над сосною чорна хмара йшла,
Срібний дощик по землі тягла.
А мурашка крикнула: — Зажди! —
І взялась на ниточку води.

Вилізла на хмару і лягла
Біля сонця горда, хоч мала.
— Як могла я жити на сосні,
Коли сонце впорівень мені!

Розійшлася хмара дощова —
Вниз летить мурашка ледь жива.
Де вона — дарма питаєш ти,
Вже її нікому не знайти!

Батько Дмитра Павличка, Василь Миколайович, був освіченим на той час чоловіком, працелюбним та енергійним. Люди знали його як наполегливого оборонця скривджених, якому не раз вдалося захистити правду.

Мати, Параска Юріївна, походила з простої селянської сім'ї. «Моя мати, — згадує письменник, — відзначалася надзвичайною пам'яттю. Послухавши один раз вірш або навіть великий уривок із поеми, вона могла повторити його слово в слово. Таким чином, будучи неграмотною, вона вивчила напам'ять майже весь «Кобзар» і багато творів Івана Франка із уст своїх дітей». «Мати навчила мене розмовляти, а книжка думати», — писав поет.

Невеликі поезії Дмитро Павличко почав писати ще в дитинстві, а поява першої поетичної книжки «Любов і ненависть» збіглася з роком, коли він закінчив Львівський університет (нині — Національний університет імені Івана Франка).

Дмитро Павличко відомий не лише як поет, а й як прозаїк, публіцист, громадсько-політичний діяч. Його поезії надзвичайно мелодійні, пісенні, тому письменника без перебільшення вважають «найвидатнішим творцем музичної барви у віршах».

Дмитро Павличко

ВЕСНА

До мого вікна
Підійшла весна,
Розтопилася на шибці
Квітка льодяна.

Видалось мені,
Що лежу я в сні,
Що співає мені мати
Золоті пісні.

Крізь прозоре скло
Сонечко зайшло
І поклало теплу руку
На моє чоло.

Що мене торка
Ніжна і легка,
Наче те весняне сонце,
Мамина рука.

Дмитро Павличко

ДВА КОЛЬОРИ

Як я малим збирався навесні
Піти у світ незнаними шляхами,
Сорочку мати вишила мені
Червоними і чорними нитками.

Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне — то любов, а чорне — то журба.

Мене водило в безвісті життя,
Та я вертався на свої пороги.
Переплелись, як мамине шиття,
Мої сумні і радісні дороги.

Мені війнула в очі сивина,
Та я нічого не везу додому,
Лиш згорточок старого полотна
І вишите моє життя на ньому.

Народ знає Дмитра Павличка і як невтомного державного та політичного діяча.

* * *

Дмитро Павличко

Щасливим був я двічі: як на сні
Мене віз батько в присмерки осінні
І як відчув, що в мене в серці
Те, що належить тільки Україні.

- Який основний жанр творчості Дмитра Павличка?
- Склади невелику усну розповідь про життєвий шлях письменника і події, які Тобі особливо запам'яталися.
- Поясни, як і з яких джерел можна отримати детальніші біографічні відомості про Дмитра Павличка.

1 ЖОВТНЯ – Міжнародний день музики

У перший день жовтня відзначають Міжнародний день музики. Це свято було призначене на 1 жовтня рішенням ЮНЕСКО з ініціативи композитора Дмитра Шостаковича. Можливо, дата для святкування була обрана не випадково, оскільки осінь є улюбленою порою року багатьох видатних музикантів, художників та письменників. Осінь — красива і різноманітна, як музика.

Це свято, звичайно ж, відзначають концертами та музичними фестивалями. Його в наш час святкують у всьому світі, оскільки для музики немає ні національних, ні релігійних перешкод. Традиційно на подібних заходах звучать безсмертні твори світових класиків.

Учені вважають, що людина завжди жила з музикою. Навіть у печерах археологи знаходять сліди найдавніших музикантів, які зображені на наскельних малюнках. Звучання тих мелодій, які вони відтворювали, нам не дано почути ніколи, але сучасна музика також здатна порадувати своїх шанувальників різноманітним соковитим звучанням, що володіє величезною емоційною силою.

МУЗИКА

О музика! Яке це справді диво,
Вона підносить в сині небеса,
Ти невагомий і летиш щасливо,
А навкруги простори і краса.
І стільки щастя, радості легкої,
Любові, світла, ласки навкруги,
Краси божественної, неземної, —
Реальність враз втрачає береги...
А хвиля музики тебе несе, гойдає,
Відносить в загадкові світи
І вабить душу, ніжно пригортає.
Частинкою її стаєш і ти.
І все земне уже неактуальне,
А лише музика в душі твоїй луна.
То спрагла, лагідна, а то печальна,
Але тобою випита до дна.

- Які позитивні емоції викликав у Тебе вірш Надії Красоткіної «Музика»? Думку обґрунтуй.
- Відшукай у тексті вірша і прочитай яскраві, влучні слова, словосполучення, що допомагають краще уявити вплив музики на людину.
- Склади власні римовані рядки про музику.

СЛАВЕТНА СПІВАЧКА

Усі люди в селі Біла на Тернопільщині любили Соломію. Висока, струнка, з довгими руськими косами і великими сірими очима. Була вона мрійливою, до кожного прихильною, в гурті весела і жартівлива, щира товаришка сільських дівчат. Ходила з ними на вечорниці, разом пекли короваї, плели вінки, бувала на весіллях.

Добре виховання Соломія отримала від своїх батьків. Амвросій Крушельницький, батько Соломії, заснував у селі читальню, дав до неї багато своїх книжок, любив говорити з людьми, радив як міг, казав, щоб посиляли дітей до школи, щоб хоч навчити їх читати і писати.

Своїх дітей Крушельницькі, а їх було восьмеро, вчили людяності, любові до землі, на якій народились і яка годувала їх.

Перед від'їздом до Львова на навчання батько наказував Соломії чесно виконувати свої обов'язки, вчитися і йти вперед та не забувати, що чим вище вона підніметься в своїй творчості, тим краще прославить добре ім'я народу свого, який дав їй частку свого таланту, свого вогню.

Соломія виконала батькову волю. Своїм ніжнозвучним, шовковистим голосом, співом завжди збуджувала у слухачів багату уяву, викликала нові думки, виховувала любов до краси, до людей.

Концерти славетної співачки завжди відбувалися з великим успіхом за кордоном і на рідній землі. Вона вміла

вживатися в кожен твір, перевтілюватись у кожний персонаж, правильно передаючи його особливості.

Коли її запитували, як вона досягає такого успіху в мистецтві, відповідала:

— Мусите знати: сила вокального мистецтва здобувається не тільки голосом, музикальністю, грою, добре підібраними костюмами, а й тим, щоб переконати глядача, що дія на сцені — то життя, щоб він побачив правду, незважаючи на те, що суть театру — це саме відтворення життя. Кожний актор виконує це по-своєму, і кожен має робити це досконало...

А на запитання: «В чужих краях ви співаєте українські пісні, а як люди сприймають їх там? Чи розуміють?» — відповідала:

— Справжню красу, народне мистецтво всюди розуміють. Наші пісні за кордоном публіка сприймає гаряче, захоплюється їх мелодійністю, багатством змісту.

Під час кожного приїзду славетної співачки на рідну землю Соломію радо зустрічали молоді й старі, заможні й бідні. Артистка щиро віталася з ними, наче з давніми знайомими, переживала, коли на її концерти люди не могли купити квитки, адже, говорила вона, на концерт, певно, ще прийдуть люди і муситимуть повернутися додому...

— Може, доведеться нам ще на день залишитися тут. Ви знаєте, яке то щастя — співати своєму народові! Я така рада, коли бачу, що люди з насолодою слухають, що мовчки

співають зі мною, що пісня доходить до їх сердець, а мої переживання зливаються з їхніми. Коли моя пісня несе їх у світ краси і високих прагнень, то це така велика нагорода мені, що про іншу й не мрію...

У театрах Петербурга Соломія Крушельницька вела головні ролі майже в дванадцяти операх. Гру її високо оцінила російська критика: «Дуже добре!» «Чудово!» «Прекрасно!» «Небувало гарно!» Гучні оплески і вигуки «браво» тривали з хвилин появи і до кінця перебування її на сцені.

Імператорська родина Миколи II звернулася до артистки з проханням дати концерт у приватному царському палаці. На закінчення концерту С. Крушельницька заспівала кілька українських народних пісень. Коли цар запитав, якою це мовою і про що в них ідеться, Соломія пояснила по-французьки, підкресливши при тому, що це — пісні її рідного українського народу...

Вона прожила довге і цікаве життя (1872 – 1952 рр.). Своєю великою працею, культурою, колосальними успіхами на ниві мистецтва, великою любов'ю до рідного народу Соломія Крушельницька стала прикладом не тільки для сучасників, а й для наступних поколінь.

- Чому Соломія Крушельницька стала прикладом не тільки для сучасників, а й для наступних поколінь? Відповідь обґрунтуй, використовуючи цитати з тексту.
- Знайди в інших джерелах потрібну навчально-пізнавальну інформацію про Соломію Крушельницьку і напиши про неї замітку до стінгазети.

Перевір себе:

1. Обери рядок, у якому записана ознака вірша.

- А Графічно виокремлені рядки
- Б Повчальність у змісті твору
- В Наявність розповіді про події із життя героя

2. Обери рядок, у якому записано назву твору Дмитра Павличка.

- А «Ліс восени»
- Б «Друже мій»
- В «Мурашка»

3. Про яку людину можна сказати, що вона — «майстер своєї справи»? Власні міркування запиши.

Анатолій Давидов

ЛІСОВЕ ОЗЕРО

— До нашого озерця підемо! — сказав Ігорчикові тато.

— Так воно ж замерзло... — здивувався той.

А татко вже лаштував рюкзак, лижі, дістав з комірчини льодоруб, з яким раніше на зимову рибалку ходив.

— Будемо рибу ловити! — зрадів хлопець.

— Цього разу — рятувати рибу, — загадково всміхнувся тато.

І ось вони у лісі біля озерця. Хоч тут і затишно, однак мороз аж тріщить, озерце снігом замело, тільки на середині

крига чиста-пречиста. Ігорчик побіг туди, заглянув крізь лід і страшенно здивувався: на нього звідусіль дивилися... риб'ячі очі.

— Чого вони тут? — чудувався Ігор.

А тато вже рубав кригу. Й коли зробив чималу ополонку, витер піт з чола.

— Кисню їм, сину, не вистачало...

І великі, й малі пливли до ополонки, навіть вистрибували з води. Один окунець на лід вискочив. Затріпався, застрибав, а назад ніяк не потрапить.

Ігорчик обережно взяв його і вкинув до ополонки.

— Живи! — сказав.

- Який висновок Ти зробив(-ла) з прочитаного оповідання? Відповідь обґрунтуй.

Михайло Чабанівський

ВІРНИЙ

Те, що того ранку побачив Ігор у сусідньому дворі, дуже схвилювало його. Маленький хлопчик такого ж віку, як і він сам, стьобав прутиком рябе цуценя, тягаючи його по саду за шнурок. Собака жалібно скиглило, падало, переверталось на траві, намагаючись встигати за своїм довгоногим мучителем. Але той навмисне стрибав через кущі, бігав поміж деревами, а цуценя, впавши на землю, котилося, ніби клубочок білих ниток. Серце Ігоря не витримало. Блідий, зі стиснутими кулаками, він миттю перехопився через паркан і став перед хлопчиком.

— Нащо мучиш? — крикнув хрипким голосом. — Покинь!

Хлопчик, вражено блимаючи маленькими очима, зупинився. Цуценя, скориставшись із цього, підповзло до ніг свого лютого господаря і лизнуло йому литку. Два хлопчики, один рудий, мов сонце, якщо на нього дивитись у закопчене скло, другий з чубчиком у напуск, блідий і рішучий, стояли один проти одного, ладні зчепитися у бійці. Та ось руді вії раптом затремтіли, ворухнулися, очі опустилися.

— А чого його жаліти, коли він зайвий. Все одно завтра втопимо у діжці. Спитай он у мами.

Ігор ковтнув слину, що давила його за горло, переступив з ноги на ногу. Гнів його минув, і він уже лагідніше сказав:

— Нащо ж його топити? Краще віддай мені...

— Бери, — погодився рудий хлопчик і подав Ігореві шнурок. — Що мені, жалко?

У нас ще красивіший є, з великими вухами... Тарзан.

Не тямлячись від радості, Ігор підхопив на руки щеня, яке все тремтіло й тихо скигло, наче скаржилося на когось, і кинувся до хвіртки. Та його раптом зупинив рудий.

— Е, ні, — сказав він і лукаво примружив маленькі очі. — Даром не дається, адже він не простий, а породистий...

— Що ж ти хочеш за нього? — нетерпляче запитав Ігор. Він у цю хвилину ненавидів пихатого мучителя.

— Що в тебе є?

Ігор зам'явся. Справді, що ж у нього є? Він лише кілька днів, як приїхав з міста до тітки Олі, всі його іграшки

залишилися вдома, лише дещо вдалося захопити, коли спішно збиралися на дачу. Перебираючи в думках те, що він захопив з дому, Ігор проказував:

— Пістолет з двома курками, червоний настільний телефон з поламаною мембраною, Толька, мій братик, поламав, тенісний м'яч...

— Неси все це мені, тоді забереш собаку, інакше не віддам, — категорично заявив рудий і вихопив цуценя з Ігорових рук. — Бо це не простий дворняжка, а породистий.

— Гаразд, почекай мене, я зараз, — відповів Ігор. Він кинувся через паркан і за кілька хвилин уже повернувся. В руках у нього були іграшки.

— Бери, я згодний, — сказав Ігор і поклав усе принесене на траву.

Схопивши цуценя, він кинувся додому. І вже тоді, коли був за парканом, із сусіднього двора почулося:

— Як тебе звати?

Це питав рудий. Ігор охоче відповів.

— А мене Тимком. Будемо гратися?

— Будемо, — невпевнено мовив Ігор. — Якщо тільки не будеш мучити тварин...

— Так я ж його вчив бігати! — виправдувався Тимко. Видно, йому було соромно за свій вчинок. — У мене он ластів'яче гніздо, і я не чіпаю яєчок... Хай собі лежать, я тільки подивився кожне і поклав.

— Значить, подивився все ж? — суворо запитав Ігор. — А ти знаєш, що ластівка може відкинутися від гнізда, якщо там хтось полазить? Навіть лазити не треба. Он скільки буслів у селі, а на вашій хаті його чомусь немає. Як ти думаєш, чому? Бусли розумні птиці, вони знають людей...

Тимко прикусив язика. Він вважав, що оцей «дачник» — дурний, мов пень, коли може віддати за паршиве щеня всі свої іграшки, але виявилося, що це не так. Звідки він дізнався, що Тимко минулого року розорив лелече гніздо і хитрі птиці цього року вже не прилетіли сюди? Звідки він, міський житель, знає про ластів'ячі примхи?

А Ігор уже вовтузився з цуценям. Насамперед він випросив у матері склянку молока і нагодував його. Потім зібрав усі дощечки і цурупалки, що валялися біля хати, і зробив для нього хатку. Яка ж хороша та затишна хатка вийшла! Ігор навіть віконечко там приладнав — якраз під руку потрапила кватирка, що лежала без діла, намоєв трави, щоб м'яко було спати його собаці. Як його звати? Тимко казав, що всі звали його зайвим, бо вирішили втопити. Але ця назва Ігореві не подобалася. Він чимало чув оповідей від батька, що собака — вірний друг людини. Як же він може бути зайвим? Ні, це не підходить. Вірний, ось як він назве цуценя! Вірний, Вірний... Йому так сподобалася назва собаки, що він навіть засміявся.

— Вірний, Вірний!.. — покликав Ігор, але цуценя, пригріте сонечком, дрімало, лише вуха сторожко ходили, наче дослухалися, чи не йде сюди рудий Тимко, щоб знову починати знущання...

- Склади порівняльну характеристику двох хлопчиків — героїв оповідання.
- Чи можна вважати Тимка безсердечним хлопчиком? Відповідь обґрунтуй.
- Як ставиться автор до подій, описаних у творі? Свої міркування підтверди цитатами.
- Спрогнозуй, як будуть розгортатися події в оповіданні «Вірний» далі.

Всесвітній день учителя за рішенням ЮНЕСКО відзначають з 1994 року.

Із 1965 року в Україні в першу неділю жовтня відзначають День учителя. Це свято можна вважати одним з найулюбленіших професійних свят і дорослих, і малих. Напередодні цього дня учні шкіл, училищ, коледжів, технікумів, вишів вітають своїх улюблених педагогів.

Сергій Гордієнко

З ДНЕМ УЧИТЕЛЯ!

Є професія у світі —
Серце віддавати дітям!
Серце вчителя безкрає,
Як би він його не краяв.
Тому гідний вчитель шани.
Так, любові та пошани
За роботу непросту
І за те, що я расту!
Хай же вистачить терпіння
Передати нам уміння.
А за працю вашу діти
Щиро вам дарують квіти!

Тамара Коломієць

ПЕРША ВЧИТЕЛЬКА

Букварі і читанки,
Парти в два ряди.
Наша перша вчителька
В серці назавжди.

Споришева стежечка,
Стежечка-мережечка,
Що водила нас
Ще у перший клас.

Сонце світлі зайчики
Сипле у шибки.
Кришать крейду пальчики —
Пишуть палички.

Добре нам читається —
Вчителька всміхається.
А як хтось не зна —
Хмуриться вона.

Скільки розгадали ми
З нею загадок!
Скільки прочитали ми
Віршів і казок!

Стороною рідною
Дниною погідною
Йшли через покіс
У багрянний ліс.

Наша перша вчителька
Інших навча.
Букварі і читанки
Їм вона вруча.

Споришева стежечка,
Стежечка-мережечка,
Інших перший раз
Повела у клас.

- Які почуття та емоції виражає автор, згадуючи першу вчительку? Думку обґрунтуй.
- Склади римовані рядки про свою першу або улюблену вчительку.

Василь Сухомлинський

УЧИТЕЛЬ І УЧНІ

Під гіллястою липою сидів Старий Учитель, записував до школи дітей.

На зеленій галявинці було тихо. Новачки ніяковіли, чувся стриманий шепіт батьків.

До вчителя підійшов сивий дідусь.

Учитель пильно подивився на дідуся, заплющився на мить і знову глянув йому в вічі.

Він пізнав свого першого учня.

Шістдесят років тому під цією липою він записував його до школи.

— Остапе, це ти? — тихо запитав Старий Учитель.

— Я, вчителю... Привів внука... малого Остапа.

Старий Учитель і його перший школяр обнялися і поцілувалися.

Остап зітхнув і тихо промовив:

— Роки йдуть, вчителю.

Старий Учитель заплакав.

Задумливий, схвильований, з тремтячими сльозинками в очах, він довго сидів мовчки, дивився на маленького Остапа.

Над гіллястою липою синіло літнє небо, в квітках хмелю гули бджоли, на далекому обрії тремтів синій ліс — як і шістдесят років тому.

— А тепер, мої любі учні, — промовив Старий Учитель рівним, тільки трохи схвильованим голосом, — хто ж мені скаже, для чого людині треба вчитися?

Першим підвів руку... дідусь Остап.

Підвів і зніжковів.

- Які почуття викликало у Тебе оповідання Василя Сухомлинського «Учитель і учні»?
- Над чим спонукає задуматися цей твір?
- Як Ти думаєш, які відповіді на своє запитання почув би Старий Учитель?

Михайло Слабошпицький **СЛАВЕТНИЙ ЛІКАР АГАПІТ¹**

Тяжко захворів князь Володимир Мономах. Різні знахарі й цілителі бували в нього, але ніхто нічим не годен був допомогти. Здавалося, настала судна пора прощатися князеві з цим світом. Та ось

¹ Агапіт — перший лікар Київської Русі, один з перших ченців Києво-Печерської Лаври. Лікував важкохворих молитвами та зіллям. Його мощі вже дев'ять століть лежать у Ближніх печерах Києво-Печерської Лаври.

хтось сказав, що в монастирі Феодосія Печерського живе незвичайний чернець на ймення Агапіт, який лікує всі хвороби й повертає всіх з лабет¹ смерті до життя.

Послали з Чернігова до Києва гінців. З'явилися вони до ігумена² монастиря й прохають негайно відпустити знахаря-чудотворця Агапіта до Чернігова. Той відповів, що не владен над Агапітом і не може давати йому жодних наказів. Агапіт учинить так, як сам вважає за потрібне.

Попрохали покликати Агапіта. Прийшов він, уважно вислухав Мономахових послів. Зітхнув і відповів на їхнє прохання, що наклав на себе обітницю, запрягся перед Богом ніколи не кидати стін святої обителі, а тому й не може

Володимир Мономах

рушити з ними на Чернігів. Мономахові послы гнівалися на Агапіта, всовіщали його і благали зламати присягу в ім'я порятунку князя. Але Агапіт був невблаганний. Сказав, що слово його перед Богом — тверде, і він ніколи й нізащо не порушить його. Однак обов'язок лікаря не дозволяє йому лишити Мономаха без допомоги. І не тому, що то славетний князь, великий син Руської землі. Для Агапіта всі хворі рівні, всі однакові, ніколи й нікому не надає він переваги, всіх прагне

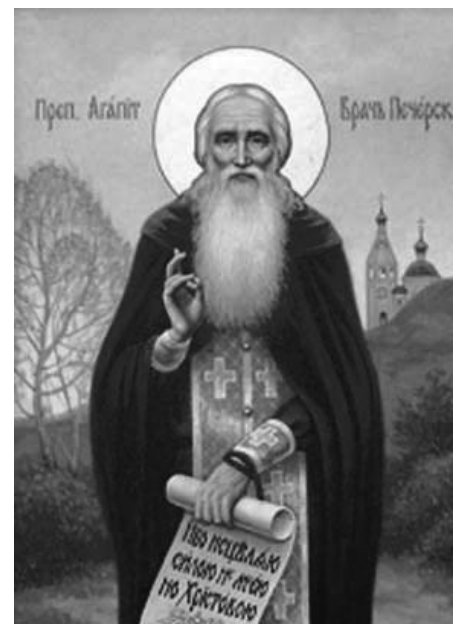
зцілити від недуги. І передав через посланців чудодійне зілля для Мономаха. Ще й запевнив, що той невдовзі стане на ноги.

¹ Лабети — те саме, що тенета, пастка.

² Ігумен — настоятель православного монастиря.

І сталося диво. Князь Володимир Мономах, який сумно думав, що йому вже ніколи не топтати рясту, одужав. Радість його була невимовна. Він вирішив озолотити ченця на віддяку за його медичне мистецтво. І знову мчали Мономахові посланці до Києва, до монаших печер. Везли Агапітові багато золота. Але він, дізнавшись про мету їхнього приїзду, навіть не вийшов до них. Переказав, що не торкнеться того золота, і звелів його роздати вбогим біля воріт монастиря. Тоді вважатиметься, що він одержав княжу винагороду. Ошелешені посланці виконали Агапітове побажання.

Чимало подібних епізодів у Агапітовій біографії. Славетний лікар, з яким на той час ніхто не міг зрівнятись у мистецтві повертати людей до життя, ніколи не брав жодних винагород за свою роботу. І навіть думку про них вважав гріховною. Всі дивувалися йому, навіть ченці з печер, бо не було меж його безкорисливості. Не випадково Агапіта вважали одним із найближчих учнів славетного Феодосія Печерського. Завжди і жив, і діяв за його заповідями.

Лікар Агапіт

Він зціляв недугу зіллям і словом. Знався на травах, на їхніх чудодійних властивостях і давав хворим різні відвари. А слово його, як сказали б, мабуть, сучасні медики, було словом талановитого гіпнотизера. Те слово також благотворно впливало на людей, заспокоювало їх, одганяло

переляк і тривоги, викликані недугою, переконувало кожного, що неодмінно переборе свою хворобу.

Звичайно ж, він був не єдиним лікарем у монастирі. Багато з ченців вивчали медицину й ставали знахарями-чудодійниками.

Але найбільша слава йшла по всій Руській землі саме про Агапіта. Про нього з великим захопленням оповідають давні хроніки¹. Його ім'я для літописців не менш славетне, ніж імена князів, видатних державних діячів чи полководців. І це зрозуміло: людина досягла виняткових успіхів у своєму благородному, потрібному всім на землі ремеслі.

- Якими чеснотами був наділений Агапіт? Свою думку підтверди словами з тексту оповідання.
- Чи знаєш Ти, що таке клятва Гіппократа і чому її повинні дотримуватись усі лікарі?

1. Обери рядок, у якому записано жанрові ознаки оповідання.

- А Твір, поділений на рядки, що римуються
- Б Невеликий за розміром розповідний твір про одну чи кілька подій у житті людей, тварин
- В Народний або літературний твір про вигадані, часто фантастичні події

2. Розташуй пункти плану твору Михайла Чабанівського «Вірний» у правильній послідовності.

- А Догляд Ігоря за Вірним
- Б Перша зустріч Ігоря з Тимком та цуценям
- В Благородний вчинок Ігоря

1	
2	
3	

¹ Хроніка — запис подій у часовій послідовності, що зробив сучасник; літопис.

День дівчаток проголосила Організація Об'єднаних Націй, і вперше його відзначили 11 жовтня 2012 року.

Мета Міжнародного дня дівчаток — привернення уваги до дискримінації дівчаток у різних країнах, підвищення обізнаності про випадки нерівності, з якими стикаються дівчатка в усьому світі. Міжнародний день дівчаток дає змогу зосередити увагу

на необхідності розв'язання проблем, які виникають у дівчаток, і заохочувати розширення їхніх прав та можливостей. До них належать можливості отримання освіти, повноцінного харчування, медичного обслуговування, соціальні права, захист від дискримінації, насильства і примусового заміжжя в дитячому віці.

Віктор Гюго

КОЗЕТА

Од узлісся до криниці було сім чи вісім хвилин ходи. Козета знала дорогу, бо багато разів ходила нею вдень. Вона не дивилася ні праворуч, ні ліворуч, боячись вгледіти щось у гіллі дерев або в кущах. Нарешті вона добулася до криниці.

То був природний водозбір, виритий водою в глинястому ґрунті, футів зо два завглибшки, обкладений кількома великими каменями. Джерело з тихим дзюрчанням витікало з-поміж них.

Лівою рукою Козета вхопилась у темряві за молодий дубок над криницею, нахилилась і занурила відро у воду. Та, нахилиючись, Козета не почула, що монета з кишені її фартушка впала у воду. Витягнула назад майже повне відро й поставила його на траву.

Тільки тепер Козета зауважила, що їй бракує сили. Вона сіла на землю. Заплющила очі, потім розплющила.

Небо вкривали чорні хмари, з рівнини дув холодний вітер, пригинаючи траву. Ліс стояв сумний. На галявині купами чорніли кущі. Гілки здавалися довгими руками з пазурами, що намагаються вхопити здобич. Стебла сухого вересу, гнані вітром, пролітали в повітрі, неначе налякані втікали від погоні. З усіх боків стелилися зловісні похмури простори.

Козеті здавалося, ніби її схопила ця хмура безмежна темрява. Дівчинка дрижала. Бракує слів, щоб описати той дивний трепет, який проймав її морозом аж до серця. І Козета заходилася рахувати вголос: раз, два, три, чотири — і так до десяти. А тоді спочатку. Це підбадьорило її. Вона підвелась. Її знову пройняв непоборний страх. Залишилась єдина думка — тікати, тікати щодуху, через ліс, через поле, аж до будинків, до вікон, до світла. Її погляд упав на відро з водою. Тенардьє навіювала Козеті такий жах, що дівчинка не наважилася втікати без відра. Вона обіруч вхопила його за дужку.

Козета ступила кілька кроків, але відро було повне, важке, і їй довелося поставити його на землю. Дівчинка передихнула, знову взяла відро й пішла далі, але цього разу пройшла трохи більше. Перепочивши трохи, Козета рушила далі. Важке відро відтягало її худенькі руки, вони дубіли, а залізна дужка морозила мокрі пальчики. Іноді вона мусила

зупинялись, і щоразу вода з повного відра хлюпала на голі змерзлі ноги дівчинки.

Козета дихала з якимось болісним хрипінням; ридання стискало їй груди, але плакати не наслідувалася. Вона навіть здаля боялася Тенардьє. Коло старого каштанового дерева Козета зупинилася надовше, щоб добре відпочити, а тоді, зібравшись на силі, знову взяла відро й пішла далі. Раптом вона відчула, що відро полегшало. Чиясь, здалось їй — величезна, рука схопила його за дужку і підняла вгору. Козета підвела голову. Велика, чорна, струнка постать ішла

в темряві поруч із нею. То наздогнав її якийсь чоловік. Не мовивши ні слова, він узяв відро.

Козета нітрохи не злякалася.

Чоловік мовив до неї тихим, низьким голосом:

— Тобі важко нести, дитино моя?

Козета підвела голову й відповіла:

— Так, пане.

— Дай я понесу, — вів далі чоловік.

Козета пустила відро. Чоловік пішов поруч з нею.

— Справді, дуже важко, — крізь зуби сказав він і додав:
— А скільки тобі років, мала?

— Вісім, пане.

— Ти здаєка несеш це відро?

— Від криниці, що в лісі.

— А далеко ти живеш?

— Та з чверть години треба йти.

Чоловік трохи помовчав, а потім швидко запитав:

— У тебе, значить, нема матері?

— Не знаю, — відповіла дівчинка і, перш ніж чоловік устиг сказати щось, додала: — Здається, нема. В інших вона є. А в мене — ні. Мабуть, у мене ніколи не було матері...

Чоловік зупинився, поставив відро на землю, нахилився й поклав руки на плечі дівчинці, придивляючись до неї.

— Як тебе звуть? — спитав.

— Козета.

Незнайомий здригнувся. Він знову подивився на неї, потім здійняв руки з Козетиних плечей, схопив відро й пішов далі.

— Де ти живеш, дитинко? — поцікавився він перегодом.

— У Монфермейлі, якщо ви знаєте.

— Ми туди й ідемо.

— Так, пане.

Він помовчав ще трохи.

— А хто ж такої пори послав тебе в ліс по воду? — питав він далі.

— Пані Тенардьє.

— А що ж вона робить, та пані Тенардьє?

Він намагався говорити байдужим тоном, але голос його якось дивно дрижав.

— Це — моя хазяйка, — відповіла дівчинка. — Вона тримає корчму¹.

— Корчму? — повторив чоловік. — Ага! Ну, то я переночую в ній сьогодні. Проведи мене.

— Ми туди й ідемо, — сказала Козета.

Чоловік ступав швидко. Козета поспішала за ним. Вона не відчувала втоми. Подеколи зводила очі й дивилася на

¹ Корчма — в Україні будівля або заїзд, де продавали спиртні напої.

нього з якоюсь особливою впевненістю й невимовним довір'ям.

Так минуло кілька хвилин.

— Хіба в пані Тенардьє нема служниць? — знову спитав чоловік.

— Ні, пане.

— І ти сама?

— Так, пане.

Знову мовчанка. Потім заговорила Козета:

— Там є ще двоє маленьких дівчаток.

— Яких дівчаток?

— Поніна і Зельма.

— Хто це — Поніна і Зельма?

— Панночки Тенардьє. Доньки моєї хазяйки.

— А вони що роблять?

— О, — сказала дитина, — в них є гарні ляльки, всякі іграшки, навіть визолочені. Роботи в них багато. Вони граються.

— Увесь день?

— Так, пане.

— А ти?

— А я працюю.

— Увесь день?

Дівчинка підвела великі очі, налиті невидимими в темряві слізьми, і сумирно відповіла:

— Так, пане.

Помовчавши, додала:

— Іноді, впоравшись, я теж граюся, коли мені дозволяють.

— Як же ти граєшся?

— Як можу. Мені дозволяють. Але в мене мало іграшок. Поніна і Зельма не хочуть, щоб я бавилась їхніми ляльками. У мене є тільки маленька олов'яна шабелька. Отакенька...

Дитина показала мізинчика.

Вони дійшли до околиці. Козета повела незнайомого вулицями. Вони проминули пекарню, але Козета забула, що їй загадали купити хліб. Чоловік уже не розпитував її, а похмуро мовчав.

Коли вони підійшли до корчми, Козета боязко доторкнулася до його руки.

— Пане!

— Що тобі, дитино?

— Ось ми й прийшли.

— Ну?

— Чи ви не віддасте тепер мені відро?

— Навіщо?

— Бо коли хазяйка побачить, що ви мені помагали його нести, вона поб'є мене.

Чоловік оддав їй відро. За хвилину вони були вже коло дверей корчми.

- Чим вразило Тебе оповідання Віктора Гюго «Козета»? Відповідь обґрунтуй.
- Визнач головних і другорядних персонажів твору, встанови тип кожного з них.
- Охарактеризуй головну героїню твору, використовуючи для цього цитати.
- Як Ти думаєш, чому чоловік допоміг дівчинці нести відро з водою до корчми? Про які риси характеру свідчить цей вчинок? Відповіді підтверди цитатами з тексту.
- Визнач ставлення автора твору до Козети. Міркування обґрунтуй.

Свято Покрови займає почесне місце серед найбільших свят в Україні.

Воно було введено в християнство у X столітті. В його основі — чи то легенда, чи то подія, яка відбулася в Царгороді (Константинополі). Місто оточили нападники-чужинці, а Божа Мати начебто покрила своїм омофором городян, які молилися на всенічній службі у Влахерській церкві. Це було

провістям перемоги. Так і сталося: невдовзі надійшли воїни-захисники й звільнили населення від нападників.

Дмитро Білоус

ПОКРОВА

Що розказував нам батько,
Не забудь до скону,
Про Покрову, Матір Божу,
Про святу ікону.

І коли вже воювали
За рубіж останній,
На всеношній² святий Андрій,
А з ним Єпіфаній

Сарацини¹ підступили
Під мури Царграда,
Хоч відважно бились греки —
Не дали їм ради.

(Його учень) раптом бачать
Прямо перед ними
У повітрі Матір Божу
З багатьма святими.

¹ Сарацини — давня назва мусульманських народів.

² Всеношна — церковна служба, що правиться всю ніч.

І коли вже сил у греків
Зовсім не ставало,
Розпростерла Мати Божа
Біле покривало,

Й нам в родині Мати Божа
Додавала сили.
Богоматері ікону
Ми дуже любили.

Омофор¹ свій, над їх станом,
Благаючи стиха
Про спасіння того граду
Від біди та лиха.

Ще й тепер прохаєм часто,
Зустрівшись з горем:
Покрий же нас, Божа Мати,
Своїм омофором.

Підбадьорені святими
Словами молитви,
Вийшли греки з небезпеки,
Не програли битви.

Серед нашого народу
Надія не згине,
Поки молишся за грішних,
Свята Берегине.

Василь Скуратівський

ПОКРОВОНЬКО, ПОКРИЙ МОЮ ГОЛОВОНЬКУ...

(Скорочено)

То була, либонь, найтрагічніша сторінка в історії козацтва. Загартовані постійними військовими походами, звиклі з посмішкою на вустах дивитися смерті в очі, цього разу наші славні лицарі падали на коліна й ридали, прощаючися зі своєю рідною матір'ю — Січчю Запорозькою. До цього їх змусила «вража баба», як образно називали в

¹ Омофор — вбрання, подібне до широкого довгого рушника, що його накладають єпископові на плечі під час відправ.

народі Катерину II, котра остаточно знищила козацькі вольності й зруйнувала найдемократичнішу обітницю в Європі.

Щоб уникнути переслідувань і покріпачення, не бажаючи бути знаряддям російського царизму, значна частина козаків вирішила переселитись у пониззя Дунаю й започаткувати Задунайську Січ.

Перед тим як залишити Запорозжя, звияжці вночі зійшлися до січової церкви, названої на честь Богородиці, щоб востаннє помолитися своїй покровительці. Кожен з присутніх журливо вчитувався в напис біля царських врат: «Покрий нас чесним своїм покровом і ізбави нас від усякого зла».

Узявши ікону Покрови, тричі обійшли духовну святиню, зі сльозами на очах вирушили в чужий край запорозькі козаки, несучи з собою образ святої Богородиці — Покрови. Ця ікона супроводжувала й оберігала їх у далекій дорозі...

Чому, власне, образ Покрови так припав до вподоби запорозцям? Справа в тому, що Пресвята Богородиця була своєрідним символом і покровителькою не тільки козацтва, а й України. Під час Другої світової війни Українська Повстанська Армія теж обрала собі свято Покрови, яке відзначають 14 жовтня, за День зброї, віддавшись під опіку святої Матері Богородиці.

Уперше цей празник виник у Греції. Як переповідає легенда, 903 року на Візантію напали сарацини, себто араби. Того дня у Влахерській церкві, що в передмісті Царгорода, відбувалася Божа служба. Почувши лиху звістку, прихожани почали просити в Бога помочі. В цей час двом святим — Андрею Юродивому, котрий, начебто, походив з України, та його учневі Єпіфанію — явилася Пречиста Діва Марія, яка, помолившись разом з людьми в церкві, зняла з голови покривало (омофор) і, ніби боронячи людей від нещастя, розпростерла над ними. Ця звістка миттєво розійшлась усією Візантією. Вона додала відваги всім воякам і мешканцям, що, зрештою, й допомогло відстояти незалежність. Власне, ця історія й прислужилася до відзначення свята Покрови.

- Знайди в обидвох творах істотні ознаки історії виникнення свята Покрови.
- Порівняй прочитані Тобою тексти різних жанрів про виникнення свята Покрови. Визнач спільні та відмінні ознаки. Відповідь обґрунтуй.

- Що, на Твою думку, об'єднує два свята: День Українського козацтва та День захисника Вітчизни? Власну думку обґрунтуй.
- Прочитай легенди «Про запорожців», оповідання Бориса Грінченка «Олеся», поезію Надії Красоткіної «До Дня захисника Вітчизни» і знайди у них підтвердження власним припущенням. Зроби відповідний висновок.

Легенда — це твір-переказ про які-небудь історичні події, факти, людей, оповитий казковістю, фантастикою.

ПРО ЗАПОРОЖЦІВ

Легенда

Були колись запорожці такі богатирі — землі важко було їх тримати!

Лише голова у запорожця сім пудів¹! А вуса у нього такі, що як візьме, було, в руки та як розправить в обидва боки, то і в двері не ввійде, хоч би вони були такі широкі, що через них трійка коней з возом могли проїхати.

Запорожці дванадцятьма мовами вміли говорити, а з води сухими виходили; вміли і в річки переливатися. Коли треба, могли на людей і сон насилати, і туман напускати.

Мали запорожці такі люстерка, що, дивлячись у них, за тисячу верст бачили, що там у світі діється. Перед тим, як іти в похід, кошовий чи якийсь інший ватажок візьме в руки те дзеркало, подивиться в нього та й каже:

¹ Пуд — давня міра ваги, що дорівнює близько 16,4 кг.

— Значить так: направо йти не слід, бо там турки на нас чекають у засідці, наліво не можна йти, бо там уже татари заходять, підемо прямо, там нікого нема, от ми і пройдемо всі цілі та неушкоджені.

А як вони воювали!

Стануть, було, на Орловій балці, а проти них дванадцять полків ворожих виведуть. А запорожці так зроблять, що ті полки самі себе поріжуть. Кров тече по черево коням, а запорожцям і байдуже — стоять та сміються.

А все це тому, що вони знаючим народом були. На своїй землі їх ніхто не міг здолати. А якщо їм доводилося кудись у похід іти, то вони під устілки чобіт та в шапки рідної землі насиплять і лише тоді йдуть. От рідна земля й охороняє їх від кулі чи шаблі.

Якось поїхали запорожці до Петербурга, зайшли до царського палацу, їм стільці подають, а вони посідали на підлогу та й сидять.

Прийшов до них Катеринич (Катериничем простий люд називав князя Потьомкіна), дивиться, що запорожці на підлозі сидять, та й давай з них сміятися. Потім підняв руку над одним із запорожців та й хотів його вдарити.

— Бий, бий, коли вже руку підняв, — каже йому запорожець.

Та де там тому Катериничу бити! Як підняв він руку, так вона й закам'яніла. З того часу жоден з царських приспівників не смів на запорожця руку підняти.

- За жанром твір «Про запорожців» є легендою. Що саме казкового, фантастичного Ти побачив(-ла) у легенді «Про запорожців»? Підтверди цитатами з тексту.
- Визнач основну думку легенди «Про запорожців».

ОЛЕСЯ

Це було давно. Це було тоді, як нашу землю шарпали турки й татари, а гетьмани українські ходили з козацтвом одбиватись од ворогів.

Тоді на Волині було невеличке село. Воно заховалося в улоговині. Круг його були ліси. В селі жили прості люди-хлібороби. Якби не татари, то їм жити було б непогано. А то часто й густо набігали татари. Вони грабували, палили й руйнували села. Старих та малих убивали, а молодих брали в неволю та й продавали рабами на тяжкі роботи туркам. Іноді гнали татари з України тисячі безщасних людей.

І цьому селу довелося зазнати лиха, але поки ще тільки раз. Село заховалося в лісах, і знайти його було нелегко.

Край села стояла невеличка хатка. Біля неї пишався рясний садок. У садку гули бджоли. Там була пасіка.

У хатці жив старий дід Данило. Колись він козакував, був у неволі турецькій, але визволився відтіля. Тепер жив дома, пасічникував. Жінка його давно вмерла. Він прийняв до себе двоє сиріт: дівчину Олесю та хлопця-стрибунця Михайлика. Оlesia вже була величенька дівчина, років шістнадцяти.

Дід був щасливий з дітьми, а діти були щасливі з ним. Діти так любили, як дід розмовляв з ними. Він розказував їм про турецьку та про татарську неволю. Оце, було, сидить дід у пасіці, робить що-небудь, граблі чи ще що. Михайлик-стрибунець і собі щось тут майструє, і дівчина Олеся з шитвом сидить. Сонце сяє, пташки щебечуть, бджоли гудуть. То оце Михайлик:

— Розкажіть, дідусю, про неволю турецьку.

А дідусь:

— Та я вже розказував, — ти ж чув. Ще й не раз, — хіба тобі мало?

А Михайлик та Олеся:

— Ще, ще, дідусю! Так гарно слухати!

І дід починає оповідати, а діти слухають і очей не зведуть з нього. Олеся схилить чорняву головоньку на руку, а Михайлик-стрибунець уже не стриба, а теж сидить, слуха. А дід розповіда, як був він на турецькій каторзі:

— Три роки вибув я на каторзі турецькій, прикований до місця. Так от за поперек узято ланцюгом та й приковано. Сидіти можна, і встати можна, і лягти, а піти — ні. А каторга — це корабель такий. Там гребли ми веслами, женучи судно. А за те наші голі спini раз у раз доглядачі списували нагаями та колючою червоною таволгою...

— А нащо їх списували? — питає Михайлик.

— А щоб ми швидше гребли... Як здасться туркові, що помалу робимо, дак ото й покропить нам голі спini.

— І кров текла? — скрикує Михайлик.

— Текла, — каже дід.

— Я б їх усіх повбивав, тих татар та турків проклятих! — погукне хлопець, стискаючи кулаки. Олеся нічого не скаже, тільки все обличчя їй зблідне. А дід далі:

— Покалічено тоді мене добре. А вже що годували погано бусурмани: цвілими сухарями та смердючою водою! За таким життям уся сила пропала, бо мене ще й порубано трохи, як у бран брато. Ну, то як визволили мене козаки — не здатний я вже був козакувати. Вернувся додому. Тут я ваших батьків зазнав: і твого, Олесю, і твого, Михайлику. Ви були сусіди. Тільки Михайлик був тоді ще дуже малий — років зо два мав. А тобі, Олесю, вже років із сім було, і ти бігала вже швиденько. Жили ви гарно. Коли це набігла татарва... Що тут казати? Одбивалися ми завзято, та нічого не вдіяли. Село татари спалили, багато людей повбивали, багато у бран забрали. А дехто повтікав. Оті втікачі вернулися потім сюди та й знов тут побудувалися. Мене вдарено чимсь важким по голові. Я й упав. Але не вмер і вночі очутивсь. Дивлюся: місяць світить, видно. Тихо скрізь. Коли гляну круг себе, аж я на пожарині, а круг мене все люди лежать... Як розвиднилося, пішов я поміж трупами та й знайшов тебе, Михайлику. Ти лежав і плакав біля мертвої матері. Тут і батько твій був з розрубаною головою.

— Прокляті! Ой, прокляті! — скрикує Михайлик.

— І твої тут батько й мати були, Олесю, мертві... А тебе вже я згодом знайшов у лісі. Ти забігла якимось туди... От і все...

Змовкне дід. Олеся сидить, не ворухнеться. В неї обличчя бліде, в очах пала якийсь огонь. Дід гляне на неї та й похита головою:

— Гай-гай! — каже. — Засмутив я тебе, мою ясочку. Але що ж робити! Без лиха не проживеш. Не журіться, діточки, — ваші батьки полягли доброю смертю, рідний край боронячи. Кожен чоловік повинен боронити від усякого ворога рідний край, не жаліючи свого життя.

— Еге, не жаліючи свого життя!.. — промовить дівчина тихо та й замислиться ще дужче і довго замислена ходить.

Ото одного разу була неділя. Олеся з Михайликом лагодились іти в ліс по ягоди, а дід казав:

— Глядіть, діточки, далі від багновиці, а то лихо буде.

У лісі було величезне болото-багновище. Іноді, не знаючи, набреде на нього людина та й утопне. Дід і боявся, щоб з дітьми чого не було. Олеся каже:

— Не бійтеся, дідусю, хіба ми не знаємо?

А Михайлик-стрибунець і собі тоненьким голоском:

— Авжеж, знаємо!

Побрали діти глечики та й пішли. Дід довго дививсь їм услід.

Ідуть, а Михайлик і каже:

— Олесю-сестричко! Ходім аж на той бік лісу.

Ліс не можна було перейти, бо ж болото там було. А обходити далеко — верстов шість. Олеся каже:

— Але ж це далеко.

— Дарма, — каже Михайлик, — так ягід там багато. Ходім, голубонько!

— То й добре! — каже Олеся.

І вони пішли. Не увійшли у ліс, а подались узліссям. З одного боку був височезний, старий, темний ліс. А з другого боку простягався степ.

Дівчина й хлопець ішли швидко. Вже верстов п'ять одійшли від дому. Коли це Михайлик скрикнув:

— Глянь, Олесю, що то таке?

Олеся глянула. Серед степу їхали люди. Усі були верхи. То були не наші люди. Гостроверхі шапки маячили здалека. Таких шапок наші не носять. Олеся багато чула дечого від діда. Вона пізнала цих людей — це були татари.

Татари! Вони приїхали в Україну палити села, вбивати або в неволю забирати людей. Ось-ось вони побачать їх і заберуть. Олеся вхопила Михайлика за руку і мовчки потягла в кущі.

— Що то? Що то? — питався Михайлик.

— Цить! Татари!

Михайлик так і занімів. Страх обняв його такий, що він і слова не міг вимовити. Олеся з-за кущів бачила, як татари їхали просто на ліс, як поводили сюди й туди головами. Це вони шукають, де село. Ще трохи пошукають та й знайдуть його. Що тоді буде?

Село запалять, людей повбивають. І дідуся вб'ють!.. Боже мій!.. Треба бігти, треба сказати!..

Але ж татари їдуть кіньми: вони доїдуть швидше, ніж вона добіжить. Якби вони тут загаялися! Та як же те зробити, як це їй зробити?

Бідне серденько в Олесі мучилось. А татари під'їздили все ближче та ближче. Уже видко їхні обличчя. І відразу Олеся надумала... Вона вхопила Михайлика за плече:

— Братику, біжи лісом додому, скажи дідусеві, що їдуть татари. Чуєш?..

І вона потрусила хлопця за плече. Він немов прокинувся з того і глянув на дівчину.

— Біжи, а то дідуся вб'ють.

— А ти ж? — спитався хлопець.

Олеся штовхнула його, щоби біг, кажучи:

— Я знаю сама, що зроблю, — не бійся! Ніколи говорити — біжи! Та все понад краєм, щоб од багновиці далі!..

Хлопець не думав довго. Він кинувсь у ліс і побіг з усієї сили.

Олеся залилася сама. Вона постояла ще кілька хвилин. Обличчя було бліде. Але вона не боялася. Вийшла з-за куща і пішла поплід лісом зовсім не в той бік, де було її село.

Ішла так, мов не бачила татар. Але татари її побачили. Вони кинулися до неї. Олеся скрикнула й побігла щосили далі. Та бігла вона недовго. За хвилину татари наздогнали її, щось закричали, загукали, їх було чоловік тридцять. Вони зупинились і почали проміж себе джеркотіти. А далі один високий підійшов до дівчини. Він загомонів по-нашому, але так погано, що Олеся ледве розібрала, що він каже:

— Хороша дівчина! Хороша дівчина! Ми тобі нічого не зробимо, пустимо на волю, тільки ти нам скажи, де тут село?

Олеся каже:

— За лісом. Оцей ліс перейти — то й село по той бік.

А татарин їй:

— То ти нас проведи цим лісом, а то ми дороги не знаємо.

Олеся каже:

— Проведу.

А татарин знову:

— Та не одури й не тікай, а то бачиш оце!

І він вийняв з піхов криву гостру шаблюку та й лиснув нею перед очима у дівчини.

— Бачиш оце? Голову зрубаю!

— Бачу! — каже Олеся.

Олесі накинули на шию аркан. Високий татарин узяв той аркан у руки, пустив дівчину поперед свого коня й сказав:

— Веди!

Олеся повела.

Але вона йшла зовсім не в той бік, куди Михайлик побіг. Вона ще трохи обійшла ліс, тоді знайшла стежку, що бігла зо степу, і пішла нею. Татари їхали слідком за дівчиною. Дедалі ліс усе густішав. Олеся вела ворогів просто в середину лісу, де було болото.

Вона вела й думала: «Чи добіг же Михайлик додому? Чи сказав же дідусеві? Ох, хоч би мені довше поводити їх, поки він добіжить!»

І вона йшла тихо, іноді звертала вбік, тоді знов назад верталася. Татари сердились, а високий кричав:

— Чого ти плутаєш? Веди гарно, а то ось! — і він показував рукою на шаблюку.

Дівчина казала:

— Ось зараз вийдемо з лісу, — там і село.

І вела далі. Ліс зробився страшенно густий. Але ж Олеся добре його знала. Вона так часто ходила сюди по гриби, по ягоди. Вона знала, де болото. Невеличка смужка твердої землі вганялась у драговину. Олеся повела татар туди. За деревами болота не було видно. Навкруг було темно і пуща така, що тільки той, хто добре знав ліс, міг відсіля вийти, не загрузши в болоті. Високий татарин скрикнув:

— Чого ж ти стала? Веди!

Дівчина повернулася до ворогів. На блідому обличчі палали темні очі. Вона глянула ворогам у вічі й тихо мовила:

— Я далі не піду.

Татарин під'їхав аж до неї, показав їй нагая й вилаяв.

Дівчина всміхнулася:

— Я не поведу вас далі, хоч би ви й убили мене. Я вас, вороги, завела в цей ліс, і ви не вийдете відсіль.

Тії ж миті ніж блиснув у татарській руці й ударив дівчину в груди. Як билина підрізана, впала вона.

Її головонька схилилась, і чиста душа покинула тіло. Татарин плюнув на неї, і всі вороги повернули назад.

А Михайлик тим часом добіг додому. Він казав, що татар хто й зна скільки. Люди покидали все і повтікали у ліс. Дід Данило думав, що він там і Олесю знайде.

День просиділи люди у лісі. Далі їм не стало харчу. Другого дня треба було вертатися. Послали двох парубків подивитися, що в селі. Парубки вернулися і сказали, що в селі все ціле. Люди зрозуміли, що татари їх обминули, і почали вертатися додому.

Але ж Олесі там не було. Дід Данило попрохав кілька чоловік, і всі, озброївшись, гуртом пішли шукати її в лісі. Михайлик привів їх до того місця, де він покинув Олесю.

Тут знайшли татарські сліди. По тих слідах пройшли у лісову пущу. Довго йшли, аж поки побачили татарських коней, що позагрузали в болоті. Татар не було. Мабуть, вони позлазили з коней та й потопли у багнюці.

Дід Данило йшов попереду. Він перший побачив Олесю. Вона лежала мертва. На шиї в неї був татарський аркан.

Тоді зрозуміли дід Данило і всі люди, що вона своєю смертю врятувала рідне село.

Зробили нари з гілок і понесли дороге тіло додому.

* * *

Другого дня ховали Олесю. Подруги-дівчата несли труну. В ній лежала Олеся, вбрана, як молода княгиня. На голові у неї був вінок. Співали пташки, сяяло сонце. А вона лежала тиха, спокійна. Навіть здавалося, що на обличчі в неї сяяла якась радість.

Еге, їй можна було радіти.

Ридаючи, провели її до холодної ями; ридаючи, засипали землею. Не сам дід Данило плакав, плакали всі: і старі й малі, і чоловіки й жінки, і подруги-дівчата.

Але як кинули на могилку останню лопату землі, дід Данило підвів голову. Він уже не плакав. Обличчя його було поважне. Він простяг руки над могилкою і сказав:

— Кожен повинен боронити свій рідний край, не жаліючи життя! Дай, боже, всякому такої смерті!

- Визнач основну думку оповідання Бориса Грінченка «Олеся».
- Який епізод твору справив на Тебе найбільше емоційне враження? Чому?
- Як би Ти вчинив(-ла) у подібній ситуації? Чому саме так?

ДО ДНЯ ЗАХИСНИКА ВІТЧИЗНИ

Усе міняється в житті,
Нічого не стоїть на місці:
І перепони на путі,
Й події радісні, й врочисті.
На зміну дню приходить ніч,
На зміну буднів — знову свято.
Та тільки в тому, мабуть, річ,
Що свят не так уже й багато.
Все більше буднів і трудів,
Роботи в кожного щоднини.
І мало так святкових днів,
Щоб відпочити для людини.
Зібратись разом в добрий час,
Погомоніти, щось згадати.
Та ось прийшло воно й до нас —
Хороше і веселе свято.
І ми зібрались разом знов,
Усі в своєму колективі,
Щоб об'єднала нас любов
І щоб усі були щасливі.
Сьогодні ми сюди зійшлись
Чоловіків усіх вітати.
День Армії в нас був колись,
А це — аналогічне свято.
Та не важлива назва свят,
Важлива суть, що є у ньому —
Щоб на землі був мир і лад,
Та всі щасливі в основному.
Щоб виростали в нас сини

І донечки під ясным небом.
Щоб не було ніде війни,
Лиш добрий мир і все, як треба.
Щоб ми стрічали сонця цвіт,
Раділи кожній божій днині.
Щоб радував нас білий світ —
А що потрібно ще людині?
Щоб всі у радості жили,
Без сліз, печалі та без тризни.
Тому сьогодні всі й прийшли
На День захисника Вітчизни.
Тож дай нам, Боже, світлих днів,
Здоров'я, щастя і наснаги.

Щоб кожен мав те, що хотів,
А всім дай сили і відваги.
Дай кожному достатку в дім
І більше щирості у мові.
Добра дай кожному, а всім —
Терпіння, миру і любові.
Хай на землі лунає сміх
І щастя хай рікою ллється.
Зі святом вас вітаю всіх!
Хай все в житті вам удається.

- Чи може основна думка прочитаних творів слугувати підтвердженням Твоїх припущень щодо об'єднуючих істотних ознак двох свят: Дня Українського козацтва і Дня захисника Вітчизни? Міркування обґрунтуй.

21 жовтня любителі яблук відзначають Всесвітній день яблук. А придумали його у 1990 році британці, які вважаються найкращими гурманами цього фрукта. Цей день у різних країнах відзначають по-різному.

Яблуко — не просто дуже популярний фрукт, це символ пізнання, спокуси, любові та родючості. Напевно, із жодним з фруктів не пов'язано стільки міфів і

легенд, як з яблуком. У слов'янському фольклорі безліч пісень та прислів'їв, присвячених «райському фруктові». Та й у сучасному світі куди без «надкушеного» яблука Apple! Втім, це і не дивно, яблука є, мабуть, найпоширенішими фруктами в світі, яблуко в багатьох країнах — це перший фрукт, який пробує дитина.

Українці не менше британців люблять яблука. В наших садах обов'язково ростуть кілька сортів цього фруктового дерева, а багатий урожай яблук символізує достаток української родини.

Яблуко — це скарбниця корисних речовин, мікроелементів та вітамінів, тож воно має бути в раціоні кожного, хто дбає про своє здоров'я. Англійське прислів'я говорить: «An apple a day keeps the doctor away», тобто «Одне яблуко в день — і про лікаря можна забути».

Олесь Гончар

РОМАНОВІ ЯБЛУКА

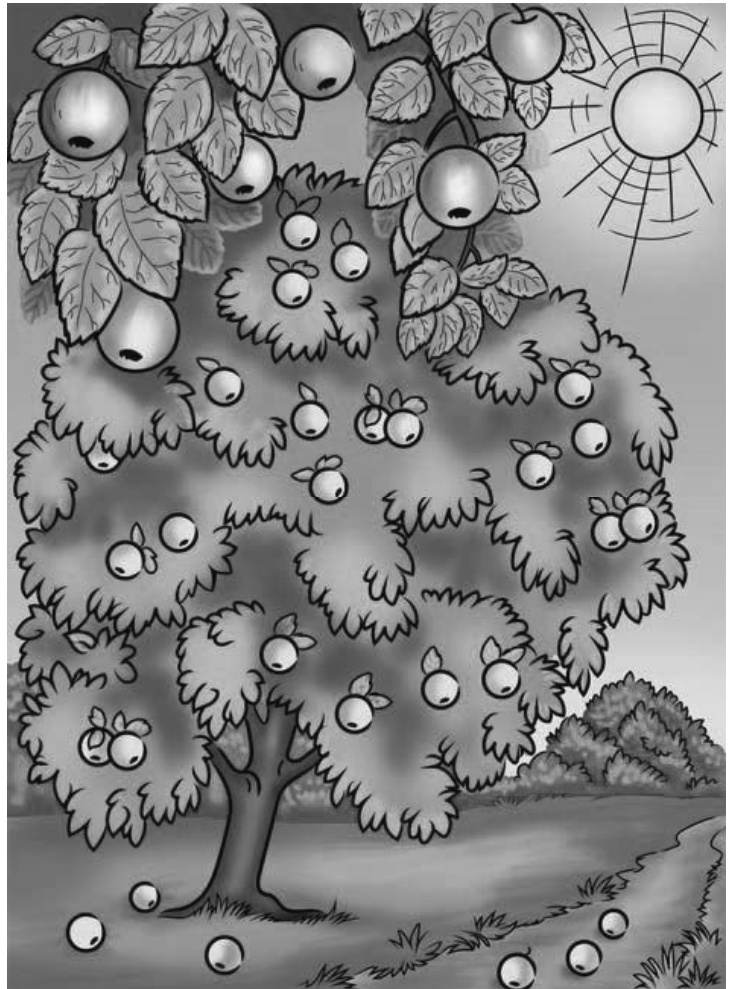
Дядько Роман викохав садок. І в садку в нього справжні дива! На одній гілці яблуко сніжно-біле. А на сусідній — золотаве або й зовсім червонощоче, як циганка. Визирають яблука з-поміж листя, сміються до сонця, наливаються, спіють.

І от настав час, коли дядько Роман виходить із двору з великим вузлом. З чистої білої хустки випинається боками щось кругле. Польова доріжка сіріє поміж стернями.

Дядько ступає, де менше пилюки, на хвилюку зупиняється біля межового стовпчика і шугає рукою в загадковий свій вузол. З вузла з'являється яблуко. Та яке! Червонобоке, свіже, велике, просто мов сонце вранішнє.

Дядько, ніби милуючись, потримає його перед собою і кладе обережно на стовпчику. Так він іде собі і йде — і від яблук, що кладе на стовпчики, польова доріжка змінюється на очах. Сіра, буденна, в пилюці, вона стає зовсім іншою — лежить між стернями вже весела, празникова, вся наче засвітилася від тих яблук. Іде дядько Роман і вдає, що не помічає хлоп'ят, які, мов зайчата, причаїлися в бур'яні край дороги. Насправді ж він знає, що хлопчики-пастушки поблизу, що вони з хвилюванням ждуть — цілого півліта ждуть — цього незвичайного дня.

Біля одного стовпця дядько затримується трохи довше звичайного й, обернувшись, дивиться якийсь час на уквітчану яблуками дорогу. Ніби сам перевіряє: ну як воно в нього вийшло? І усмішка в нього добра, підбадьорлива. Та

тільки він зникне за пагорбом, пастушки зриваються разом на ноги, щасливо мчать чимдуж до стовпця і на льоту, як вершники, схапують яскраві дарунки, що для них так розкішно вродили на голих придорожніх стовпцях.

- Які дива у садку в дядька Романа? Відшукай у тексті відповідні цитати та прочитай їх.
- Знайди і прочитай у тексті опис яблука.
- Який сюрприз готував щороку дядько Роман хлопчикам-пастушкам?
- Відшукай у тексті рядки про поведінку хлопчиків-пастушків у цей незвичайний день. Прочитай їх виразно.
- Склади до тексту доповнення у вигляді подяки дядькові Роману від хлоп'ят.

1. Визнач жанр твору «Про запорожців».

- А Казка
- Б Легенда
- В Притча

2. Хто є автором оповідання «Романові яблука»?

- А Василь Скуратівський
- Б Борис Грінченко
- В Олесь Гончар

3. Хто сказав ці слова: «Братику, біжи лісом додому, скажи дідусеві, що їдуть татари»?

- А Козета
- Б Олеся
- В Михайлик

4. Сформулюй і запиши два запитання за змістом оповідання Віктора Гюго «Козета».

5. Склади і запиши римовані рядки до одного зі свят, які відзначають 14 жовтня.

Дмитро Павличко

РІДНА МОВА

Спитай себе, дитино, хто ти є,
І в серці обізветься рідна мова;
І в голосі яснім ім'я твоє
Просяє, наче зірка світанкова.
З родинного гнізда, немов пташа,
Ти полетиш, де світу далечизна,
Та в рідній мові буде вся душа
І вся твоя дорога, вся Вітчизна.
У просторах, яким немає меж,
Не згубишся, як на вітрах полова¹.
Моря перелетиш і не впадеш,
Допоки буде в серці рідна мова.

- Яка основна думка поезії Дмитра Павличка «Рідна мова»? Відповідь обґрунтуй.
- Поміркуй, яку мову можна назвати рідною. Обґрунтуй свою думку.
- Прочитай речення різними мовами:
Вельмі приємна пазнаємiцця.
Дуже приємно познайомитися.
Очень приятно познакомиться.
- Як Ти вважаєш, чому зміст речення нам зрозумілий, хоча воно написане різними мовами? Відповідь обґрунтуй.

¹ Полова — відходи при обмолочуванні й очищуванні зерна хлібних злаків, льону та деяких інших культур, що використовують переважно як корм для тварин.

УКРАЇНЬСЬКА МОВА В КОЛІ ІНШИХ МОВ

(З енциклопедії)

На земній кулі налічується понад три тисячі мов. Серед них є мови, близькі між собою, споріднені та зовсім різні, далекі...

За спорідненістю мови світу об'єднуються у сім'ї. Таких сімей нараховують близько сорока: китайсько-тибетська, тюркська, семіто-хамітська, угро-фінська та ін. Найпоширеніша індоєвропейська — мовами цієї сім'ї розмовляє майже половина людства.

Українська мова — індоєвропейська. За близькістю мов у індоєвропейській сім'ї розрізняють слов'янську, германську, романську, балтійську, індійську, іранську та інші групи. Українська мова належить до слов'янської групи, куди належать ще російська, білоруська (східна підгрупа), польська, чеська, словацька, верхньолужицька, нижньолужицька (західна підгрупа), болгарська, македонська, сербська, хорватська, словенська і мертва старослов'янська (південна підгрупа). Найближчі до слов'янських — балтійські та германські мови.

Мов, якими розмовляють мільйони людей, небагато. Це китайська, англійська, іспанська, хінді. Українська ж мова за кількістю тих, хто спілкується нею, перебуває приблизно на 15–20 місці у світі: нею розмовляють близько 45 мільйонів осіб.

- Чи знайшов(-ла) Ти у тексті «Українська мова в колі інших мов» підтвердження свого висновку після прочитання речення, написаного різними мовами?

Прочитай прислів'я і поясни зміст кожного з них.

- Рідна мова — не полова: її за вітром не розвієш.
- Птицю пізнати по пір'ю, а людину по мові.
- Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається.

Валентина Онопрієнко

КАЗКА ПРО МОВУ

Цю казку розповідала в дитинстві мені бабуся, а вона почула її від своєї бабусі... Колись, дуже давно, жив на землі народ. Було це сильне, красиве і могутнє плем'я. Ці люди дружно працювали, вирощували врожаї, рибалили, полювали, розводили худобу. Заможно жили вони. Та була у них велика біда: не мали своєї мови. Зовсім не могли розмовляти, співати пісень, не могли сваритися, вимовити слів радості та любові, тому їхніх облич рідко торкалась усмішка. А винні в цьому були вони самі.

Багато років тому цей народ образив добру фею-Мову, і вона, гірко зітхнувши, назавжди пішла від них, забравши із собою слова-квіти.

Оніміле плем'я давно пошкодувало, що скоїло таке, та часу назад не повернеш, помилки не виправиш.

У тому племені жили по-сусідству дівчинка з довгою косою, добрим серцем і великими, як небо, очима та хлопчик, який чудово грав на сопілці. Хлопчик часто заходив до сусідів, щоб подивитися на прекрасні вишиванки дівчинки, а вона заслуховувалася його грою.

Бачачи, як тяжко горює їхній народ без мови, діти теж переживали, бо не могли висловити думок і почуттів.

Хлопчик надумав відшукати Мову, попросити у неї вибачення за свій народ і повернути втрачені слова-квіти. Дівчинка вирішила піти з ним, бо одна голова — добре, а дві — краще. Та як же вони обізвуться до Мови, як скажуть, чому прийшли? Дівчинка вишила їхнє прохання на рушникові, він вийшов прекрасним, а хлопчик спробував домовитися через гру на сопілці. І полилася чарівна мелодія, якою всі заслухалися.

Чи довго шукали фею діти, чи ні, того ніхто не знає. Знайшли її серед величезного поля, засіяного квітами-словами, які вона доглядала. Від пахощів цих квітів запаморочилася голова у дітей, а з вуст полилася пісня. Діти показали свої дари. Побачивши рукоділля дівчинки, почувши гру хлопчика, Мова все зрозуміла без слів. Взяла цілі оберемки своїх чарівних, запашних, різнокольорових слів і пішла за дітьми, понесла Мову людям.

Із низько схиленими головами, з пошаною зустрічало плем'я Мову. Радості не було меж. Вдихнули люди аромат чарівних квітів... і заговорили, заспівали від щастя. Відтоді бережуть вони слова-квіти, шанують Мову як найбільший, найкоштовніший скарб.

- Доведи, що твір Валентини Онопрієнко — казка.
- Назви героїв «Казки про мову».
- Як сталося, що люди в племені не вміли розмовляти? Підтвердь відповідь цитатами з тексту.
- Чому в дітей виникло бажання піти до феї — Мови? Підтвердь відповідь цитатами з тексту.
- Опиши повернення Мови до людей.
- Який висновок зробили люди? Чи погоджуєшся Ти з таким висновком? Думку обґрунтуй.

* * *

Мова кожного народу
неповторна і — своя;
в ній гримлять громи в негоду,
в тиші — трелі солов'я.
На своїй природній мові
і потоки гомонять:
зелен-клени у діброві
по-кленовому шумлять.

Солов'їну, барвінкову,
колосисту — на віки —
українську рідну мову
в дар мені дали батьки.
Берегти її, плекати
буду всюди й повсякчас, —
бо ж єдина — так, як мати —
мова в кожного із нас!

- Чого навчає нас вірш Володимира Лучука?
- З яких рядків видно, що поет любить рідну мову?
- Чи погоджуєшся Ти з висловом німецького поета Йоганна-Вольфганга фон Ґете: «Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина»? Думку обґрунтуй.
- Склади твір-мініатюру про те, яку роль відіграє мова у житті людини.

Іван Малкович

* * *

Хай це, можливо, і не найсуттєвіше,
але ти, дитино,
покликана захищати своїми долоньками
крихітну свічку букви «і»,
а також, витягнувшись на пальчиках,
оберігати місячний серпик букви «є»,
що зрізаний з неба
разом із ниточкою.
Бо кажуть, дитино,
що мова наша солов'їна.
Правильно кажуть.
Але затям собі,

що колись
можуть настати і такі часи,
коли нашої мови
не буде пам'ятати
навіть найменший соловейко.
Тому не можна покладатися
тільки на солов'їв,
дитино.

- До чого закликає Іван Малкович у своїй поезії? Відповідь підтвердь цитатами з тексту.

Народився Павло Губенко на Полтавщині (нині Охтирський район належить до Сумської області) у багатодітній селянській сім'ї.

Здобувши початкову освіту, продовжив навчання в Київській військово-фельдшерській школі, після закінчення якої працював фельдшером у лікувальних закладах. Мав золоті руки і світлий розум: міг домогтися блискучих успіхів у медицині,

а натомість уславився в літературі. За сталінського режиму був репресований.

Свій перший гумористичний твір надрукував під псевдонімом *Остап Вишня*, коли мав 30 років. Після того видав одну за одною кілька збірок. Зажив великої популярності: його усмішками зачитувались і дорослі, і діти в містах та селах України.

ПЕРШИЙ ДИКТАНТ

I

Давно-давно це було.

Було це за тих часів, про які старі наші люди, жартувавши, казали: «Було це за царя Опенька, як була земля тоненька!»

А тоді таки справді був цар, хоч і звався він не Опеньком, а Миколою, і були на нашій землі пани поміщики та капіталісти.

А жили ми на хуторі, і від хутора до села було тоді верстов¹ зо три, а тепер, значить, кілометрів три з гаком.

На хуторі було з десяток хат, а навкруги — ліс, де росли високі ялинки, розложисті клени і могутні, у три-чотири обхвати дуби... А ліщини тої, ліщини! Як пішла густими зеленими кущами ліщина понад хутором по узлісся, то аж до охтирського шляху прослалась, а потім повернула на Рубани, з Рубанів на Шаповалівку, і аж до самісінького Рибальського хутора все ліщина та й ліщина...

А як уродить було горіхів! Щодня ми тих горіхів повнісінькі пазухи приносили, а мати їх посушать, і взимку такі були ласощі в неділю: і соняхи, і гарбузці², і горіхи...

Лускаємо, було, лускаємо ті соняхи з гарбузцями та з горіхами, аж язика подубіють, мати дивляться та тільки покрикують:

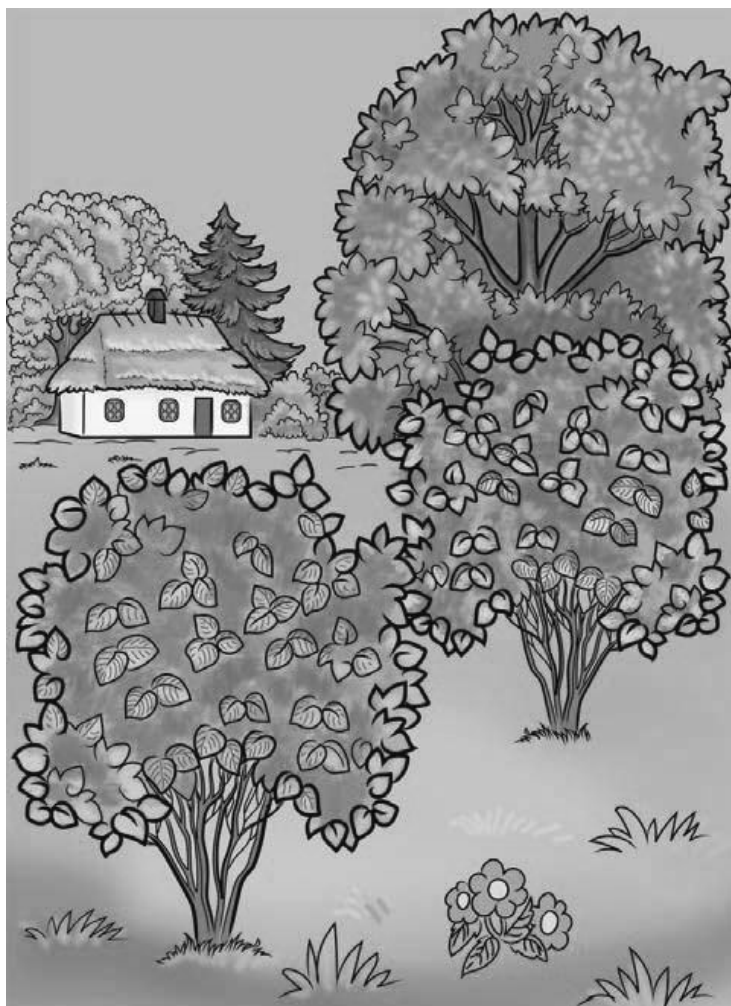
— Заїди, заїди повитирайте!

¹ Верста — давня назва східнослов'янської міри великих віддалей, що становила 1,06 км.

² Гарбузці — гарбузове насіння.

Того часу було нас у батька з матір'ю п'ятірко: найстаршенька сестриця Парася, а під нею був я, а після мене знайшовся в капусті братик Івасик, а після Івасика лелека приніс сестричку Пистинку — потім іще, не пам'ятаю вже де, знайшлися дві сеструні.

Це нас було на той час, що про нього оце розповідаємо. А пізніше приносили нам братиків і сестричок і лелеки, і в

капусті їх знаходили, і з колодязя витягали. Два-надцятко всього в батька з матір'ю було нас братиків та сестричок. Найменшеньку сестричку Орися баба Секлета на вгороді під калиновим кущем ізнайшла.

Ох і плаксива була Орися, і перед тим, як заголосити, скривиться, було, скривиться, ніби калинову ягоду розкуси-ла. Мати, гойдаючи її, все приказувала: — Недарма тебе, таку плаксиву, баба Секлета

під калиновим кущем ізнайшла! Усе тобі кисло!

А тепер сестричка Орися — лікар, завідує в районі пологовим будинком, діточок вона лікує, щоб здорові були і не скиглили.

II

На хуторі школи не було, не було на хуторі й церкви з церковноприходським «вчилищем»¹, і зростали хуторяни здебільше неписьменними, бо навіть і до вбогого дякового «письменства» годі було прилучитися, — дяка² на хуторі не було. А як нашим батькам кортіло, — до болю! — щоб ми, їхні діти, вивчилися читати й писати, бо як залетить у хутір якийсь лист із далекої солдатчини, то й того не було кому вчитати, — загорталося того листа в біленьку хустинку і чимчикувалося з ним аж до села, до вчительки, або дяка, чи до «сидельця»³ в марнопольці⁴:

— Прочитайте, прошу вас! Я вам ось і крашанок принесла!

Учителька в селі була дуже старенька й кволенька, — їй з листами соромилися надокучати, отже, вчитували листи дяк із «сидельцем» — і складали до своїх комірчин хуторські крашанки.

Вчити дітей! То нічого, що школа далеко, що дітям і в осінні дощі, і в зимові хуртовини доводилося ходити десятки кілометрів туди й сюди! Пішки — це півлиха, найбільше лихо, не переборене для більшості батьків, — чоботи!

— От уже на ту зиму Парасі й до школи час, а де ж тих чобіт узяти?

Парасі чоботи таки справили⁵. Померли навесні бабуса, з їхніх старих шкарбанів⁶ перетягли¹ на Парасю. Хоч і

¹ Церковноприходське «вчилище» — початкова школа при церкві.

² Дяк — помічник священика; виконував також функції вчителя у школі.

³ «Сиделець» — власник.

⁴ «Марнопольки» — корчма, шинок, заклад, де продавали горілку.

⁵ Справили — придбали (купили, пошили).

⁶ Шкарбани — старе, стоптане, рване взуття (чоботи, черевики і т. ін.).

непоказні, а проте чобітки, а як дьогтем вишмарували², ще й блистять.

Почала Парася до школи ходити, а вечорами стоїть, було, біля каганця та все: «А-а-а», «Би-би-би»... І ми, меншенькі, обсядемо її та й собі за нею: «А-а-а», «Би-би-би»...

Аж доки, було, мати:

— Ану, грамотії, спати!

Наступної зими і мені теж випадало йти до школи.

— А чоботи?! Де ж тих чобіт насправлятися?! — бідкалися мати, бо батька ми вдома бачили коли-не-коли, — він наймитував³ у панській економії⁴, був біля панських коней за конюха.

Якось у неділю прийшов з економії додому батько, довго вони з матір'ю міркували, де взяти для мене чоботи до школи ходити. Так-таки вони чобіт для мене і не вигадали, а вирішили, що ми з Парасею ходитимемо до школи по черзі — один день вона, а один день — я.

Почав, отже, ходити і я до школи.

Вчила нас доброї душі старенька вчителька Марія Андріївна, маленька, роками вже згорблена бабуса, що весь час закутувалася в теплу хустку і все — кахи! кахи! Усе кахикала.

А добра, добра була, ласкава та лагідна. Як закрутить, було, взимку хуртовина, ніколи вона нас, хутірських

¹ Перетягли — перешили.

² Вишмарували — змазати що-небудь якимсь мастилом, дьогтем і т. ін.

³ Наймитував — був найманим працівником.

⁴ Економія — маєток, панське господарство.

школярів, не пустить, було, додому на хутір, залишить у школі на ніч, дасть кулешику чи яєчні насмажить, чайком напоїть, та ще й із цукерками, біля груби¹ на підлозі рядно² простеле, а на рядно кожушину, подушку покладе, подивиться, як пороззуваємося і чи не мокрі в нас ноженята, — як вогкі, накаже насухо повитирати, онучі³ на лежанці порозгортати, чобітки під грубку поставити, тоді чимось теплим повкриває нас:

— Спіть, дітки!

А сама сидить біля столу та все читає, все читає та кахикає... А вранці побудить нас і поснідати дасть. І коли вона, старенька, спала, хтозна!

Любили ми стареньку нашу вчительку Марію Андріївну — дуже! І любили, і слухали її, бо мати, було, і Парасі, і мені завжди наказували:

— Слухайтеся Марії Андріївни і не дратуйте її! Такій учительці, як наша, низенько вклонятися треба!

Ой, як давно це було, а й досі в нас старі люди згадують чудесної душі людину, народну вчительку Марію Андріївну, і її могила влітку завжди квітами уквітчана: колишні учні пам'ятають про неї.

Училися ми...

III

Уже третю зиму ходив я до школи. Парася походила до школи тільки дві зими і на тому закінчила свою освіту, бо в нас іще додалося троє братиків і сестричок, і матері самій годі було з такою оравою впоратися.

¹ Груба — пічка.

² Рядно — домоткане покривало.

³ Онучі — тканина, якою обмотували ноги, коли взувалися в чоботи.

Чобітьми ми чергувалися вже з братиком Івасиком. І от одного дня після різдвяних канікул увіходить до класу Марія Андріївна та і звертається до нас, що ходили до школи третю зиму, були, значить, уже в третій групі:

— От що, діти! Почнемо ми з вами тепер щотижня диктовку¹ писати. Я проказуватиму, диктуватиму, а ви пильненько вслухайтесь і пишть у зошитах те, що я вам диктуватиму! Вийміть зошити!

— І в книжечку не дивитися? — залунало з усіх парт.

— Не дивитися! На те й диктант! От і дізнаємося, як ви вивчилися писати! Ви ж із книжок списували? Пригадуйте, як у книзі слова надруковані, бо траплятиметься багацько таких слів, що ви їх із книг списували... Не спішіть, думайте... Ну, починаю... Майте на увазі, що навесні будуть для вас випускні іспити (як ми називали — «здаменти»), а на іспитах обов'язково буде диктовка, диктант.

Почала Марія Андріївна диктувати.

Усього першого диктанта я вже не пригадую, але пам'ятаю одну його фразу дуже добре. Диктувалося російською мовою, бо шкіл рідною українською мовою за царя в Україні не було.

Ось проказала Марія Андріївна:

— «По полю ехала с господами коляска, запряженная четвериком великолепных лошадей. За коляской бежала и лаяла собачка испанской породы».

Прочитала Марія Андріївна це саме і вдруге... Ми зашелестіли зошитами, зашаруділи перами.

На другий день Марія Андріївна принесла перевірені наші зошити з диктантом. Почала вона говорити про те, що написали ми перший диктант не дуже, сказати, вдало, помилок багатенько, а коли згадала про ту коляску з

¹ Диктовка — диктант.

господами та з собачкою «испанской породы», — не витримала, зайшлася веселим сміхом, сміх перейшов у кашель, з очей полилися сльози, і вона вже просто впала в крісло, витирала сльози, реготалася й кашляла...

— Ну що ви понаписували?! О Господи! І де ви таке чули?

Ми понаїжачувалися...

— Вас шістнадцять учнів, і п'ятнадцять із вас понаписувало: «...За коляской бежала и лаялася собачка из панской породы»... Де ви чули, що є на світі собаки панської чи не панської породи і щоб вони лаялися? Порода «испанская», є така країна — Іспанія, а собаки не лаються, а «лают», по-нашому «гавкають». Зрозумів? — запитала вона мене.

— Та не дуже, Маріє Андріївно! Я собі думав: пани їдуть, то й собака в них панської породи, батько часто говорять, що їх пан та бариня лають, я й думав, що коли пани лаються, то й собаки їхні не кращі за них і теж лаються...

— А воно, бач, і не так! — засміялася Марія Андріївна. — Та в тебе ще й без того багато помилок. Поставила я тобі двійку! Підтягнутися треба! Сідай!

Я сів і ледве не заплакав:

— Здохла б вона йому, та собачка, разом із панами!..

- Коли розгорталися події, описані в автобіографічному оповіданні Остапа Вишні «Перший диктант»?
- Чи грамотні були в той час люди у селі? Відповідь підтверди цитатами з тексту оповідання.
- Які труднощі долали діти у часи Остапа Вишні, щоб навчатись у школі? Відповідь підтверди цитатами з тексту.
- Прочитай рядки з тексту, що засвідчують ставлення автора до вчительки Марії Андріївни.
- Який вид роботи, що запропонувала вчителька, найбільше запам'ятався Остапові Вишні? Чому? Відповідь обґрунтуй.

- Що видалося Тобі найсмішнішим в оповіданні? Чому? Підтверди свій висновок цитатами з тексту.
- Інсценізуйте будь-який епізод оповідання Остапа Вишні «Перший диктант».

1. Яку з поезій написав Дмитро Павличко?

- А «Моя мова»
- Б «Мова кожного народу...»
- В «Рідна мова»

2. Продовжи речення: *Біографічні відомості про життєвий шлях Остапа Вишні можна отримати з таких джерел:* _____ .

3. Уяви себе журналістом відомого дитячого журналу. Напиши статтю про відзначення Дня української писемності та мови у Твоїй школі.

У 1996 році Генеральна Асамблея ООН запропонувала щорічно 16 листопада відзначати Міжнародний день толерантності (від латинського *tolerantia* — *терпимість* до чужого способу життя, поведінки, звичаїв).

Бути толерантним — це, насамперед, культурно спілкуватися з довколишніми, допомагати близьким і чужим людям, гаряче відгу-

куватися на чужий біль, уміти та хотіти підтримати людину і в радості, і в горі, поважати, шанувати й передавати з покоління в покоління звичаї і традиції українського народу.

ТЕРПИМІСТЬ

Притча

Помирає в одному поселенні старий мудрець. Прийшли до нього люди попрощатися та й говорять: «Скажи нам, мудрий старче, як вдалося тобі створити такий лад у сім'ї, що всі сини і невістки, дочки і зяті жили разом у мирі й злагоді»? Не може вже говорити старенький — подають йому папір та олівець, і він довго пише. І коли випав з рук помираючого аркуш, дуже здивувалися всі — там 100 разів було написано одне слово. Не здогадуєтесь яке? 100 разів було написано слово «терпимість».

- Чого навчає нас притча? Відповідь обґрунтуй.

Борис Грінченко

УКРАЛА

Тільки вчитель увійшов у клас, зараз побачив, що там робиться щось непевне. Школярки та школярі юрмою оточили когось і про щось палко й голосно гомоніли. Гомін був неласкавий, сердитий. Зрозуміти поки нічого не можна було. Чути тільки, що на когось діти сердилися, комусь докоряли.

Зараз же дехто побачив учителя, і почулося проміж дітьми:

— Василь Митрович прийшов... Учитель прийшов.

Діти стихли і всі повернулися до вчителя. Учитель підійшов і запитав:

— Що тут у вас діється?

Усі мовчали, стоячи навкруг одної парти. На тій парті сиділа Олександра.

Олександра була школярка першого року, дочка сільського писарчука-п'янички. Вона сиділа, низько похнюпивши голову і втупивши очі у стіл. Її біляве, все у веснянках, обличчя було біле, як крейда. Вона вхопилася руками за стіл, мов боялася, що її тягтимуть кудись силоміць.

Учитель ще раз запитав:

— Що тут у вас сталося?

Озвалася Пріська — подруга й товаришка Олександрі. Батько її був у економії за прикажчика. Пріська була дівчина сита, добре годована — вона завжди приносила з дому гарну їжу: пиріжки, перепічки, коржі тощо. Вона погано вчилася, але була дуже весела і не могла говорити не сміючися. Вона й тепер, усміхаючись, загомоніла:

— Та Олександра... — Пріська почала й засміялася, не доказавши.

Учитель ще раз запитав:

— Що Олександра?

— Украла в мене хліб! — доказала Пріська і зовсім зареготалась, і її нерозумні сіро-сині очі зо сміху аж сховалися за ситими щоками.

Ця звістка дуже вразила й здивувала вчителя. Такого в школі ще не було. Учитель знав, що деякі з дітей ще дома, перш ніж у школу почали ходити, були де в чому грішні, але в школі поки ніхто в гріх не вскакував. На Олександрю він теж ніколи нічого не думав. Вона була просто боязка дівчина — мабуть, налякав її батько-п'яниця.

Учитель глянув на Олександрю й запитав:

— Олександрю, правда цьому?

Вона мовчала й сиділа нерухомо, як кам'яна. Учитель зрозумів, що Пріська казала правду. А Пріська вже не мовчала й торохтіла:

— Вона не вперше це краде. Вона кілька разів у мене тягала. Тільки кинеш торбу з пирогами — так і потягне. Та я все мовчала. А оце вже сьогодні... Бачу, вхопила хліб та й побігла зі школи у двір, та зайшла за дерево, та й їсть. Я прибігла до неї, а вона злякалася. «Не кажи, — просить, — учителеві, я тобі малюнок дам...»

Учитель ще раз запитав:

— Олександрю, правда цьому?

Але й тепер Олександра мовчала й сиділа нерухомо. Один великий школяр, не зовсім розумний і не дуже жалісливий, загомонів:

— Та що там її питатися? Хіба й так не видно, що правда. Бач, що вигадала, — красти! Її треба прогнати зі школи!

Школярі загули:

— Треба! Треба!

Учитель сказав:

— Чому ж то так?

— А тому, що вона краде, а ви або ми на кого іншого думатимемо по-дурному.

Інші казали:

— Це нічого не можна буде й покласти в школі, якщо крастимуть.

— А хіба воно гарно, як казатимуть на школярів, що вони крадуть, — додавали треті.

Учитель сказав:

— Ось що, дівчата й хлопці. Ви он уже налагодилися виганяти Олександру зі школи, а ще не знаєте до пуття діла. А може, воно й не так було? Треба послухати спершу, що Олександра скаже.

Той-таки великий школяр почав був знову:

— Та що там слухати, хіба й так не видно?..

Але його зараз же спинено:

— Цить! Василь Митрович правду кажуть. Уже ж треба знати, що вона скаже.

Усі обличчя повернулися до Олександри, всі очі вступилися в неї. Всі чекали від неї слова. Але вона й тепер сиділа, мов скам'янівши. Заховала голову межі плечі й прищулилася, неначе сподівалася, що її ось-ось ударять, хоча знала, що в школі не б'ються.

Учитель запитав:

— Ну, Олександро? Кажи, — ми чекаємо.

Мовчить. Учитель знову:

— Не думай, що ми всі хочемо нападати на тебе. Нам треба тільки знати правду. Може, це ще й не так, як кажуть, та я й думаю, що не так.

Бліді обличчя в Олександрі зробилося відразу, як жар, червоне. Але ж вона мовчала. А вчитель казав далі:

— Еге, я думаю, що це не так. Мені здається, що Пріська якось помилилася і що ти не винна.

Олександрине обличчя нахилилось аж до столу.

— Певне, то ти свій хліб їла, бо я ніколи не повірю, що ти можеш украсти.

Голосне гірке ридання розітнулось у школі. Це плакала Олександра, припавши головою до столу. Школярі відразу притихли. Очі їм якось широко порозплющувались, і вони мовчки, затаївши дух, дивилися на Олександрю. А вчитель

казав:

— Не плач! Коли цьому неправда...

— Правда!.. Правда!..

— скрикнула Олександра.

— Я вкрала!

І вона заридала ще дужче. У великій класовій світлиці стояло шістдесят

школярів мовчки, не ворущачись, а серед них, припавши головою до столу, гірко плакала маленька білява дівчина.

Довго вона плакала, і всі мовчали, аж поки вона трохи заспокоїлася. Тоді вчитель, сівши біля неї, запитав:

— Нащо ж ти це зробила?

Вона мовчала знову і знову похнюпилась. Учитель бачив, що сказати те, через віщо вона це зробила, їй так само важко, як було важко признаватись. Але вона перемогла себе. Кілька разів починала казати, ворушила губами, але зупинялася. Нарешті мовила:

— Я їсти хотіла.

— Хіба ти дома не їла?

— Не їла.

— Чому?

Вона змовкла і... зовсім несподівано знову заридала.

— У нас... у нас... нема чого їсти... Батько нічого... не приносять з волості... усе пропивають... Ми їмо су... су... сухарі вже другий тиждень.

І більше вона нічого не могла сказати за слізьми. Давно був час починати навчання. Учитель тихо взяв Олександру за руку і, сказавши їй кілька ласкавих слів, повів у свою хату, щоб вона там заспокоїлась. Як повернувся він у клас, то з десяток рук простяглося до нього, і в кожній руці була якась їжа.

— Нате! дайте їй! хай попоїсть!

Учитель глянув на дітей. Хлопці були ні в сих ні в тих, дівчата деякі плакали. Він забрав усе, що діти надавали, і поніс Олександрі. Але вона нічого не хотіла їсти і все плакала. Він, скільки міг, розважив її, а сам пішов у клас і звелів співати молитву перед початком науки.

Як заспівали молитву, він непомітно ввів у клас Олександру.

Олександра після цього довго соромилася глянути вчителю в очі. Але ні він, ні школярі ніколи не нагадали їй про те, що було. Та й не треба було їй нагадувати. З того часу вже ніщо не могло спокусити її. Дівчата-товаришки її люблять і часто дають їй чого їсти — такого, що з дому приносять. Але вона зрідка бере, хоч і часто сидить на сухому хлібові. Цього року вона здасть останнього екзамена і вийде зі школи розумною, правдивою і чесною дівчиною.

- Що Тебе найбільше вразило в оповіданні Бориса Грінченка «Украла»? Власну думку обґрунтуй.
- Обґрунтуй вчинки героїв оповідання (Олександри, вчителя, учнів класу) та їхні мотиви.
- Які яскраві, влучні слова та словосполучення допомагають глибше, краще уявити вчинки Олександри, її стосунки з іншими героями?
- Вислови своє ставлення до героїв твору Бориса Грінченка «Украла».
- До яких епізодів оповідання дібрано ілюстрації? Підтверди цитатами з тексту.

ПРО ДРУЖБУ

Притча

Було собі два друзі. І дуже міцною була їхня дружба. Якогось моменту друзі посперечались, і один з них дав ляпаса іншому.

Останній, відчуючи біль, але нічого не кажучи, написав на піску:

«Сьогодні мій найкращий друг дав мені ляпаса».

Вони продовжували йти, і знайшли оазу, в якій вирішили купатися. Той, який отримав ляпаса, ледь не потонував, але друг врятував його. Отямившись, він почав тесати на камені:

«Сьогодні мій найкращий друг врятував мені життя».

Той, який дав ляпаса, а потім врятував життя, запитав його:

— Коли я тебе образив, ти написав на піску, а тепер ти вибиваєш на камені. Чому?

Друг відповів:

— Коли хтось нас ображає, ми маємо написати про це на піску, щоб вітри могли стерти напис. Але коли хтось робить щось добре, ми повинні викарбувати це на камені, щоб жоден вітер не зміг стерти такі слова.

Давайте будемо вчитися писати образи на піску і карбувати радощі на камені.

- Чого навчає нас притча? Відповідь обґрунтуй.

У 1954 році Генеральна Асамблея ООН рекомендувала всім країнам відзначати 20 листопада День дитини — як день солідарності та дружби дітей на планеті.

Через п'ять років ця дата була підкріплена ще й знаковою подією — 20 листопада 1959-го прийнята Декларація прав дитини, а в 1989-му — Конвенція прав дитини. Обидва документи є

обов'язковими, вони встановили непорушні права дітей на повноцінний розвиток у суспільстві без насильства, жорстокості, голоду та експлуатації.

Анатолій Григорук

ГРА В ШАШКИ

У Києві, в одному з наймальовничіших куточків, що зветься Русанівкою, жила дівчинка Уля.

Щодня після сніданку Уля та її бабуся виходили на прогулянку подихати свіжим повітрям, чи, як жартувала бабуся, «нагуляти дівочі рум'янці». Вони бродили над порослим вербами каналом, у голос читали на лавочці казки, а подеколи брали на човнярській станції човна й залюбки каталися між галасливих табунців чайок і диких качок.

Одного разу, вертаючись додому, Уля побачила біля свого під'їзду незнайомого хлопчика. Він сидів у легенькому, на велосипедних колесах візку, під парусовим наметиком від сонця, а на колінах у нього лежала товста, з барвистою обкладинкою книжка. Проте хлопчик зовсім не збирався

гортати її. Він був якийсь примарнілий на личку, сумний і до всього байдужий.

— Ти що, наш сусід? — підступила до хлопчика Уля. — Досі я тебе тут не бачила...

— Ми переїхали сюди два дні тому, — дещо насторожено й наче знехотя відповів хлопчик.

— А чому ти не йдеш погуляти над каналом? Там така краса! Й мало не до самісінького неба б'ють водограї.

Хлопчик мить помовчав, а тоді ледве чутно прошепотів:
— Мені не можна. В мене хворі ноги.

Уля зрозуміла, що повелася нетактовно. В душі їй зворухнулося гостре співчуття до хлопчика. Щоб хоч якось загладити свою необачність, легенько доторкнулася до його руки й запитала:

— А хочеш, пограємо в шашки?

— Я б з радістю, — сказав хлопчик. — Та гравець з мене нікудишній.

— О, не бійсь, я теж не grosмейстер, — усміхнулася Уля.

Коли бабуся принесла їм шашки, Уля спритно розставила їх на дошці й великодушно запропонувала:

— Нехай твої будуть білі. За ними — перший хід. А це хоч і маленький, але шанс перемогти.

Уля навчилася грати в шашки півроку тому й натренувалася так, що інколи вигравала навіть у тата.

Одначе зараз вона вирішила, що навмисне програє хлопчикові й, може, цим хоч трохи розважить його. Тим часом хлопчик виявив неабияку наполегливість. Він чинив завзятий опір, і Уля поступово так захопилася грою, що геть забула про свій намір.

— О, який ти хитрик! — щоразу, роблячи свій хід, промовляла вона й раптом вибудувала таку мудру комбінацію, що хлопчик втратив аж три свої шашки, а її, Улину, пропустив у дамки. Тепер у нього не було вже ніякісінької надії на рятунок, і він, ніяково всміхнувшись, звів догори руки на ознаку того, що здається. Уля опам'яталася, та було пізно. Аби втішити хлопчика, вона сказала:

— Мій тато в таких випадках любить повторювати: «За одного битого двох небитих дають». Ти не засмучуйся. Ми тепер щодня з тобою гратимемо, й ти обов'язково натренуєшся. А зараз можна тебе трохи покатати?

Не чекаючи згоди, вона зрушила з місця візок і прудко покотила його асфальтовою доріжкою. Весело миготіли в колесах блискучі шпиці. Лопотів на вітрі парусовий шатрик. А якийсь проворний горобець стрибав позаду них і голосно, мало не на всю Русанівку, цвірінькав, ніби просився до їхнього товариства.

- Виділи основне у характеристиці головної героїні оповідання. Підтверди цитатами з тексту.
- Знайди у тексті рядки, що розкривають причиново-наслідкові зв'язки у поведінці дівчинки стосовно хворого хлопчика. Прочитай їх.
- Визнач основну ідею твору Анатолія Григорука «Гра в шашки».
- Пригадай, для чого існують лічилки.
- Розкажи однокласникам, які лічилки Ти знаєш.
- Прочитай лічилки і вивчи напам'ять одну з них, яка Тобі сподобалася найбільше.

Бігли коні під мостами
З золотими копитами.
Треба стати погадати,
Що тим коням їсти дати.

Попіл, попіл, попіленьця
А де ж наша зозулиця?
Понад морем літала,
Синім оком кивала.
А ти, киве, не кивай,
А ти з города втікай.

Поколело, покотило,
По дорозі волочило
Сонце, місяць і зірки,
На кілочку вийдеш ти.

За горою кам'яною,
За стіною костяною
Там щука-риба грала,
Золотєє перо мала,
Сама собі дивувала,
Що хороше вигравала.

Павло Глазовий

ФАЛЬШИВІ ДРУЗІ, АБО КОЛЕКТИВНА ТВОРЧІСТЬ

Двоє друзів тихо йшли
Полям, попід гаєм.
Раптом дивляться — ведмідь
З яру вибігає.
Перший вигукнув:
— Біда! Буде нам рахуба! —
Кинув друга і притьмом
Вискочив на дуба.
Другий скрикнув і упав
На краю дороги,
З переляку задубів
І відкинув ноги.
До лежачого ведмідь
Підійшов поволі,
Довго нюхав, потім чхнув
Та й побрів по полю.
Зліз із дуба той, що втік.
— Ти живий? — питає. —

Ну й великий же ведмідь!
Більших не буває.
Як же він тебе не з'їв,
Мабуть, не голодний.
— Ні, друже, мабуть, він
Добрий, благородний.
Ти повіриш, розмовлять
Вміє по-людському.
Він, обнявши мене,
Говорив при тому:
«Ти дружи з людьми та знай —
Совісті не має
Той, хто в горі та біді
Друга покидає».
Байку вигадав Езоп.
Цим себе й прославив,
А мораль ведмідь сказав,
Крапку я поставив.

- Наведи приклад відомого Тобі прислів'я, що виразило б основну думку твору Павла Глазового «Фальшиві друзі, або Колективна творчість».
- Які слова вибрав автор для створення комічних ситуацій? Прочитай їх.
- Як Ти вважаєш, ці слова ображають людину чи ні? Думку обґрунтуй.
- Чи погоджуєшся Ти з тим, що гумор не ображає людину, а почуття гумору є позитивною якістю особистості? Власні міркування обґрунтуй.

Анатолій Костецький

СПРАВЖНІ ПОДРУГИ

П'ятикласниця Людмила
вранці мамі заявила:
— Все! До школи я — ... не йду!
Не стерплю оцю біду,
Щастя скінчено моє:
адже в Рити джинси є!
І тепер зі мною Рита
відмовляється дружити...
Здивувалась мама дуже:
— Ви ж були найкращі друзі!?
— Так. Але сказала Рита:
поки буду я ходити
не у джинсах, а в спідниці, —
їй не хочеться й дивитися,
бо вона вважає: жінці
для краси потрібні джинси...
Мамо! Дружбу виручай.
Джинси і мені придбай! —
Мама спершу подивилась

на похнюплену Людмилу,
а потім мовила:
— Діла-а...
Ви — спра-а-вжні
подруги!.. — й пішла...
А ви що скажете мені?
Це — справжні подруги чи ні?

- Про що запитав автор читача твору «Справжні подруги»? Дай на це запитання обґрунтовану відповідь.
- Порівняй прочитані твори Павла Глазового й Анатолія Костецького. Зроби відповідні висновки.

У ХХ столітті Україна пережила три голодомори: 1921–1923 рр., 1932–1933 рр., 1946–1947 рр.; проте Голодомор 1932–1933 рр. був наймасовішим і найжорстокішим.

Розпочався Голодомор наприкінці літа 1932-го, свого піку досяг навесні 1933-го і завершився на початку літа цього ж року. Головною причиною Голодомору історики називають політику

тогочасного уряду. Коли люди голодували, влада не лише не припинила примусове відбирання їжі, а й навіть не приймала допомогу інших країн, навпаки — кинула всі сили на те, щоб ізолювати голодні райони.

За підрахунками дослідників, жертвами Голодомору в Україні стали понад 10 мільйонів осіб.

Пам'ять про національні трагедії, темні часи та лихоліття єднає нас, гуртує, робить сильнішими і мудрішими. В Україні, своїй державі, яка йде європейським шляхом, таке не повинно повторитися ніколи.

Ти кажеш, не було голодомору?
І не було голодного села?
Я бачив сам у ту зловісну пору
І пухлих, і померлих на шляхах.
І досі ще стоять мені в очах.
А кажеш — не було голодомору?

- Як Ти вважаєш, до кого звертається Дмитро Білоус рядками свого вірша?
- Що, на Твою думку, міг пережити автор поезії, якщо він написав такі рядки?

Микола Магера

БЕВКА

Оповідання

Тоді, у 1933-му, я ходив у третій клас. Узимку в школі під час великої перерви нам, учням, давали по тарілці ріденької бевки. Бевка — це таке пійло з борошна, рідка страва з крупів, бовтанка. Іноді, зо два рази на тиждень, нам перепало ще й по шматочку глевкого хліба.

Та не кожного у школі підгодовували. На тарілку бевки мали право діти робітників, бідних селян і сироти. Якщо хлопчик чи дівчинка — із середняцьких сільських сімей, хоча ті родини й були багатодітними, їх відганяли від столів.

У паралельному класі вчилися сестри-близнючки, їх звали, здається, Галею і Вірою. Вони були такі самі худенькі, як усі ми, але ніколи не хлепали бевки; їх завжди можна було бачити в куточку, за дверима. Дівчатка чекали, поки

вийдуть із-за останнього стола учні, й тоді підбігали до мисок, хапали їх двома руками і, наче голодні кішки, вилизували залишки бовтанки.

Страшно було дивитись, як із кістлявих ротиків вискакували довгі сині язики, які нагадували ящірок чи змій, і кидалися на бевчані краплі, що діти розгубили на столах та в деяких мисках.

Якось я сьорбав ту несмачну юшку крізь зуби, чомусь не хотілось їсти. Мабуть, тому, що поруч стояли сестри-близнючки й

голодними блискучими оченятами проводжали кожну ложку в мій рот.

Я облизав ложку і покликав дівчаток:

— Підійдіть сюди.

Вони покірно наблизились. Я простягнув ложку Галі й порадив:

— Один раз сьорбаєш ти, а другий — Віра. Зрозуміли?

— Ага, — сказала дівчинка. Схопила ложку, набрала з тарілки юшки і залпом проковтнула. Тоді знову зачерпнула ложку і чесно понесла до ротика сестри. Через кілька хвилин дівчатка спорожнили бевку. Тоді Галя ще вилизала тарілку так, що й мити її не треба було.

Коли наступного дня я знову поділився бевкою з ученицями, до нас підійшла піонервожата і сердито крикнула:

— Ти навіщо годуєш вовченят?! Якщо так робитимеш, то й тобі не дамо їсти. Втямив?

— Ні, не втямив, — буркнув я вперто. — Чому всім дають бевку, а Галі та Вірі — ні?

— А ти хіба не знаєш, де їхній батько? — грізно наступала на мене рудоволоса.

— Не знаю, — сказав, бо й справді нічого не знав про дівчаток.

— Їхній батько — куркуль, у Сибіру він. Зрозумів?

— А дівчатка хіба не хочуть їсти? — не здавався я, бо слово «куркуль» для мене означало те саме, що й «кол-госпник». І те, і друге були новими словами у нашій тодішній шкільній мові.

Наступного дня дівчаток у їдальні не було. Я шукав їх очима, не їв бевку, бо думав, що вони таки прийдуть. Шматочок хліба, що дали мені, заховав у кишеню. Для Галі й Віри заховав, бо сподівався таки зустріти їх, голодних.

І зустрів. Вони стояли у довгому коридорі біля вікна й плакали і з голоду, і від образи, розтираючи худенькими, які аж просвічувалися на сонці, рученятами сльози на запалих щічках.

Мені стало так жалко сестричок, аж щось здавило у грудях. Зупинився коло них, проковтнув якийсь клубок, що застряв у горлі, й пошепки запитав:

— Чому ви не прийшли в їдальню?

— Нас... нас... — давилася сльозами Віра, — не пустила піонервожата... Гнала нас, як... як шкідливих кошенят...

Я витягнув з кишені крайчик, розломив його навпіл і простягнув близнючкам. Але вони не поспішали брати хліб.

— Чого ж ви? — здивувався я. — Свою бевку з'їв, а це вам приніс... Беріть...

І лише після повторного мого прохання Віра і Галя, оглянувшись, як наполохані зайчатка, наважились узяти простягнені шматочки черствого хліба.

Після бевки нам ще давали у залізних кухлях під-солоджений окріп, який забарвлювали замість чаю спаленим цукром. Окріп я випивав сам, з'їдав те, що мама давала з дому, а бевку переливав у кухоль і під полою виносив з їдальні дівчаткам. Так я підгодовував їх зо два тижні.

Уже почало розвеснятися, дружно танув сніг, і голодні люди повеселішали: надіялися на зелень, на коріння, на листя. А моїх дівчаток у школі не було вже кілька днів. Тоді я пішов до бевників і запитав, чому не ходять до школи Галя і Віра. Білявий хлопчик сумно мовив:

— Вони з голоду попухли. Може, вже й померли. Бо їх мама теж лежала спухла.

— А ти знаєш, де вони живуть? — запитав малого.

— Знаю.

— Підеш зі мною до них після уроків?

— То недалеко від моєї хати. Як треба, то й піду.

І шматок хліба, і кухлик захололої бевки, і картопляник, що дала мати до школи, — все те я тримав під партою до кінця уроків і не виходив з класу під час перерв, щоб хто-небудь не полакомився подарунком для сестричок. А їстоньки ж хотілось! Особливо, коли сполоскав порожні кишки окропом. На шостому уроці намацав під партою хліб, уже почав ламати його, та схаменувся. Мабуть, не з'їв тоді крайця, бо вчителька раптом викликала до дошки.

Тільки-но закінчився урок, я зразу вибіг на подвір'я. Там на мене вже чекав білявий хлопчик, Грицько.

Ішли мовчки. Ще здалеку побачили навстіж відчинені ворота й хатні двері. З подвір'я віяло смутком і запустінням. Окрім хати, не було жодної будівлі, лише засмічені місця, з яких уже позлазив сніг, свідчили, що колись там стояли чи хлів, чи стодола, чи комора. Недалеко від воріт висвічувала

акуратними цямринами криниця, якою користувалися, мабуть, і сусіди, бо жолоб тягнувся вздовж плота на вулиці.

Сонечко пригрівало, було саме в зеніті. Ми зайшли на подвір'я, постояли, прислухаючись, і, боязко оглядаючись у якійсь злісній тиші, переступили сінешний поріг.

Із хати до сіней двері теж були відчинені. Там також тихо, крізь маленькі віконечка до кімнати ледь заглядали сонячні промені.

Я зайшов до хати, оглянувся — не побачив жодної живої душі. Не було і меблів — ні стола, ні ліжка, ні скрині, ні стільця, як мали ми вдома. Лише вздовж стіни тягнулася довга вузька лава, висів порожній мисник, а на стіні чорніли кілька ікон. Ще коло лави на долівці розстелена перетерта солома, на якій валялися подерта верета, щось подібне на подушку і ще невідомого призначення лахміття.

Несподівано хтось заворушився на лежанці. І вчувся з напівтемноти кволий-прекволий старечий голос:

— Хто там, люди добрі?

— Добрий день, — привітавсь я і ступив кілька кроків до лежанки, де у смердючому ганчір'ї лежала бабуса з висохлим лицем. Мені стало страшно, і я ледь не впустив на долівку кухлик з бевкою.

— Хто ти, хлопчику? — простогнала старенька. — Чи не янгол з неба прилетів по мою душу?

— Ні, я зі школи йду, — пробелькотів, простягаючи кухлик. — Ось бевка. Приніс Вірі й Галі.

Бабуса застогнала, спробувала сісти, але не змогла. Насилу повернулась і тихо заплакала:

— Нема вже ні Галі, ні Віри... Нема і їх матері... Нині вранці забрали їх люди і поховали на цвинтарі... Не було з чого труни зробити... Хоч би одну на трьох... А мене ще Бог не забрав до себе... Ще дихаю, любий хлопчику...

Мені щось здавило у горлі. Я почав хапати ротом повітря. Тремтячими руками поставив коло бабиної голови кухлик з бевкою, поклав шматок хліба і картопляник. Старенька щось говорила, а з моїх очей цюрком текли сльози.

Я позадкував до відчинених навстіж дверей, звідки віяло холодом, і наштовхнувся на Грицька, який голосно плакав...

Не пам'ятаю, як тоді добіг додому. Але не забулося, що прохворів усю весну... А одужувати почав, коли поїв лісових суниць.

Тоді я, як згодом казала мати, витягнув обидві ноги з могили.

- Що Тебе найбільше вразило в оповіданні Миколи Магери «Бевка»?
- Визнач основну думку прочитаного твору.
- Які риси характеру притаманні головному героєві оповідання? Підтверди цитатами з тексту.
- Чого вчить оповідання Миколи Магери «Бевка»?

1. Визнач головного героя твору Бориса Грінченка «Украла».

- А Учитель
Б Пріська
В Олександра

2. Розташуй пункти плану оповідання Анатолія Григорука «Гра у шашки» в правильній послідовності:

- А Гра в шашки
Б Причина гострого співчуття до хлопчика
В Зустріч із незнайомим хлопчиком
Г Прогулянка дітей

1	
2	
3	
4	

3. Як Ти ставишся до вчинку головного героя оповідання «Бевка»? Аргументуй свою думку.

ЧИТАЄМО У ГРУДНІ

5 грудня – Міжнародний день волонтерів

Міжнародний день волонтерів світова громадськість відзначає 5 грудня. Рішення про це свято Генеральна Асамблея ООН прийняла у 1985 році.

Спочатку волонтерами називали людей, які добровільно та лише з власного бажання вступали на військову службу в деяких європейських країнах (наприклад, у Франції, Іспанії).

Сьогодні від цього громіздкого визначення волонтерства залишилося тільки слово «добровільно», а також додалося ще й «безкоштовно».

Волонтер (англ. — доброволець) — людина, яка вільно, а не переслідуючи якусь корисливу мету, займається діяльністю на користь суспільства.

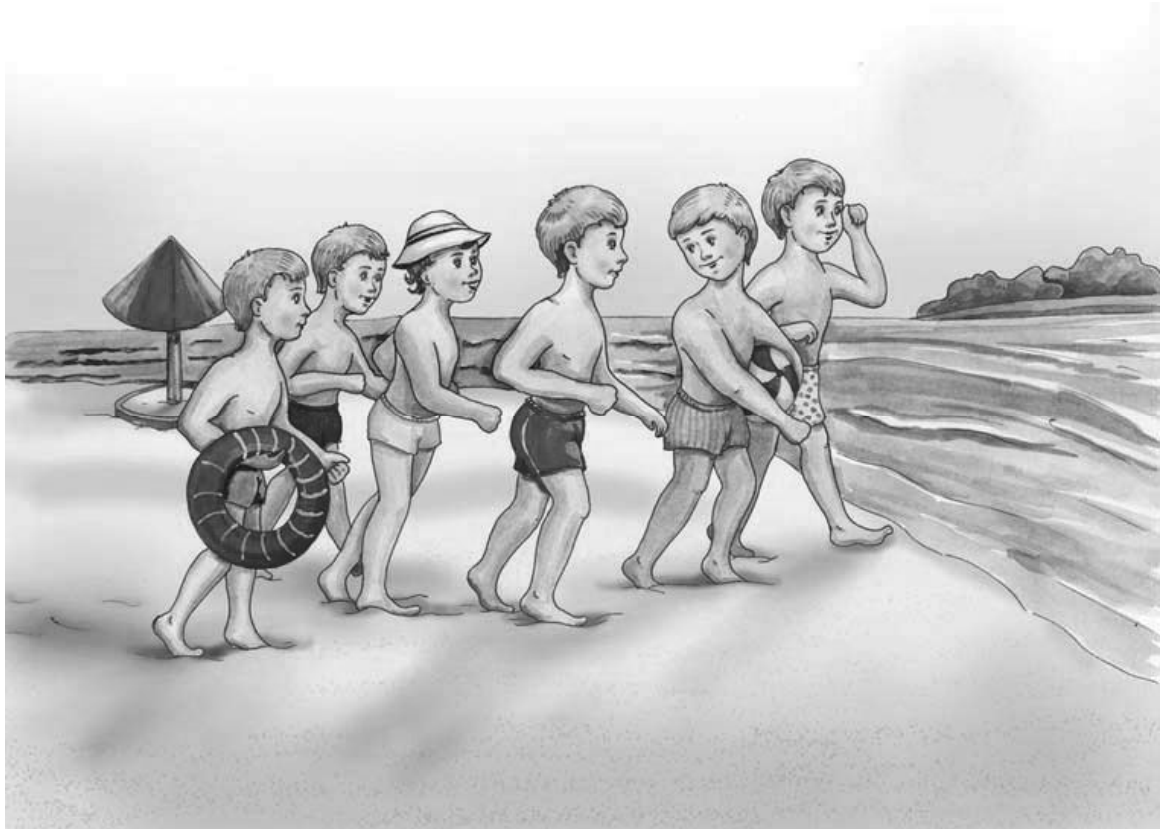
СКАЛКИ ДОБРОТИ

Притча

У вихідний родина відпочивала на пляжі. Діти купалися в морі та будували замки з піску. Раптом вдалині з'явилася маленька бабуса. Її сиве волосся розвівалося від вітру, одяг був брудний і обшарпаний. Вона щось бурмотіла сама до себе, підбираючи з піску якісь предмети та кладучи їх до сумки.

Батьки покликали дітей і наказали їм триматися подалі від старої. Коли вона проходила мимо них, раз по раз нахилиючись, аби щось підняти, то всміхнулася родині, але ніхто не відповів їй на привітання.

Через багато тижнів вони дізналися, що маленька бабуся все своє життя присвятила тому, щоби підібрати з пляжу скельця, якими діти могли порізати собі ноги.

Чого навчає притча «Скалки доброти»?

Прочитай прислів'я. Поясни, як Ти розумієш кожне з них.

Наведи приклад ситуації, в якій доречно було б ужити те чи інше прислів'я.

- Світ не без добрих людей.
- Живи для людей, поживуть люди і для тебе.
- Добре ім'я краще багатства.

ПРОТОПТАЛИ СТЕЖКУ

Уночі була хурделиця. Намело кучугури снігу. Рановранці у школу йшло троє дітей — Юрко, Михайлик і Ніна. Всюди коло хат з'явилися люди. Відкидали лопатами сніг, прокладали доріжки.

Ось хатина бабусі Марії. Вона живе одна-однісінька. Зупинилися діти біля бабусинового двору. Нікого не видно.

— Як же бабуся до криниці вийде? Снігу ж скільки, — сказав Юрко.

— Давайте протопчемо стежку від хати до криниці! — порадив Михайлик.

Діти увійшли на бабусине подвір'я. Йшли по глибокому снігу. Від воріт до хати йти було дуже важко. А від хати до воріт — трохи легше. Пройшли раз, два, три рази. Протоптали стежку від воріт до хати і від хати до криниці.

Спітнілі, стомлені, радісні діти йшли до школи. Вони думали: ось бабуся Марія вийшла з хати. Побачила стежку. Радіє...

- Чи можна Юрка, Михайлика та Ніну назвати волонтерами? Своє твердження обґрунтуй.
- Склади і запиши твір-міркування на тему «Чи міг (могла) би (б) я бути волонтером?»

(З ЕНЦИКЛОПЕДІЇ)

У шанувальників футболу всього світу є своє свято — Всесвітній день футболу. Подякувати за нього можна ООН, яка й запропонувала відзначати його 10 грудня кожного року. Таким чином міжнародне співтовариство віддає данину цьому видові спорту, який для багатьох мільйонів не просто гра, а стиль життя.

Перша згадка про футбол як «про гру в м'яч ногами» історики знайшли в китайських джерелах, датованих другим тисячоліттям до нашої ери. Називалася вона Цу Чю,

що означає «штовхати ногою». Гра у футбол давала змогу китайським воїнам підтримувати добру фізичну форму.

Коли започаткувалася ця гра, точно ніхто не знає.

У футбол грали й у Давній Греції, і в Римі близько двох з половиною тисяч років тому. В Греції ця гра називалася «битва за м'яч», з чого можна припустити, що грали в неї, відповідно застосовуючи різноманітні прийоми бойових мистецтв.

Приблизно в XIV столітті італійці винайшли гру «Кальчо». Саме вони завезли цю гру на Британські острови, де вона набула неабиякої популярності й звідти поширилася по всьому світу.

На території України коріння цієї гри сягає кінця XIX століття і веде нас до Одеси.

Перші правила футбольної гри надруковано у монографії «Гімнастичні ігри шкільної молоді», яку видав 1891 року Едмунд Ценар — професор учительської семінарії у Львові. Федерація футболу України за матеріалами, що надали львівські історики спорту, постановила вважати гру, яка відбулася 14 липня 1894 року у Львові, першим документально зафіксованим футбольним матчем на території України.

Футбол — красива й складна гра, і ці дві якості нерозривно пов'язані, зокрема, тому він нас і захоплює.

- А Тебе футбол захоплює? Чим саме? Аргументуй власну думку.

ПРИГОДИ М'ЯЧА

Українська народна казка

Одного разу хлопчики пішли до лісу. Гуляли там, збирали гриби, грали в ігри і забули м'яча. Біг тим лісом зайчик. Побачив м'яча та й питає:

- Ти колобок?
- Ні, я м'яч.
- А ти дуже смачний?
- Мене не їдять. Зі мною граються, — відповів м'яч.
- Почали зайчик з м'ячем гратися. Коли це чимчикує їжак.
- Зайчику, ти що, колобка зустрів?
- Це не колобок, це м'яч. З ним граються.

Почали вони гратися разом. Один одному м'яча перекидають, сміються. Тут їх побачила з дерева білочка.

— Що це ви з колобком робите?

— Він не колобок. Він м'яч. З ним гратися треба.

Почали вони гратися втрюх. Зайчик м'яча задньою лапою б'є, їжачок носиком, а білочка хвостиком відбиває. Почувши шум, на полянку вибіг борсучок.

— Ви що, колобка не поділите?

— Це не колобок. Це м'яч. З ним граються, а не їдять його. Ставай до нас четвертим.

Поділилися звірята на дві команди, поставили ворота й ганяють у футбол, як справжнісінькі хлопчики. І так захопилися, що й не помітили, як вовк з лисицею підкралися. Ті спочатку хотіли поласувати зайчатиною та білчатиною, а потім зацікавилися грою і попросилися:

— Візьміть і нас до себе. Ми будемо чемними!

Тепер почався уже справжній футбол. М'яч аж сяяв від задоволення. Де і взялися вболівальники — звірята та птахи з усього лісу зібралися.

А Роман прийшов додому і згадав, що забув м'яча у лісі. Наступного дня діти пішли на те саме місце, де були напередодні. Тільки-но вони підійшли до галявини, як звідти в кущі шаснули зайчик, білочка, борсучок, лисичка і вовчик.

— Де вони тут набралися? — здивувався Вадим.

— Мабуть, у футбол нашим м'ячем грали, — припустив Роман.

І хлопці розсміялися з дотепного жарту. Вони забрали м'яча і побігли додому.

- Який основний зміст подій, описаних у казці «Пригоди м'яча»?
- Виконай творче завдання до прочитаного: придумай і запиши свою кінцівку до казки.
- Пригадай різновиди казок, які Ти знаєш. Поясни, чому українська казка «Пригоди м'яча» не належить до соціально-побутових казок.

ЛУМПУМЧИК

(Уривок з фантастичної повісті)

Інопланетянин мав кумедне ім'я Лумпумчик, бо імена на Сатурні¹ — давали теж незвично. Якщо, народившись, маленький «м'ячик» зробив «Лусь!», опустившись при падінні на поверхню, то його називали Люсем, а наш герой зробив «Лум-Пум!» — і його назвали Лумпумчиком.

По закінченні уроків мав відбутися важливий футбольний матч: зустрічалася збірна команда школи зі збіркою школярів із сусіднього містечка Вишеньки. День був чудовий, і всі швидко розбіглися по домівках, щоб пообідати і приготуватися до матчу. Василько був форвардом² команди, хоч і наймолодший за всіх. Нинішній матч став доброю нагодою показати себе у справжньому поєдинку, бо до цього він брав участь лише у змаганнях між класами. «От якби Лумпумчик побачив, як я граю», — думав Василько, йдучи додому.

Дорогою він зустрів свого малого сусіда — п'ятирічного Юрчика. Юрчик деколи ходив з ним на рибалку, іноді вони разом бавились у хованки. Незважаючи на свій малий вік, Юрчик був дуже метким хлопчиком.

— Васильку, ходи до мене, — мені мама нову машинку купила! — загукав Юрчик. — О, подивися, яка велика, — з кузовом та віконцями! Правда, вона схожа на автобус?

Машинка була справді чудова, до того ж, із дистанційним управлінням: сама їздила навколо будиночка і подавала сигнали. Ззаду в машинки були гарні дверцята з ручкою, а всередині — м'які сидіння.

¹ Сатурн — планета Сонячної системи.

² Форвард — нападник.

Юрчик захоплено щебетав, а Василько уважно розглядав машинку, в голові у нього визрівав план.

— Юрчику, хочеш побувати на футбольному матчі? Сьогодні грає збірна нашої школи і збірна з Вишеньок.

— Хочу! — радісно вигукнув Юрчик. — А ти візьмеш мене із собою? І машинку можна взяти?

— Звичайно, обов'язково з машинкою. Я посаджу тебе у першому ряду, добре?

— Добре, добре! — Юрчик радісно заплескав у долоні й застрибав по доріжці. — Я піду мамі скажу!

— Скажи мамі й чекай мене тут: я пообідаю і заберу тебе із собою.

Василько побіг додому. Влетівши до кімнати, він одразу ж помітив сліди Лумпумчикова господарювання: паперова модель космічного корабля, яку так довго конструював, лежала посеред кімнати, а в акваріумі плавали його войовничі пластмасові козаки.

— Вибач, я хотів прибрати, — почув він десь із кутка голос Лумпумчика, — але ці гострі кути у вас... Я весь побитий...

Василько заглянув під стіл — там не було нікого, за кріслом теж, під ліжком — порожньо.

— Де ти, Лумпумчику? — стурбовано запитав.

— Я тут! — голос Лумпумчика звучав дуже глухо.

Василько відчинив шафу — нікого не видно. І тут він помітив, як у кутку шафи заворушився клубок.

Це була його сорочка, в ній він і знайшов Лумпумчика.

— Вибач, — ще раз сказав той, віддихуючись, а Василько радісно обняв свого друга.

— Ти, мій пустотливий м'ячику, — лагідно прошепотів він до нього, — більше не будеш сам нудьгувати. Ходи пообідаєм, а далі в мене чудовий план — тобі сподобається!

Друзі пообідали. Лумпумчик їв тільки фрукти та овочі. Потім Василько забіг з ним до Юрчика.

— О, який гарний у тебе м'ячик! — захоплено вигукнув малий.— З очками! Ти будеш зараз ним грати?

— Розумієш, Юрчику, — повільно почав Василько, — це м'яч особливий. Я не можу його залишати вдома, але не хочу, аби хтось із хлопців його зараз побачив. — Василько нахилився до Юрчикова вуха і прошепотів:

— Це м'ячик із далекої-далекої планети. А ти вмієш берегти таємниці?

— Ого!.. — Юрчикові аж дух перехопило. Він зачудовано дивився на Лумпумчика, і той весело підморгнув йому.

— Поглянь, поглянь! Він моргає! — захоплено закричав Юрчик. — Він що — на батареях?

— Юрчику, ти зможеш деколи бавитися з цим м'ячиком, але сьогодні на футбольному матчі ніхто його не повинен бачити.

— Придумав! — у захваті закричав Юрчик. — Ти хочеш, щоб цей м'ячик побачив, як наші хлопці грають у футбол? А моя машинка? Поглянь, які тут віконечка! Ми сховаємо його в мою машинку! Ура!

— Який ти розумник, Юрчику! Ти візьмеш свою машинку на коліна, і через віконце Лумпумчик буде все бачити!

За хвилику Юрчик з Васильком уже чимчикували до шкільного стадіону, а попереду весело котилася чудова машинка, що постійно сигналіла перехожим. Юрчика розпирало від гордощів: він ішов поруч з Васильком, як рівний з рівним, у нього була незвичайна машинка, і ще він був причетний до великої таємниці...

Дорогою Василько давав Юрчикові останні настанови: «Тільки ти до кінця матчу сиди на своєму місці й не

відкривай машинки, навіть якби тебе дуже просили, домовилися?» — «Домовилися!» — пообіцяв Юрчик.

На стадіоні обидві команди були вже в зборі, й шкільний тренер занепокоєно виглядав Василька.

— Форварди не запізнюються! — загукали хлопці, побачивши товариша, але Василько поважно провів Юрчика на перший ряд, всадив

вив його навпроти центру поля, щоб Лумпумчик міг усе бачити.

Матч розпочався. Василько ганяв м'яча, а погляд його весь час ковзав по першому ряду. Юрчик сидів чемно, як домовилися, тримаючи перед собою машинку. Машинка була велика, майже в половину Юрчикового зросту, і раптом Василько усвідомив, що Юрчик зовсім не бачить поля. Він був так захоплений зручним розміщенням Лумпумчика, що забув про футбол і про Василька.

Пробігаючи краєм поля, Василько на хвилюку затримав м'яча і помітив, що Юрчик аж прилип до машинки. «Розглядає Лумпумчика», — подумав Василько. Хлопці гукали йому: «Бий, бий!», — але форвард був неуважним, часто втрачав м'яча, і ось команда Вишеньок забила першого гола. Василько пішов у чергову атаку, але вона знову зірвалась, і коли вболівальники його команди загукали: «Форварда на мило!», — хлопець від сорому ледь крізь землю не провалився. Що подумає про нього Лумпумчик?!

Вишнівчани радісно кричали, і команда суперників знову пішла в атаку. Василько кинувся до воріт. Він проривався до них, як лев, але захист у суперників був надійний. У розпалі чергової атаки пролунав свисток судді: перший тайм¹ закінчився.

Хлопці кинулися дорікати один одному, і Василько помітив, як через поле до них біжить тренер. Василько непомітно прошмигнув поміж товаришами й вибіг з поля. І — який жах! — відразу помітив навколо Юрчика юрбу хлопчаків, котрі галасували. Юрчик стояв на лаві, а поряд з ним — його чудова машинка, дверцята в якій були відчинені.

— Ви не вірите мені, то запитайте у Василька. Правда, Васильку, це був не простий, а чарівний м'яч? Із далекої-далекої планети!

Василько похолов. Він підбіг до Юрчика і заглянув у машинку.

— Він утік, Васильку! Він сам відчинив дверцята і втік!

Хлопці навколо засміялись, а Юрчик розплакався.

— Він казав, що скоро повернеться, щоб я його чекав! — уже скрізь сльози говорив Юрчик. Хлопці реготали.

— Не плач, Юрчику, він справді повернеться, — почав заспокоювати малого Василько.

— Малий, покажи, як їздить твоя машинка! — гукнув хтось із хлопчаків.

— Покажи, Юрчику, а ви не ображайте його! — сказав Василько.

— А ти не спи на полі! — кинув хтось уїдливо².

Василько повертався на поле сумний і пригнічений. Куди міг подітися Лумпумчик? «Напевно, йому стало соромно за

¹ Тайм — половина футбольного матчу.

² Уїдливо — з насмішкою.

мене, — думав. — Хотів похвалитись, який з мене нападник... Похвалився! Було чим...».

Василькові хотілося все кинути і бігти додому, але десь тут був Лумпумчик, та й перед Юрчиком буде соромно. Про своїх товаришів по команді Василько наче забув.

— А, ось і ти, — почув раптом голос тренера. — Я тебе всюди шукаю. Вище носа! Ще другий тайм попереду! Слухай уважно...

Тренер давав Василькові якісь настанови, але він майже нічого не чув: очима напружено шукав малого голубого клубочка, який зараз був найважливішим у його думках.

— Не підведи, Васильку! Ти все запам'ятав? Дій, як я тобі кажу, — і все буде добре!

Тренер поплескав форварда по плечу, і Василько побіг на поле. «Треба забути про все і грати, грати, щоб виграти!» — рішуче сказав собі хлопець. Якщо Лумпумчик десь недалеко, він обов'язково його знайде.

Другий тайм почавсь у швидкому темпі. Гості прагнули збільшити рахунок, а господарі відчайдушно боролися за перемогу. Василько раз у раз атакував ворота, але м'яч, ніби жартуючи, то летів убік від них, то пролітав над штангою. Захоплений грою, Василько на якусь мить навіть забув про Лумпумчика: бачив перед собою тільки ворота.

— Уперед, Васильку! — кричали вболівальники, і хлопець ще раз із усієї сили спрямував м'яча у ворота. Але ще тільки нога торкнулася м'яча, — зрозумів, що удар був хибним: м'яч летів мимо штанги. Василько впав на траву, і сльози здушили його. Але в ту ж мить стадіон вибухнув радісними вигуками: «Гол! Гол!!»

Хлопець підняв очі й сам собі не повірив: м'яч був у сітці воріт! Друзі кинулись обнімати Василька, а йому на мить здалося, що на перекладині він помітив голубу кульку.

Тільки на мить, бо наступної секунди він уже нічого не зауважив.

Команда була окрилена. І Василько теж. Тепер його удари стали чіткими, впевненими, і вже через кілька хвилин він загнав м'яча у правий кут воріт. М'яч, наче зачарований, слухався тепер нападника, і ще дві атаки в другому таймі завершилися голами: на рахунку Василька було три з чотирьох забитих м'ячів.

До закінчення матчу залишалися лічені секунди, й ось Василько помітив, що ворота противника порожні. Сильним метким ударом він послав м'яча прямо по центру воріт. Трибуни вибухнули оваціями, та раптом їхній запал різко згас: м'яч несподівано вдаривсь об штангу і вилетів з поля.

Цього моменту пролунав фінальний свисток, і всі кинулися вітати один одного.

Юрчик радісно стрибав на лаві, розмахуючи руками. Хлопчаки обступили Василька і захоплено тиснули йому руку.

— Усе нормально, — знічено говорив Василько, пробираючись з Юрчиком до виходу. Машинка помалу рухалася перед ними.

Усі вітали Василька, називали його героєм дня. Ще кілька хвилин тому хлопець теж був перейнятий цією радістю перемоги. Але зараз, коли запал боротьби спав, Василько почувавсь якимось дивно. Йому хотілось якнайшвидше вибратися з натовпу і добратися додому. Машинка весело бігла попереду, але крізь її віконця нічого не було видно, а Василькові кортіло заглянути всередину. Крім того, його не покидало відчуття, що той перший гол був якимсь дивним. Та й, зрештою, останній удар теж...

Юрчик усю дорогу щебетав, час від часу смикав Василька за руку, вимагаючи відповіді на своє чергове запитання.

Урешті підійшли до воріт Юрчикового дому.

— Юрчику, ану заглянемо в твою машинку! Чи нема там нашого м'ячика? — запропонував Василько.

— М'ячика? — Юрчик явно забув про нього. Але тут же згадав і запхенькав:

— Він не повернувся! А казав, що повернеться!

Василько відчинив дверцята. З них кулею вилетів Лумпумчик і стрибнув на плече Юрчикові: малий від несподіванки ледь не впав.

— Повернувся! Повернувся! — обхопив він рученятами живого м'ячика. Лумпумчик сяяв від радості.

— Добре, Юрчику, ти біжи зараз додому, — мама вже на тебе зачекалася, — сказав Василько.

— А з м'ячиком коли будемо гратися?

— Потім пограємося! — заспокоїв його Василько.

Юрчик неохоче пішов додому.

Дорогою Василько мовчав, Лумпумчик теж. Може, і хотілося почути нашому героєві, де був Лумпумчик і що бачив. Але настрої у нього чомусь був тривожний.

Мама поралася біля грядки. Побачивши двох побратимів, вона всміхнулась і запитала:

— Як матч?

— Ми виграли з рахунком чотири-один, — коротко відповів Василь.

— І ти забив усі чотири м'ячі?

— Ні, тільки три.

Дивно, але Василькові не хотілося говорити про футбол. Мама це помітила, як і мовчанку Лумпумчика.

Чому мовчав Лумпумчик? Василько зробив спробу взятися за уроки, але тут же відклав підручники. Тоді взяв пригодницьку повість, яка ще кілька днів тому захоплювала його. Лумпумчик вискочив на вікно і роздивлявся квіти.

Повість була про трьох веселих мандрівників, які вирішили розшукати безлюдний острів на Дніпрі. Василько саме дочитав до того місця, коли малі «робінзони» висаджувалися на берег, як між ними почалася суперечка і як через це ледь не провалився їхній задум. «Справді, нічого доброго нема в тому, коли між друзями пробігає якась кішка», — міркував Василько. Він відірвався від книжки і спідлоба спостерігав за своїм другом. «І чому він мовчить? І в мене настрій ніякий...».

— Це все тому, що ти надто переймаєшся дрібницями, — раптом обізався Лумпумчик. — Нічого незвичайного і небезпечного не сталося б, якби ти не робив із мене таємниці. Тобто я хотів сказати, що все буде гаразд, коли ти просто

познайомиш мене зі своїми друзями. І нині ти спокійно зіграв би матч, якби увесь час не думав про мене.

Василько відкрив рота, щоб відповісти, але Лумпумчик продовжував:

— Це перше. А тепер друге. Я, помітивши твоє хвилювання, теж відчув себе винним і трішки розгубивсь. Я хотів допомогти тобі — і не знав, як. Тому я в другому таймі перемкнувся на сатурнівський час і допоміг тобі забити м'яча.

— Як?! Я помітив, що м'яч не летів у ворота, але коли він у них усе-таки опинився, то я подумав, що це хтось із хлопців підправив мій удар.

— Саме так — я підправив. А зробив це на такій швидкості, що ніхто цього не зауважив.

— Дякую, Лумпумчику, бо інакше ми б програли!

— Так, програли б, і це було б несправедливо, адже ви грали добре. Якби навпаки — я б нізащо не втрутивсь. І ще я хотів, щоб усі м'ячі були чесно забитими, тому останнього гола я в тебе «відняв».

— То це ти спрямував м'яча на штангу? Він же летів у центр воріт!

— Я, звичайно. А ти що, не радий, що все так вийшло?

— Лумпумчику, я ж справді думав тільки про тебе, і тому все пішло не так, як мало бути.

— А тепер ти все знаєш і вже заспокоївся?

— Найбільше я радий, що ми з тобою поговорили. Мені наче камінь з душі звалився!

— От і добре, — сказав Лумпумчик і стрибнув Василькові на коліна.

— А тепер ходімо до Юрчика — він нас чекає!

- Чому інопланетянина назвали Лумпумчиком? Прочитай.
- До якої події готувався Василько? Підтверди відповідь цитатами з тексту.
- Для чого Василько запросив Юрчика на футбольний матч? Відповідь обґрунтуй.
- Що завадило Василькові бути добрим форвардом у першому таймі матчу? Чому? Відповідь аргументуй.
- Які риси характеру, на Твою думку, проявив Василько у другому таймі футбольної гри? Підтверди відповідь рядками з тексту.
- Про що замислився Василько після вдало завершеного матчу? Прочитай.
- Як порозумілися між собою головні герої фантастичної повісті? Прочитайте у ролях.
- Чого вчить прочитаний уривок з повісті Марії Чумарної «Лумпумчик»? Аргументуй власну позицію.

У 1950 році Генеральна Асамблея ООН запропонувала всім державам святкувати 10 грудня День прав людини, бо саме 10 грудня 1948 року ця ж організація прийняла Загальну декларацію¹ прав людини, яка проголосила рівність усіх жителів планети перед законом. Людина, її життя та гідність, права і свободи визнано найвищою цінністю кожної держави.

За Андрієм Усачовим

НІХТО НЕ МАЄ ПРАВА ОБРАЖАТИ ЛЮДИНУ

Якось увечері прогулювався Маленький Чоловічок у сквері зі своїм собакою. Собака весело крутився по кущах. А Маленький Чоловічок радів теплому вечору. І раптом побачив, як через сквер біжить хлопчик, а за ним — здоровенний дядько з палицею.

— Зупиніться! — крикнув Маленький Чоловічок до здорованя. Але той і не глянув у його бік. Тоді Маленький Чоловічок, не роздумуючи, кинувся йому під ноги — і той, великий, перекинувшись, полетів на землю...

— А це ще хто такий? — закричав він страшним голосом. — Та знаєш ти, що я з тобою зроблю?

Але Маленький Чоловічок не злякався.

¹ Декларація — документ, у якому викладено важливі правила, обов'язкові для всіх людей.

— А чи знаєш ти, — грізно спитав він, — що написано в Декларації прав людини? «Ніхто не має права ображати іншу людину, принижувати її і жорстоко поводитися з нею».

— У якій ще такій дикорації? — розгнівався дядько. — Цей негідник розбив м'ячем моє вікно, і я маю повне право розправитися з ним!

— Ви можете вимагати через суд, щоб його батьків примусили вставити нове скло, — уперто сказав Маленький Чоловічок. — Але ви не маєте права вдарити людину!

— А ось зараз побачимо, маю чи не маю!

Дядько замахнувся, щоб ударити... Але тут з-за кущів вискочив маленький собачка й гавкнув так, що той кинув палицю і заточився.

— Звідки я знав? — пробурмотів він. — Може, я цієї вашої дукларації чи як там її... і в очі не бачив. Може, я взагалі неграмотний.

— Мій песик, — спокійно сказав Маленький Чоловічок, — теж не читав Декларації. Однак кинувся захищати мене, тому що знає: ніхто не має права кривдити людину...

- Визнач основну тему твору.
- Прочитай вислів «Права людини — це здорово, але чи всі мають право називатися людьми?». Як Ти його розумієш? Наведи приклад відповідної життєвої ситуації.

ЯК НЕЗНАЙКО БУВ ХУДОЖНИКОМ

Розділ третій

Тюбик був дуже хороший художник. Одягався він завжди в довгу блузку, яку називав балахоном. Варто було подивитися на Тюбика, коли він, нарядившись у балахон і відкинувши назад довге волосся, стояв перед мольбертом з палітрою в руках! Кожний одразу бачив, що перед ним — справжній художник.

Після того, як ніхто не захотів слухати музику Незнайка, він вирішив стати художником. Прийшов до Тюбика й каже:

— Слухай, Тюбику, я теж вирішив стати художником. Дай мені яких-небудь фарб і пензель.

Тюбик був добрий малюк, він подарував Незнайкові свої старі фарби і пензлик. У цей час до Незайка прийшов його приятель Гунько. Незайко каже:

— Сідай, Гунько, я тебе малювати буду.

Гунько зрадів, сів мерщій на стілець, і Незайко почав його малювати. Йому хотілося зобразити Гунька дуже красивим, от він і намалював йому червоний ніс, зелені вуха, сині губи й оранжеві очі. Гунькові кортіло швидше подивитися на свій портрет. Від нетерплячки він навіть не міг усидіти спокійно на стільчику і весь час крутився.

— Не вертисся, не крутисся! — казав йому Незайко. — А то несхожим вийдеш.

— А тепер схожий? — запитав Гунько.

— Дуже схожий, — відповів Незнайко й прималював йому фіолетовою фарбою вуса.

— Ану покажи, що вийшло, — попросив Гунько, коли Незнайко закінчив портрет.

Незнайко показав.

— Та хіба я такий? — закричав Гунько з переляку.

— Звичайно, такий. Який же ще?

— А вуса навіщо намалював? У мене ж вусів нема.

— Ну, виростуть колись.

— А чому ніс червоний?

— Це — щоби було красивіше.

— А чуприна чому голуба? Хіба в мене голуба чуприна?

— Голуба, — відповів Незнайко. — А коли тобі не подобається, я можу зробити зелену.

— Ні, це поганий портрет, — сказав Гунько. — Дай я його порву.

— Навіщо знищувати художній твір? — заперечив Незнайко.

Гунько хотів одібрати в нього портрет, і вони почали битися. На шум прибігли Знайко, лікар Пілюлька та інші малюки.

— Ви чого б'єтесь? — питають.

— Ось, — закричав Гунько. — Розсудіть ви нас: скажіть, хто тут намальований. Правда, це не я?

— Звичайно, не ти, — відповіли малюки. — Тут якесь опудало горохове намальоване.

Незнайко каже:

— Ви не здогадалися тому, що тут нема підпису. Я зараз підпишу, і все буде зрозуміло.

Він узяв олівець і написав під портретом друкованими літерами: «Гунько». Потім почепив портрет на стіні й сказав:

— Хай висить. Усі можуть дивитися, нікому не заборонено.

— А я прийду вночі, — сказав Гунько, — і знищу цей портрет.

— А я вночі не ляжу спати й стерегиму, — відповів Незнайко.

Ображений Гунько пішов додому, а Незнайко й справді не ліг увечері спати.

Коли малюки поснули, він узяв фарби і заходився всіх малювати. Пончика він намалював таким товстим, що той навіть не вмістився на портреті. Поспішайка зобразив на тонесеньких ніжках, а ззаду чомусь домалював собачого хвоста. Мисливця Кульку намалював верхи на Бульці. Лікареві Пілюльці замість носа намалював термометр. Знайкові, хтозна для чого, намалював осяччі вуха. Словом, усіх понамальовував у смішному й безглуздому вигляді.

До ранку він розвісив ці портрети на стінах і зробив під ними написи, тож вийшла справжня виставка.

Першим прокинувся лікар Пілюлька. Він побачив на стіні портрети й засміявся. Вони йому так сподобалися, що лікар навіть начепив на ніс окуляри й почав розглядати портрети дуже уважно. Він підходив до кожного портрета, дививсь і довго сміявся.

— Молодець, Незнайко! — говорив лікар Пілюлька. — Ніколи в житті я так не сміявся.

Потім він зупинився біля свого портрета і вимогливо запитав:

— А це хто? Невже це я? Ні, це не я! Це дуже поганий портрет. Ти краще зніми його.

— Навіщо знімати? Хай повисить, — відповів Незнайко. Лікар Пілюлька образивсь і сказав:

— Ти, Незнайку, мабуть, хворий. У тебе щось з очима трапилося. Де це ти бачив, щоб у мене замість носа був термометр. Доведеться тобі на ніч касторки дати.

Незнайко дуже не любив касторку. Він злякався й каже:

— Ні, ні. Тепер я сам бачу, що портрет поганий.

Він зняв зі стіни портрет Пілюльки й порвав його.

Слідом за Пілюлькою прокинувся мисливець Кулька. І йому портрети сподобалися. Він

ледь не луснув зо сміху, дивлячись на них. А потім побачив свій портрет, і настрій у нього відразу зіпсувався.

— Це поганий портрет, — сказав Кулька, — не схожий на мене. Ти зніми його, а то я ніколи не візьму тебе на полювання.

Довелося Незнайкові й мисливця Кульку із стіни зняти. Так було з усіма. Всім подобалися портрети інших, а свої не подобалися.

Останнім прокинувся Тюбик, який любив спати довше за всіх. Коли він побачив на стіні свій портрет, то страшенно розсердивсь і сказав, що це не портрет, а бездарна, антихудожня мазанина. Потім він зірвав зі стіни свій портрет і відібрав у Незнайка фарби й пензлик.

На стіні залишився тільки Гуньків портрет. Незнайко зняв його й пішов до свого приятеля.

— Хочеш, Гуньку, я подарую тобі твій портрет, а ти за це помиришся зі мною, — запропонував Незнайко.

Гулько взяв портрет, порвав його на клаптики й сказав:

— Згода, мир. Але дивися мені: якщо хоч раз іще намалюєш, нізащо не буду миритися.

— А я нікого більше не малюватиму, — відповів Незнайко. — Малюєш, малюєш, а ніхто й спасибі не скаже, всі тільки лаються. Не хочу більше художником бути.

- Визнач, яке право намагався реалізувати Незнайко.
- Чому, на Твою думку, головний герой наприкінці твору відмовився від бажання бути художником? Відповідь обґрунтуй.
- До яких епізодів твору дібрано ілюстрації? Підтвердь цитатами з тексту.

Всеволод Нестайко

НЕЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ В ЛІСОВІЙ ШКОЛІ

(Уривок)

Жив на світі їжачок Колько Колючка.

І жив на світі зайчик Кося Вухань.

Гарні були хлопці, але боягузи страшенні. Всього на світі боялися. Боялися темряви і боялися сонця. Боялися блискавки і боялися грому. Боялися вітру і боялися дощу. Навіть тіні власної боялися.

А найдужче боялися хуліганів.

То прибіжить Колько Колючка до мами-їжачихи:

— Ой мамо, мамо! До нас у двір хулігани вдерлися! Вийде мама-їжачиха на ґанок, а у дворі дві маленькі жабки стрибають.

То Кося Вухань прибіжить до мами-зайчихи:

— Ой мамо, мамо! За мною хуліган женеться!

Мама-зайчиха визирне у віконце, — а там метелик літає. Ну що з тими страхополохами зробиш!..

І вмовляли їх батьки, і соромили, і сварили — нічого не допомагало. Так і жили їжачок Колько Колючка та зайчик Кося Вухань боягузами. За мамині спідниці ховалися та звідти на білий світ з острахом позирали. Всі лісові діти бавляться, пісень веселих співають, а вони сидять за маминими спідницями і тремтять. Навіть один з одним не гралися, хоч і жили по сусідству.

Та от якось ясного сонячного ранку зустрілися біля перелазу мама-зайчиха з мамою-їжачихою.

— Здрастуйте, тітонько Вухань, — сказала мама-їжачиха. — Ви чули новину? На Великій Галявині відкривається спеціалізована лісова музична школа з ведмежою мовою викладання. Борсучиха вже записала туди свого Борю.

— Ах, що ви кажете, кумасю Колючко! — сплеснула мама-зайчиха лапами. — Спеціалізована музична школа? Та ще й із ведмежою мовою викладання? Побіжу чоловікові скажу.

Тато-заєць сидів на ґанку і читав «Лісову газету».

— Гм, — сказав він, почувши новину. — Спеціалізована музична школа? З ведмежою мовою викладання? Це цікаво. Треба й нашого страхополоха записати. Може, хоч школа допоможе його у звірі вивести. А то ж тіні власної боїться.

Зайченя Кося, що тремтіло тут же біля ґанку і все чуло, здригнулося й заскиглило:

— Ой!.. Я не хочу-у!.. Я боюся...

— Тебе ніхто не питає! — суворо сказав тато-заєць. — Запишемо, й ходитимеш.

— Ну що ти, синку, — лагідно сказала мама-зайчиха. — Всі ж дітки ходитимуть. Не бійся.

Мама-зайчиха тут же причепурила Косю, вдягла йому новенькі штанці, білу сорочку й повела на Велику Галявину.

Вийшли за ворота, гульк — а із сусіднього двору мама-їжачиха вже Колька Колючку веде.

Записував у школу сам директор Бурмило Михайлович Ведмідь.

Він сидів за березовим столом і суворо позирав на майбутніх учнів

— Прізвище?

— Вухань! — чемно сказала мама-зайчиха.

— Прізвище? — не глянувши на неї і наче не чуючи, повторив директор.

— Вухань! — знову сказала мама-зайчиха.

— Прізвище! — підвищивши голос, утретє сказав Бурмило Михайлович.

— Та Вухань же! — розгублено пролепетала зайчиха.

— Я вас, мамо, не питаю! — сердито обернувся до неї директор. — Хай сам каже. Він що у вас — глухий? А ще хоче в музичну школу?

— Та що ви! Що ви! У нього абсолютний слух! Подивіться, які в нього вушка!

— То чому ж він мовчить?

— Він... він у мене... дуже скромний, — мама-зайчиха підштовхнула сина. — Ну, кажи, Косю, кажи!..

Та Кося Вухань тільки прищулив вуха і сховався за мамину спідницю.

— Гм... — насупився Бурмило Михайлович. — Гм... Скромний!.. Ну, добре, перевіримо його здібності до ведмежої мови. А скажи-но, Вухань, «р-р-р» по-ведмежому.

Кося безпорадно подивився на маму, швидко-швидко закліпав очима й скривився.

— Ну! — нетерпляче сказав директор.

Кося розтулив рота, але з рота не вилетіло ні звуку.

— Що? — схилився й приставив лапу до вуха Ведмідь.
— Повтори. Не чую!

— А-а-а!.. — не витримав і заривав на всю галявину зайчик, притискаючись до мами.

— Ой, вибачте, — забідкалася мама-зайчиха. — Він у мене такий вразливий, такий вразливий...

— Розумію, — лагідно сказав директор Ведмідь. — Але й ви зрозумійте: у нас школа не звичайна, а спеціалізована. З ведмежою мовою викладання. Вчителі — зі столичного зоопарку. У нас вимоги.

— Він буде вчитись. Я вас запевняю. Це він від незвички. Він буде гарно вчитись. От побачите...

Не кращі справи були й у Кольки Колючки. І він не міг сказати «р-р-р» по-ведмежому. Замість «р-р-р» у нього виходило чогось «хрю». І зі слухом у Колька було погано, вушка мав маленькі, за голками ледь помітні. Але й Косю, і Колька все ж прийняли. Незважаючи на суворість, Бурмило Михайлович мав добре серце.

— Ой, і нащо мені ота спеціалізована музична школа! — ривав Кося Вухань, ідучи з мамою додому. — Та ще й із ведмежою мовою викладання! Ой, я нещасний! Горе мені з тобою і з твоєю школою!..

— Мовчи, синку! Мовчи, дурненький! — казала мама-зайчиха. — Нічого ти не розумієш. Усі зараз віддають своїх дітей у спеціалізовані школи.

Колько Колючка теж ридав, ідучи додому. І його мама-їжачиха казала, що він дурненький і нічого не розуміє і що без знання іноземних мов нікуди зараз не поткнешся.

Заперечувати щось було пізно.

Наступного дня вранці Кося Вухань та Колько Колючка взяли у лапи портфелики, букети лісових квітів і почеберяли на Велику Галявину.

- Про які права дітей розповів Всеволод Нестайко у прочитаному уривку? Відповідь обґрунтуй.
- Як сприйняли головні герої звістку про те, що будуть навчатися у школі? Чому?
- Склади звернення до Косі та Кольки про важливість реалізації права на освіту.
- Інсценізуйте будь-який епізод твору Всеволода Нестайка «Незвичайні пригоди в лісовій школі».

ІЗ КАЗКИ ПРО НОВОРІЧНИХ ЧАРІВНИКІВ

(з мережі Інтернет)

Усі ми знаємо, що Новий рік — це свято, яке зустрічають майже у всіх країнах світу. Дата зустрічі Нового року в різних народів є різною, проте люди чекають від цього свята чудес, нових успіхів, щастя, яке їм дарує новорічний персонаж — чарівник.

Кожен новорічний чарівник має свою історію, свій традиційний костюм, за яким

його впізнають, свій транспорт та вірних помічників, що допомагають готувати подарунки для маленьких дітей з усіх куточків планети.

Прадідом усіх новорічних чарівників з різних країн світу вважають Святого Миколая. Цього добродія Ти дуже добре знаєш. Це він щороку приносить Тобі чудові подарунки.

Американський колега Святого Миколая — Санта Клаус. Його всюди супроводжує олень Рудольф-Червоний Ніс, який уміє розмовляти. Спустившись у дім кошином, Санта Клаус кладе подарунки в спеціально підготовлені шкарпетки.

Російський Дід Мороз живе на Північному полюсі, їздить він на трійці коней, на лижах або ходить пішки з мішком подарунків. Він має внучку — Снігуроньку, зліплена зі снігу. Новорічної ночі Дід Мороз та Снігуронька роздають маленьким дітям подарунки.

Шведський друг Юль Томтен (у перекладі — «Різдвяний гном») мешкає у чарівному лісі. Його помічника звать сніговик Дасті, а біля його будинку снують малесенькі ельфи.

Італійський Баббе Натале потрапляє до будинку, як і Санта Клаус, через пічну трубу. За традицією, в кожному італійському домі йому залишають горнятко молока. У Баббе Натале є подруга — відьма Бефана. Вона дає подарунки тільки слухняним діткам, а бешкетники отримують лише купку попелу чи вуглинка.

Вважається, що найголовніший новорічний чарівник мешкає в Лапландії за Полярним колом. Рішенням ООН з 1984 року Лапландія офіційно проголошена «Землею Діда Мороза». Там розташована і резиденція Санта Клауса, де він живе увесь рік разом з помічниками-гномами. Туди діти з багатьох країн світу пишуть листи за адресою: Фінляндія, 96930, Полярне коло або через Інтернет: www.santamail.com

- Про яких ще новорічних чарівників Ти можеш розповісти?

Олександр Дерманський

ЧУДОВЕ ЧУДОВИСЬКО

(Уривок)

Новорічний костюм

Чудовисько та Соня потоваришували. Майже щодня Чудовисько заходив у гості до Соні. Тобто залазив. У вікно. Вони гралися в різні ігри або ж ліпили баранців.

Через любов свого незвичайного друга до баранців з пластиліну Соня прозвала його Пластиліновим Чудовиськом. Проте для зручності називала скорочено — Чу. Чудовисько не заперечував.

Того вечора Соня була дуже заклопотана. Післязавтра в їхній школі відбудеться Новорічне свято. Будуть яскрава ялинка, дарунки і, звичайно ж, маскарад. Тому Соня вже кілька днів старанно готувалася до свята, а ввечері, вкотре одягнувши свій новий новорічний костюм Червоної Шапочки, крутилася перед дзеркалом.

Раптом почулося вже звичне шкряботіння по склу. Вона підбігла до вікна й відхилила фіранку. По той бік шибки стояв Чудовисько, з голови до ніг припорошений снігом.

— Заходь мерщій! — відчинила вікно Соня.

— Привіт! — Чудовисько видерся на підвіконня і, зіжмакавши в лапі край штори, почав струшувати із себе сніг. Потім зліз на підлогу, й Соня зачинила вікно.

— О! Що це ти прибралась якомсь дивно? Це в тебе нова піжама? — запитав Чудовисько, обмацуючи святковий фартушок.

— Це костюм Червоної Шапочки на маскарад, — пояснила дівчинка. — Правда, чудовий?!

— А хто така Червона Шкапочка? Ти в неї це поцупила? — остовпів Чудовисько. — Вона ж замерзне без одягу.

— Та ні, Чу! Червона Шапочка — це я.

— Ти? — Чудовисько збився з пантелику. — Ішов до Соні, а втрапив до якоїсь Шкапочки. Ну й дива! Отже, ти не Соня.

— Та ні!.. Тобто так, я Соня. Але ж кажу: післязавтра в школі буде маскарад. І я там буду — начебто, не насправді — Червоною Шапочкою. Розумієш?

— Е, що тут незрозумілого. Ти хочеш усіх пошити в дурні, як оце зараз мене. Але навіщо?

— Нічого ти не зрозумів, — розсердилася Соня. — Я нікого не збираюся дурити. Пояснюю: це буде ма-ска-рад!

— Машкарад... Угу. Так би й сказала. А що воно таке?

— Ото дивак! То ти ніколи не був на маскарадї?

— У...у, — заперечливо закрутив головою Чу.

— І ніколи не святкував Нового року? — здивувалася дівчинка.

— Е, ніколи.

— Неймовірно! Хіба таке може бути?

— Не знаю, — знітився Чудовисько. — Зі мною все може бути.

— Ти обов'язково мусиш піти зі мною на маскарад, — вирішила дівчинка. — Тільки треба якийсь незвичайний костюм.

— Я й звичайного не маю. Навіщо мені костюм — чудовиська костюмів не носять.

— Чекай, — сказала Соня.

Вона відчинила шафу й залізла досередини.

— Так... так, — почулося з шафи, — це не те... це... надто старомодне... ось!

Чудовисько несміливо зазирнув до Соні, яка саме виборсувалася з-під розкиданих речей з довгим шматком тюлю в руках.

— Дивися! — сяяла вона. — Зараз обмотаємо тебе — і будеш Сніжинкою!

— Не хочу бути Сніжинкою, — заприндився Чудовисько. — Вона холодна.

— Ну добре, — знизала плечима Соня і вдруге полізла до шафи.

Чудовисько знову з цікавістю встромив пелехату голову між відчинені дверцята.

— Це те, що нам потрібно, — за хвилю вдоволено мовила Соня, витягуючи з шафи великий татів бриль. — Будеш Мушкетером.

— А що роблять мушкотери — труть мушок?

— Не мушкотери, а мушкетери! Вони б'ються на шпагах, стріляють з мушкетів, їздять на конях, потім з них падають!.. Круті хлопці, одне слово, — захоплено пояснила дівчинка. — Одягай!

— Я не хочу падати з коней, — знову скривився Чудовисько. — А чи не можна навпаки — щоб коні з мене падали?

— Не можна, — зітхнула Соня й знову полізла в шафу.

Цього разу вона видобула з-поміж одягу старий бабусин чепчик.

— Будеш бабусею Червоної Шапочки, — сказала дівчинка й одягла чепчик на кудлату голову друга, зав'язавши довгі шнурки під підборіддя.

— А що роблять бабусі Червоних Шкапочок? — запитав Чудовисько.

— Бабусі... Вони співають дітям колискові, плетуть теплі речі на зиму, печуть смачні пиріжки...

— Досить! — зупинив Соню Чу. — Це мені підходить. Тільки можна уточнити одну дрібничку?

— Що саме?

— Бабусі лише печуть пиріжки, чи їм дозволено їх їсти?

— Звісно, що дозволено.

— Домовилися, буду бабусею. А мені пасує цей костюм? — Чудовисько підійшов до дзеркала.

— Ще й як!

— А не замалий він для мене?

— Що ти, Чу, це твій розмір, — заспокоїла Чудовисько дівчинка.

— Ну, бувай! Я ще завтра зайду, — кинув Чудовисько, обхопив лапами чепчик і, не опускаючи їх, зник за вікном.

«Це ж треба, — чалапаючи по снігу, вголос роздумував Чу, — тепер у мене є такий прекрасний костюм. От якби побачили інші чудовиська — попадали б від заздрощів...»

- Відшукай у тексті оповідання і прочитай виразно, як Соня вибирала костюм для Чу.
- Склади власне продовження оповідання про те, як Соня і Чу прийшли на шкільний маскарад.

Василь Скуратівський
ПОГОСТИНИ

(Уривок)

Християнський люд сьоме січня празнує як народження Ісуса Христа. Щоправда, дідусева оповідка уявлялася мені за легенду. Але то таке. У нашій родині, як і в сусідніх, побожно готувалися до Різдва:

товкли в ступах ячмінь для куті, кололи годоваників¹, щоб після Великого посту розговітися свіжиною, дівчата виготовляли різдвяні прикраси — зі стебел жита чи пшениці робили вигадливих «павучків» та «їжачків».

Такого павучка змайструвала для мене й бабуся. Вона витягла кілька цупких стеблин з куля, рівномірно нарізала відповідних розмірів цурбанки² і, протягнувши всередині нитку, зробила кілька кубиків.

— Оце і є павучок, якими ми в дитинстві прикрашали на Різдво оселі.

¹ Годованик — тварина, яку відгодовують на забій.

² Цурбанок — відрубаний, відбитий або відламаний шматок деревини, лозини і т. ін.

— А чому їх називають павучками? — дивлячись, як, підвішений до стелі на тонкій ниточці, він постійно покручується навсіді, питаюсь у бабусі.

— Павучки, щоб ти знав, заснували світ, а тому вбивати їх — гріх. Якщо він завівся в хаті, то його годиться винести в сіни чи на подвір'я. Але робити це треба лише по обіді. Так велить звичай...

Сиджу оце біля застільного віконця і згадую дідусеві та бабусині оповідки. Але наразі поглядаю в шибу, адже бабуся наказали мені: як тільки-но з'явиться підвечірня зірка, оповістити всіх. На столі дванадцять пісних страв. І як, дивуюсь я, зуміла бабуся наготувати стільки їства — печена і смажена картопля, гриби, борщ, риба, мед, квашена капуста, засолені огірки, перепічки, узвар, накришена в олії цибуля й обов'язково коливо¹ та кутя.

¹ Коливо — поминальна кутя чи каша з пшениці, рису і т. ін. зі солодкою підливою.

Вечір цей, як я вже знаю, називають Святвечором, Багатим вечором, Багатою кутею чи Вілією. З ним пов'язано й чимало прикмет...

— Бабусю, —
скрикую зусюсили, —
вже заясніла
підвечірня зірка!

— Слава Богові,
— й вона тричі
перехрестилася.

— Швиденько зодягай
нові рукавиці й
віднось кутю на покуть¹!

Виконавши свою роль, ми всілися за празниковий стіл. Тато, прочитавши «Отче наш», узяв дерев'яну ложку, що сам же й вистругав, тричі жбурнув куті під стелю. Це для того, щоб знати, якщо прилипли зернята, скільки роїв сплodiaть бджоли, скільки курчат вилупиться в квочки і яким багатством на копи защедрить біляхатня нива.

Вечерю розпочали з куті й нею закінчили. Ложки та їства не прибирали зі столу. За повір'ям, цієї ночі, начебто, обов'язково мають перевідати нашу оселю душечки найближчих родичів, котрі відійшли в потойбіч. Нехай і вони, думаю собі, посмакують дванадцятьма пісними стравами... Я нашвидкуруч лягаю в ліжечко, але довго не можу заснути. Уявно відтворюю ясельце², в якому пискливим голосом оповіщає про своє народження манюцюпусенький Ісус, до столу зберуться, коли ми полягаємо спати, на Святвечір

¹ Покуть — те, що й покуття — в українській селянській хаті — куток, розміщений по діагоналі від печі, та місце біля нього.

² Ясельце — відгороджене в хліві місце, куди закладають корм для худоби.

найближчі родичі, про яких я знаю тільки з розповідей, а завтра бабуся нарешті підігріє кров'яних та м'ясних ковбас, насмажить з цибулею свіжого сала, за яким я так зіскупивсь, адже сім тижнів мені не велено було навіть лизнути жодну шкварочку. Слава Богові, що нарешті скінчився цей найдовший піст.

— Христос рождається! — чується крізь пелену сновидіння бабусин голос.

— Славимо Його! — відказує ненька. З цими словами я засинаю...

- Про які народні традиції святкування Різдвяних свят Ти довідався(-лася) з прочитаного тексту? Прочитай.

Богдан Лепкий

РІЗДВО

І знов Різдво...
Ах, скільки раз
Воно неначе казка літ
З давно-давно минулих літ
Являється посеред нас!
З подвір'я сніп входів до хати,
Ставав в кутку і колосками
Щось шелестів.
Хотів сказати, що знов
Христос родивсь між нами,
Родились правда, мир, любов
І всепрощення.
Нині знов
Будем це свято святкувати,

Знов сіно й сніп внесуть до хати,
Засяє під вікном зізда,
І залунає коляда...

- Які традиції святкування Різдва згадав Богдан Лепкий у своєму вірші? Підтверди відповідь цитатами з тексту.

Колядки — це народні пісні, приурочені до найголовнішого християнського свята — Різдва Христового.

Щедрівки — це величальні українські народні обрядові пісні, які виконують під Новий рік та під Йордан у Щедрий вечір.

НОВА РАДІСТЬ СТАЛА, ЯКА НЕ БУВАЛА

Колядка

Нова радість стала, яка не бувала.
Над вертепом зізда ясна світу засіяла. (Двічі)
Де Христос родився, з Діви воплотився,
Як чоловік пеленами убого оповився. (Двічі)
Пастушки з ягнятком перед тим Дитятком
На колінця припадають, Царя-Бога вихваляють: (Двічі)
«Просимо Тя Царю, небесний Владарю,
Даруй літа щасливії сего дому господарю. (Двічі)
Даруй господарю, його господині,
Даруй літа щасливії нашій неньці Україні. (Двічі)
В мирі проводити, Тобі угодити
І з Тобою в Царстві Твоїм навік віки жити». (Двічі)

ОЙ СИВАЯ ТА І ЗОЗУЛЕНЬКА

Щедрівка

Ой сивая та і зозуленька,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!
Усі сади та і облітала,
Щедрий вечір...
А в одному та і не бувала,
Щедрий вечір...
А в тім саду три тереми:
Щедрий вечір...
У першому красне сонце,
Щедрий вечір...
У другому ясен місяць,
Щедрий вечір...
А в третьому дрібні зірки,
Щедрий вечір...
Ясен місяць — пан господар,
Щедрий вечір...
Красне сонце — жона його,
Щедрий вечір...
Дрібні зірки — його діти,
Щедрий вечір...

- Які ще українські народні колядки та щедрівки Ти знаєш? Проспівай (або розкажи) своїм однокласникам.

Україна не завжди була єдиною і незалежною. Впродовж багатьох століть наш народ та землі України були розділені, належали до інших держав. Тож споконвічною мрією українців було об'єднання всіх розрізнених частин України в межах однієї держави.

День Соборності України — свято, що відзначається щороку в день проголошення

Акта возз'єднання Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки, що відбулося 22 січня 1919 року на Софійській площі у Києві.

Офіційно в Україні День Соборності відзначають з 1999 року.

НАША ЗЕМЛЯ

Легенда

Колись давно Бог створив народи і кожному наділив землю. Наші ж предки кинулися пізніше, але землі їм уже не дісталось. От вони й прийшли до Бога, а він у цей час моливсь, і вони не сміли йому щось сказати. Стали чекати. По якійсь хвилі Бог обернувся, сказавши, що вони чемні діти, хороші. Дізнавшись, чого прийшли до нього, запропонував їм чорну землю. «Ні, — відповіли наші предки, — там уже живуть німці, французи, іспанці, італійці». «Ну, тоді я вам дам землю ту, що залишив для раю, там є все:

¹ Соборність — це об'єднання всіх етнічних земель одного народу в одній державі.

річки, озера, ліси, пустелі. Але пам'ятайте: якщо будете її берегти, то вона буде ваша, а ні — то ворога».

Пішли наші предки на ту землю, оселились і живуть донині. А країну свою назвали Україною.

- Чому наші предки відмовилися від «чорної землі», що дарував їм Бог?
- Яку землю натомість запропонував їм Бог? Прочитай.
- Як назвали свою країну наші предки?
- Визнач основну думку легенди «Наша земля».

І ВСЕ ЦЕ — УКРАЇНА!

(З енциклопедії)

Зелені Карпати і чорне золото Донбасу. Збурені хвилі Чорного моря і задумливі ліси Полісся. Розлогі та нескінченні, мов людська пам'ять, степи й вічний плин Дніпра, що витікає з далекої історії і впадає в далеке майбутнє...

Усе це — і не тільки це — Україна.

Твоя Україна! Твоя земля.

На ній жили тисячі поколінь. Вони оборонили цю землю від усіх нападників. Оборонили для тебе.

Вони берегли її як найдорожче, що може бути в народі і людини.

Україна — твоя держава. Велика авторитетна європейська держава. Світ придивляється до неї. Її слава росте і ще більше виросте в майбутньому.

Україна — твоя надія та мрія про твою особисту будучність, яка найкраще може збутися саме тут, на землі твоїх пращурів і твоїх нащадків, бо завжди найкраще виростати серед рідних людей. На своїй землі. У своїй державі.

Коли любиш Україну, коли знаєш її, тоді й віра твоя в неї повносилиться, росте і стає великою, як світ.

Ганна Черинь

РОЗКАЖИ ПРО УКРАЇНУ!

Нині мав мій любий тато
Вільного часу багато
(Мама десь пішла в гостину).
— Йди до мене у кімнату
Й розкажи про Україну
Все, що знаєш, любий тату,
Бо ні з мамою, ні з татом
Я ніколи не була там.

— Говорить про Україну
Можна місяць безупину,

Можна й більше... Все, Людмило,
В Україні серцю миле.
Там в степах шовкові трави,
Там тополі величаві.
Ріки там такі співучі!
Горді гори, гострі кручі.

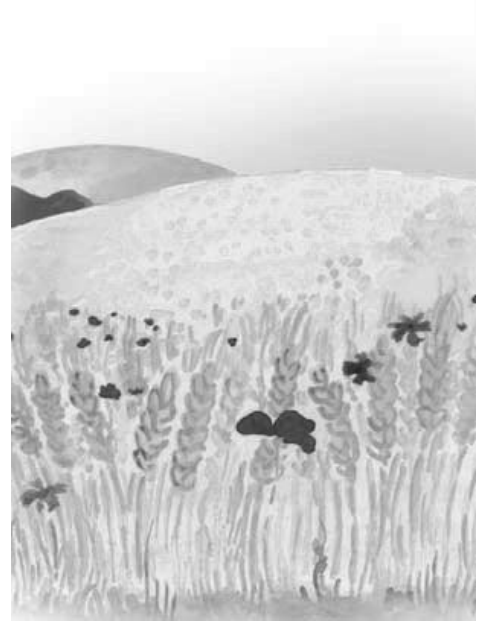
— Як там тепло? Як в Техасі?
Як в Флориді? Арканзасі?

— Ні, там є також і зими,
Ще й з морозами міцними,
Та зате, як літо прийде —

Щедре сонце прийде з ним.
Є і в нас своя Флорида —
Чорноморський теплий Крим,
Де ростуть розкішні пальми...
— Там були мамуся й тато?
— Не були ще там, на жаль, ми —
Грошей так не мав багато...

— А будинки України
З чого роблять? З цегли? З глини?

— Різні є. В модернім місті,
В електричному намисті,
Є високі кам'яниці
Із бетону або з криці.
А по селах, вздовж долини,
Там хатки будують з глини.
Сад густий — ледь видно хату...
— В тих садках травичка, тату?

— Є й зелені моріжки,
І з пісочку доріжки...

— По траві ходити вільно?

— Можна, як вважати пильно,
Щоб не стати де на квітку,
Що така пахуча влітку.

— Чи велика Україна?
Чи гориста, чи рівнинна?
— Ось іди,
Поглянь сюди:
Тут із півдня — Чорне море,
Трохи вбік — Карпатські гори.
Ген на захід, аж по Татри
Розкладають лемки ватри.

В горах бойки та гуцули,
На рівнинах — подоляни.
Між озерами — Полісся,
Там, де ліс густий розрісся.

А на сході харків'яни,
І полтавці, і кияни,
А в степах на ярім сонці
Хліб вирощують херсонці,
Ще й солодкі кавуни
От-такої товщини!

І була в достатку здавна
Україна пишна й славна.
Скрізь краса, багатство, світло,
Все росло, міцніло, квітло!
Ми з землі своєї мали
І вугілля, і руду,
І корисні мінерали,
Фруктів рясно у саду.
Хоч у складі України
Є відмінні племена,
Всі вони — народ єдиний,
Всі вони — сім'я одна.

Кожне має гарну ношу,
Звичаї й пісні хороші.

Та на край такий багатий
Заздрі вороги, мов круки,
Налітали, щоб забрати
Те добро у власні руки.

Ми на півночі з Москвою
Без природної межі.
Наші предки все до бою
Йшли на армії чужі,
Що вривались в землю нашу
Від Полісся до Сивашу.

— А татари, знаю теж,
Воювали з нами, тату!

— О, було від них пожеж!
Все палили — хліб і хату!

Козаки зібрались в Січі,
Що сміялись смерті в вічі.
В Чорне море крізь лимани
Запорозькі отамани
На татар вели до бою
Козаків-героїв!

— А бувало, що татари
Йшли на нас з Москвою в парі?
— Йшли вони із різних боків
Впродовж довгих-довгих років.
З заходу ще й поляки
Нам давалися взнаки!
Важко битись на три боки!
Крові пролились потоки...

Ми в нерівному бою
Землю втратили свою,
А тепер кати червоні
Нас тримають у полоні.

— Як же буде, любий тату:
Хтось в твою вселився хату,
І тепер ти вже ніколи
Не побачиш свого поля?

— Ні, дитино дорога:
Всі стають народи вільні.
Прийде ще й на нас черга,
Тільки будьмо духом сильні!

Знай і ти, що землю власну,
Хоч покривджену й нещасну,
Треба над усе любити,
В серці глибоко носити!
Слава йде по світі цілім
Про змагання до свободи.
За свободу словом, ділом
Скрізь змагаються народи.

Правда кривду ще поборе,
Пропаде лихе свавілля —
Й буде нашим Чорне море,
Крим, Карпати і Поділля.

- Поезія Ганни Черінь «Розкажи про Україну!» написана у формі діалогу. Назви, хто з ким розмовляє.
- Про що розмовляють герої вірша?
- Відшукай у тексті поезії і прочитай, як тато розповідає доньці про:
 - а) красу України;
 - б) багатства нашої держави.
- Чому, за оповіддю тата, на Україну нападали вороги? Підтверди цитатами з тексту.
- Чи вірить герой поезії в те, що Україна залишиться незалежною державою? Прочитай, як про це пише Ганна Черінь.
- Визнач основну тему поезії Ганни Черінь «Розкажи про Україну!».

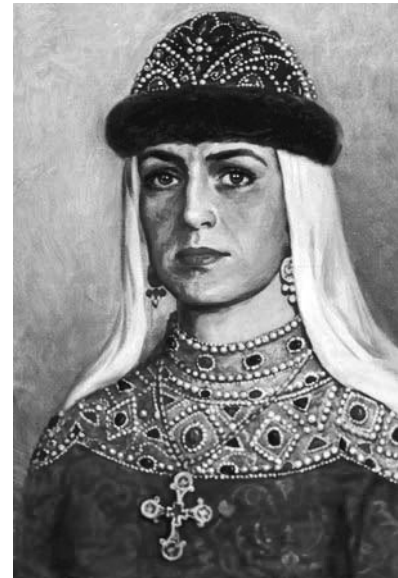

Княгиня Ольга — перша християнка на великокняжому престолі Києва, перша просвітителька й учителька християнської віри в Русі-Україні. Її хрещення створило широкий шлях до християнізації нашої держави.

Антін Лотоцький

МУДРА ВОЛОДАРКА

З того часу, як Ольга почала заходити в церкву св. Іллі, вона змінилася зовсім. Не думала вже про помсту¹, ні про підбої. Одиною її мрією було вибратися до Царгорода² й там охреститися. Тож, коли тільки Святослав³ доріс, передала йому правління й вибралася в дорогу з великим почетом бояринь, бояр і з дружиною⁴.

І Дніпро, і Чорне море переїхала без пригод. Попутний вітер віяв усю дорогу. Аж у Суді стрінула її пригода. Царська сторожа не хотіла пустити Ольгу з її людьми в город.

— Без дозволу царя не вільно нам, — сказали.

— То повідомте швидко царя, що прибула до нього в гості велика княгиня київська, Ольга.

¹ Не думала про помсту — після того, як підступно вбили князя Ігоря, чоловіка княгині Ольги, вона поклялася помститися вбивцям.

² Царгород — староукраїнська назва міста Константинополя, нині Стамбул.

³ Святослав — син князя Ігоря та княгині Ольги.

⁴ Дружина — збройний загін, який становив постійну військову силу князя і брав участь в управлінні князівством.

— Це зробимо, — сказали.

І поїхав гонець у царські тереми.

— Е, що там! Хай зачекає трохи в Суді! — сказав грецький цар, коли гонець сповістив його. — Почекає трохи, то більше поважатиме нас.

А царював тоді Константин, син Леонтіїв.

— Тимчасом приготуйте все, як слід, у вітальній залі, щоб дивом дивувалась оця княгиня з-над Борисфена¹.

— Яку залу приготувати, чи ту, де приймаємо володарів? — спитав дворецький.

— Достатньо, коли приготуєш меншу залу послів, тільки вважай, щоб зачудувати Ольгу.

— Усе буде приготоване як слід, — відповів дворецький і низько поклонився цареві.

Трохи не тиждень чекала Ольга на своєму судні в Суді. Гордість її як великої княгині була дуже вражена. Уже думала над тим, щоб повертатися в Київ, коли прибіг царський гонець і від імені царя попросив княгиню в царські тереми.

І вийшла Ольга з дружиною на берег. А там чекали її царські поїзди, запряжені в білі, як сніг, коні в золотистій збруї.

Пишно й велично вітали Ольгу царські міністри привітними промовами. А там пустили її до царя. Як побачив цар горду та пишну, а при тому ще й гарну княгиню, замість її здивувати, сам дивом дивувався.

І зійшов з престолу до неї й посадив її біля себе.

У цій хвилині різьблені леви обабіч престолу почали рухатися, видавати голос, а потім залунав спів невидимого хору. Думали, Ольга з дива язика забуде. Та вона зовсім не

¹ Борисфен — давньогрецька назва річки Дніпро.

здивувалася. Вона ще в Києві довідалася про все й знала, що це все штучне й робиться для того, щоб здивувати чужинців.

І почав цар розмовляти з Ольгою. Спершу тривала розмова про державні справи, а там перейшла і на інші теми.

І припала до вподоби цареві княгиня Ольга і красою лица, і розумом незвичайним. І цар сказав їй:

— Тобі б, княгине, царювати тут із нами.

Ольга зараз здогадалася, до чого це цар говорить, і відповіла:

— Я поганка¹; коли хочеш, щоб я охрестилася, то хрести мене сам. Коли не захочеш бути моїм хресним батьком, то й не охрещуся.

І цар згодився.

І дав цар дари великі княгині Ользі та її почетові й дружині, всім відповідно до їх становища.

А Ольга стала готуватися до хрещення. Сам патріарх навчав її правдивої віри. Та скоро пересвідчився, що вона вже все знає, і що розум її великий. Тоді сказав:

— Благословенна ти між руськими жонами, бо полюбила світло, а покинула пітьму. Благословитимуть тебе діти Руси аж до останнього роду нащадків своїх.

¹ Поганка — та, яка не сповідує християнської віри.

І закінчив:

— Щаслива держава, що має таку мудру княгиню.

І охрестили Ольгу. А цар Константин був її хресним батьком. При хрещенні дали їй імення Олена, як звалася й давня цариця, мати Константина Великого.

По хрещенні запросив її цар знову до себе й сказав:

— Хочу взяти тебе за жінку.

Знала Ольга, про що йдеться. Через одруження з нею хотів грецький цар підкорити собі українські землі, щоб їх опісля використати для греків і позбутися небезпечного противника, який не раз сміливими походами на Гостинне море¹, що тоді від цих походів уже й почало зватися Руським морем, — заливали добре грекам сала за шкуру.

І відповіла Ольга:

— Як можеш узяти мене за жінку, коли ти тримав мене до Хреста й назвав мене своєю дочкою? А в християн нема такого закону, ти це сам знаєш.

І сказав цар:

— Перехитрила ти мене, Ольго!

І дав їй дари багаті: золото, срібло, паволоки² й усякий посуд та відпустив її.

А Ольга сказала цареві:

— Коли повернуся в Київ, багато дарів пришлю тобі: челядь³, віск, шкури й військо на підмогу.

І повернулася княгиня Ольга в Київ. І рада та щаслива, що стала християнкою. А грецький цар раду радив з дорадниками своїми:

¹ Гостинне море — давньогрецька назва Чорного моря.

² Паволока — кошовна тканина.

³ Челядь — населення, котре перебувало в різній формі залежності від феодала (князя, пана).

— Тепер нам через Ольгу можна під свій вплив узяти всю Русь, — казали дорадники.

— Ба, — сказали інші, — а як? Хоч усі приймуть християнство, а нам таки не захочуть підкоритися. Захочуть у себе своїми панами бути й нам рівними.

Довго радили раду, а вкінці учений грек Филип сказав:

— Ольга обіцяла тобі, царю, дари й людей. Ти пішли по обіцяні дари. А грамоту в справі дарів так складемо, що ті дари будуть не дарами, а даниною. І вже Ольжині наслідники будуть нашими данниками.

— Мудра рада, — похвалив цар, — так і зроблю.

І прийшли послы, і стали домагатись обіцяних дарів.

Ольга сказала:

— Не вмію я грецького письма і перше покличу наших людей, які знають грецьке письмо, а тоді дам відповідь.

І покликали купця Остромира, що був уже християнином і знав грецьку мову й письмо, та веліла перекласти собі цареве писання.

— Еге, тепер уже знаю, навіщо цареві моїх дарів. Ну, не на таку попали птицю, щоб сама лізла в сильце¹.

І відповіла послам:

— Скажіть так цареві: «Коли ти так постоїш у мене в Почайні, як я в Суді, то дам тобі дари».

Із цими словами відпустила послів.

¹ Сильце — пристрій у вигляді петлі, що затягується, для ловлення птахів та дрібних тварин.

Жила тепер Ольга щаслива та вдоволена, як той, що вийшов з темряви ночі на світло денне. Намовляла й сина Святослава, щоб охрестився, та він не хотів. Правда, що як хто бажав охреститися, то не боронив.

- Про яку історичну постать ідеться у творі «Мудра володарка»?
- У чому полягала мудрість княгині Ольги? Відповідь обґрунтуй.
- Охарактеризуй представлений у творі «Мудра володарка» персонаж княгині Ольги, використовуючи цитати з тексту.
- Перекажи твір Антона Лотоцького «Мудра володарка» від імені головної героїні — княгині Ольги.

Роксолана (Настя Лісовська) — відома українка, яку татари захопили в полон і продали в султанський гарем¹; згодом — дружина османського султана Сулеймана Пишного.

Роксолана, за переказами, була дочкою священика Гаврила Лісовського з Рогатина — невеликого містечка в Західній Україні (тепер — Івано-Франківської області).

Сергій Плачинда

РОКСОЛАНА

У саду кувала зозуля. Віщувала комусь довгі літа.
Пахло м'ятою, любистком.
Цвіли ружі. Гули бджоли.
Із-за хати, з-за гострої стріхи виблискували золоті хрести церкви.

¹ Гарем — окрема частина будинку, в якому жили жінки багатих мусульман.

У глибині обійстя, на клуні, поважно куняв, стоячи на одній нозі, чорногуз.

Буяло зелене свято — Тройця.

Настуся помітила, що на неї всі дивляться, розгублено зупинилася, зашарілась і ще погарнішала.

А вони — батьки та гості — не зводили з неї очей.

Батько дивився зачудовано, немов бачив свою доньку вперше. Та воно, по правді, так і було, бо він — рогатинський священик Іван¹ Лісовський —

лише нещодавно, по Великодню, повернувся з далеких довгих походів проти татарів і турків, де він благословляв козаків на бій з бусурменами, ретельно служив панахиди по загиблих і частенько сам брався за шаблю. Тож незчувся Іван, як виросла донька.

Із сумним усміхом поглядав на сестричку Трохим — старший брат, чорнобривий ставний парубок. Він згадав сеї миті, що скоро розлучатиметься з Настусею, з матір'ю, з рідною хатою, бо після жнив дядько Максим забере його, Трохима, на Січ. Хтозна-коли повернеться звідти і чи повернеться взагалі.

Мати дивилася на доньку закохано й замріяно, думала щось світле і водночас бентежне, бо зволожились очі в матушки й на засмаглі руки впала щаслива сльоза.

¹ Насправді — Гаврило.

Лагідно позирали на дівчину хрещений батько Тарас Гузь і хрещена мати — вони прийшли прямо з церкви сюди в гостину.

А батьків побратим, наче з кореневища дуба витесаний дебелий козак з Канева, дядько Максим, докинув до своїх попередніх слів:

— Може, панотче, ще й посватаємось. У мене ж двійко синів. Один на Січі, другий — зброярем у Києві, на Подолі...

— А чого ж! — вигукнув батько і підморгнув у бік ще одного гостя...

А Настя справді намальована. Великі карі очі, а над ними, мов чорні блискавки, — тонкі брови. «Одна брова варта вола», — ввернув дядько Максим. Ніжний рум'янець, біле личко, важка руса коса через плече. А ще — вишита сорочка, добре намисто, барвиста плахта і чисті білі босі ноги.

— Неси, доню, — лагідно наказала мати.

Настя ступила крок і завмерла: десь з кінця вулиці почувся відчайдушний крик, несподіваний і тривожний у свято.

За столом занепокоєно переглянулися...

А з вулиці долинало кінське тупотіння, і вже близько, прямо за тином, озвався наляканий голос:

— Татари! Татари!

Вулицею на коні, мов навіжений, промчав хлопчина-пастушок, він і викрикував ці страшні слова. За ним, наче вихор, летів табун, який хлопці водили на ніч. Настрахані, враз здичавілі коні нагадували про лихо більше, ніж крик хлопчини.

Настя закам'яніла з мискою яблук у руках.

— Мати Божа! — вигукнула котрась із жінок.

А батько, попри важку статуру, вже був біля хати і за мить вискочив з шаблею та мушкетом, якого відразу ж перехопив собі гість із Канева.

— Панотче... —
зупинив змиленого
коня сусідський хло-
пець Іванко, який пас
коней. — Орда суне...
З Веселого Гаю...
Череду зайняли, а ми
кіньми втекли...

У двір забігали
коні. Їх переймали
Трохим, батько.

На церкві вдарив
дзвін — тривожно,
гучно, часто.

— Трохиме, сідай!

Заголосили жінки. Валували собаки. Іржали коні.
Побляк святковий день.

Дядько з Канева вже на коні, на вулиці.

Біжать люди. Матері з дітьми. Забігають у двір до
священика, благально дивляться на свого духовного отця.

— До храму, старі! — владно мовить отець Іван. —
Дівчата і хлопці — в байрак! Нишком там сидіть! З дітьми —
до храму... Жінко, Насте, — в байрак... Чоловіки — до
зброї... За мною...

В руці Лісовського — шаблюка. Він уже на коні. Гарцює
по обійстю. Очі його палають звитягою.

— Хутко, люди! Та не тягніть своїх ряден... душі рятуйте!
Швидше, дівчата! Затримаємо, доки сховаєтеся... Старі, не
біжіть за молодими, бо відставатимете і приведете за собою

татар у байрак!... Дітей не беріть туди: плакатимуть — бусурмени почують!... Насте!

А вона і досі стояла мов закам'яніла. Мати схопила її за руку, миска полетіла в траву, великі мочені яблука розсипалися на споришу.

— Біжи до лісу, доню!

— А ви, мамо?

— А я... не вбіжу... Буду в храмі.

— І я з вами... Ні, тільки з вами!

Вулицею протупотів кінь: шляхтич Єрнст Тинський хутко помчав на захід.

— Утік, трясогуз! — люто блимнув очима Лісовський. — А я хотів ним передати... Трохиме! — гукнув сина. — Хутко городами до дядька Свирида. І — в Терєбовлю з ним. Там козацька залога. Та хай вони на підмогу запросять польський загін з Тернополя. Зрозумів? Лети, сину, хай тобі щастить, і ... прощай...

Люди збігалися до церкви. Перед входом стояв у чорній рясі дяк з іконою в руках — стояв непорушно, немов чекав кінця світу.

Титар на дзвіниці щосили калатав у дзвони.

— Бережи, отче Феодосію, храм іконою, а ми шаблею, — гукнув Лісовський дякові й повів нечисленний загін озброєних рогатинців туди, де вже здіймався до неба чорний стовп диму.

— Тату! — скрикнула Настя, але натовп заштовхав її всередину церкви, де палали свічки і з темних стін заспокійливо споглядали на людей святі угодники.

Настя дивилася на все невидючими очима; вона, приголомшена й вражена, ще не отямилася.

Мати, вся в сльозах, потягнула дочку за руку:

— Сюди, доню... Ой горе... Ставай на коліна... Помолимося Господеві, Він захистить й одведе біду.

У кутках церкви жінки тулили до грудей немовлят, пристрасно молилися бабусі: церква аж гула від людського гомону. Так минула якась година. Відтак, — наче вітер прошумів церквою: прибігли хлопчики з чат.

— Горить церква отця Петра...

— Отець Петро не виходить з неї...

— Татари на сусідній вулиці...

— Наші їх косять, січуть, а ті лізуть...

Голосніше, розпачливіше вимовлялися слова молитов. І раптом — несамовитий крик молодиці біля входу.

Важкий тупіт ніг знадвору. Пах — стріла вп'ялася в темне-воскове чоло Миколи Угодника... Гортанні чужинські вигуки, наче собачий лемент...

— Татари!

— А-а-а!

Вони вдерлися в церкву, мов голодні вовки. Вдерлися хижі, люті. З кривими шаблями, закривавленими ножами. Брудні, запилюжені обличчя. Заяложені кудлаті гостроверхі шапки. Дикі погляди налитих кров'ю очиць. Людолови.

Сунуть. Схопили одну жінку, другу... Швиргнули немовля об кам'яний стовп... і всіх сколихнув божевільний крик матері. Полилася кров холодною підлогою, бризнула на стіни, ікони.

Церква перетворилася на пекло. Здається, навіть святі угодники плакали, споглядаючи дику різанину.

Крутнули татари руки й Насті. Вона зблизька побачила щілинки червоних нелюдських очей. Кинулася мати на захист дочки, вкусила смердючу руку татарина, що завив од болю. Над паніматкою зблиснув ніж.

— Мамо! Матусю!

Лежить мати, підпливає кров'ю. Щось шепоче. Чує Настя:

— Доню... хоч руками задуши... бусурмена...

А Настю несуть. Через кров... по дитячих тільцях... Повітря тремтить од несамовитого, божевільного крику матерів.

Надворі, перед входом до церкви, Настя уздріла дяка... Лежить з притиснутою до грудей іконою — лежить без голови.

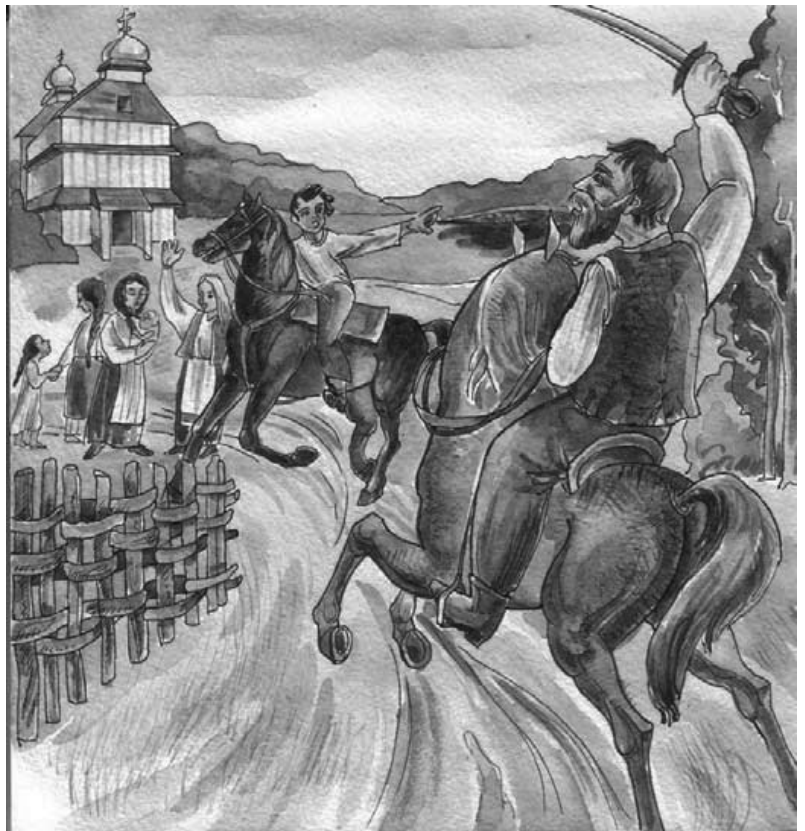
Настю кидають на траву. І тієї ж миті

лунає чийсь владний окрик. Дівчину відпускають. Перед нею, на білому коні, якийсь татарин у чистій жовтій одежині, білій кудлатій шапці. Клинцювата руда борідка, широкі вилиці. Прицмокнув язиком. І махнув рукою. Насті скрутили руки, кинули на підводу. На якісь клунки, награбовані українські килими. Повезли...

— Тату! — запручалась у вірьовках Настя. — Ріднесенький мій... Встаньте, подивіться... на кого ж покинули мене... Добрий мій татуню...

Мовчить отець Іван. Лежить, порубаний, посічений. Приклав вухо до землі. Наче прислухається до стогону землі.

Степи. Безмежні, зелені, духмяні від трав і квітів. Орли в чистому блакитному небі. Свист ховрахів.

Та не радує степова краса Настю Лісовську, її односельців. Їх женуть у величезному гурті, женуть разом з худобиною.

— Оце так погостював! — лютує дядько Максим. — Оце висватав мавочку для своїх синів.

— Що з нами буде? — шепоче Настя. — Куди нас ведуть?

— У Крим, дочко. Продаватимуть нас, мов бидло. А потім прикують ланцюгами біля весел на галерах. Станемо рабами довіку. А тебе, доню, купить у жони якийсь старий хан...

— Ой, ніколи! Я накладу на себе руки, але цього не буде!

— Не бери гріха на душу, Насте. Нічого не вдієш. Не вберегли ми околиці нашої. Так сталося. Головне: не забувай України. І коли станеш жоною, чи служницею, чи рабинею в хана або у ще якогось ірода, будь вони прокляті, не забувай, донько, хто ми і звідки. Пам'ятай, що в татарських темницях багато наших козаків гибіють, з ночі до ночі конають на важкій роботі. І якщо ти, ясочко, озвешся до них рідною мовою, то рабиня, чи жона, ключі викрадеш та випустиш козаків на волю, то вже тобі буде шана довіку. Та коли й задушиш власними руками якогось бусурмена, то й тоді тебе Бог не забуде. Тільки сама не побусурменься, донько. Осиротіла ти, та не зовсім: не забувай віри своєї, мови рідної; вдома її не помічаєш, тую мову, а на чужині вона мов батько, і мати, і вся Україна.

Бредуть люди. Вродливі дівчата — їх красу споганено. Матері несуть виснажених діток — з них потім виростуть яничари. Козаки — вони посивіють на галерах й одного дня щезнуть у морських хвилях... Бредуть і все озираються. Не видно? Не чути?

Ні, не видно. Не чути.

Якось надвечір бранці уздріли хвилі Дніпра, стіни невеликі фортеці на березі й велетенський пором, на якому їх мали перевезти у кляту татарщину, наче на той світ. І тоді вже облишили всі надії. Падали на коліна, цілували рідну землю, рвали полин, засовували під сорочку на пам'ять, плакали, ридали:

— Прощай, мати-Україно!

— Прощай, мир хрещений!

— Прощай, білий світе!

А на світанні з'явилися козаки. Почали штурмувати фортецю, нищити татарську залогу, й тут, на стіні, у короткому лютому бою, загинув Трохим, так і не побачивши рідної сестри. До вечора палала бусурменська фортеця. Кожен закапелочок обдивились, але бранців ніде не було...

- За яких обставин автор знайомить читача з головною героїнею оповідання «Роксолана»? Підтверди цитатами з тексту.
- Відшукай у тексті й прочитай рядки з описом Насті.
- Як змінюється поведінка героїв твору після страшних слів пастушка «Татари! Татари!»? Прочитай.
- Як поводитись татари з людьми, які заховались у церкві? Прочитай.
- Що сталося з Настею та іншими героями оповідання? Підтверди цитатами з тексту.
- Яку пораду дав Насті дядько Максим? Прочитай. Чому саме таку? Обґрунтуй власну думку.
- Прочитай опис сцени прощання бранців з рідним краєм, Україною.
- Визнач основну тему твору Сергія Плачинди «Роксолана».

Устим Кармелюк — український національний герой, керівник повстанського руху на Поділлі у 1813–1835 роках проти національного і соціального гніту.

Марко Вовчок

КАРМЕЛЮК

(Скорочено)

I

Хто бував на Україні? Хто зна Україну?

Хто бував і знає, той нехай згадає, а хто не бував і не знає, той нехай собі уявить, що там скрізь білі хати у вишневих садках, і весною... весною там дуже гарно, як усі садочки зацвітуть і усі соловейки защебечуть...

В одній хатці, що край села стояла, к полю, жила удова, а у вдовиці був син, дитина єдина, і звали того сина Іван, а на прозвання Кармель. Смільчака такого, такого красеня, такого розумниці, як цей хлопчик удався, пошукати по цілім широкім і великім світі та ще удень, при ясному сонцеві, та ще зі свічею племенистою. Найглибші річкові пороги й нурти перепливати, у самісінькі пущі лісові забиратись, на височенні дерева узлізати, у самі пропасні яри спускатись, то йому було все одно, що вам або нам водиці іспити. Теж куди його послати, то найде дорогу, за що візьметься, усьому кінець доведе. А вже як товариш попросить об чім, то він, здається, з-під землі дістане, а не одмовиться. А коли бідолаха який убогий йому вклониться, то він, здається, голівонькою своєю наляже, а вже вдовольнить. Голод,

холод, усяку біду і напасть він готовий прийняти для іншого. Що більш виростав той хлопчик, то він кращав та луччав, і оце він ріс-ріс і виріс, і як уступив він у вісімнадцятий рік, таким він зробився красенем невимовленим, невиписаним, що хто його уперше стрічав, то й стане перед ним й оніміє, і потім ніколи вже не зміг забути його обличчя красного. А мати — та зроду не примогла споглянути на його без усміху й без поцілунку. Жили вони так само, як і всі люди на селі, — трохи заможніше від одних, трохи вбогше від других.

Тільки разом скоїлось лихо, біда прийшла на молодого Кармеля: що день в Бога, що година у дні, Кармель усе смутніш та смутніш, а що за смуток такий, за ким і за чим — ніхто того не знає: ані мати, ні товариші, ні чужі люди...

— То чому ж ти такий у мене зробивсь? За чим сумуєш? Що бракує тобі?

Тоді й каже Кармель мамі:

— Скрізь, — каже, — скрізь, де я не піду, де не поїду, скрізь бачу вбогих людей, бідаків роботящих. От що мою душу розриває! От що моє серце розшарпує!.. Я не зношу людського лиха й вбожества! Я мушу тому запобігти!

III

Коли хутко разом зник Кармель з дому, з села. Нема його день, нема другий, третій, нема його цілий тиждень. Зник, як вода умила, нікому не кажучи нічого...

Оце одного разу — було свято тоді й погода — сиділа стара Кармелиха коло своєї хати на призьбі¹¹, дивилася у поле на шлях, а невістка сиділа поруч з дочкою на руках... Підійшов до них сусіда, привітався та й каже:

¹ Призьба — невисокий земляний насип уздовж стін хати знадвору.

— А чи чули ви, що коло Чорного гаю розбої? Ані перейти теперки тудою, чутно, ані переїхати... От, — розказує, — крамарів розбили, панів розбили. Тільки що є тут диво...

— Яке диво? — спитала молода Кармелиха.

— А таке диво, — говорить сусіда і сідає на призьбі коло неї, — таке диво, що нікого там не ріжуть, ані забивають, тільки обберуть та й пустять на волю, коли ти багач: а забачать — ти вбогий, бідний чоловік, так іди собі цілий, як був, — і пучкою до тебе не доторкнуться. От, — кажуть, — їхав один бідолаха, стрівсь із ними, молодцями, та й засміявсь: «Не боюсь я вас, — каже, — пани мої молодці! Голому розбій не страшний, і життя не дуже його дорогоцінне. Коли забить, то бийте, а ні, то пускайте — мені нема часу стоять, треба їхати — хазяїн дожидає, буде лаяти!» Тоді, — кажуть, — виявивсь старший, їх отаман, і кинув йому капшук¹ грошей, і промовив: «Їдь собі, друже», і сам, й усі його молодці зникли у пущі. А той бідолаха зовсім сторопів від такого доброго дива, і додому приїхав сам не при собі, і привіз капшук грошей — саме щонайчистіше срібло!

IV

Знов ідуть дні за днями і часи за часами, і що день, що година, то більше усе вісток, більш та більш чуток про розбійників у Чорному лісі.

Справді, чудні та небувалі се розбійники уявилися, і чудний і небувалий вони теж розбій правили: що попадавсь їм багач у руки — вони його оббирали, попадався вбогий — вони його наділяли; нікого не забивали, не різали. Теж

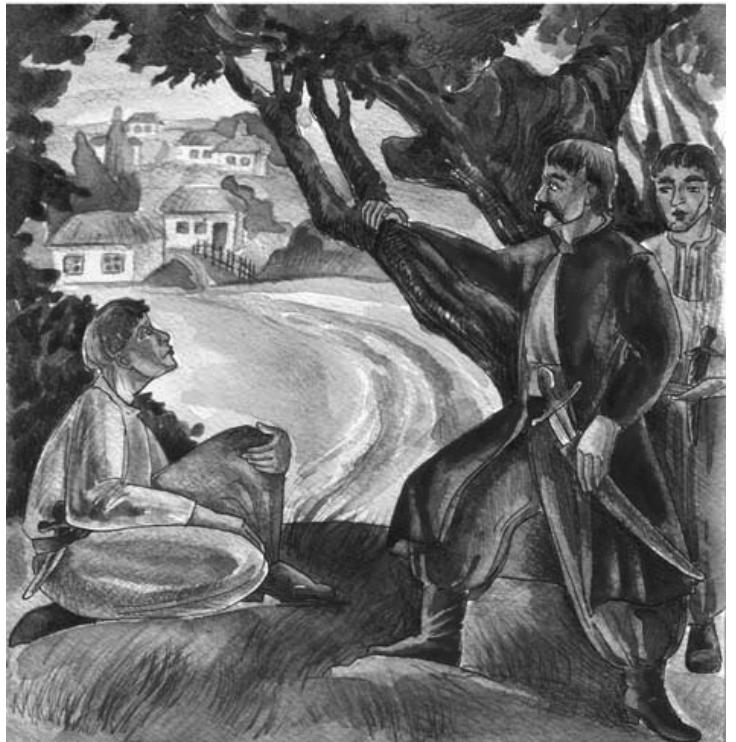
¹ Капшук — гаманець у формі торбинки, що затягується шнурочком.

чудний та дивний в них отаман був: ішла чутка, що така була краса його невивисана, що не можна словом розказати, ані пером описати, та славили, що не можна й очима було надивитися, бо сліпила вона, як те сонечко пломенисте...

V

Коли оце в Кармелевім селі пройшла чутка, що се їх Кармель отаманує в Чорному лісі, — пройшла чутка і зрушила старого й малого, доброго й лихого. Котрий козак стрічавсь, то усе козак заклопотаний; котра козачка проходила, то все козачка розтурбована, у тривозі!

Дійшла чутка до Кармелевої матері старої і до його молодої дружини. Стара мати говорить, слізьми слова свої приливаючи, до невістки:

— От люди лихі! От недобрі, Марусечко! От поговір який на мого Кармеля. Не йму я віри сьому! Не йму віри! А як віри пійму, то вмру! А ти ж, Марусе? Що ж ти?

— Я житиму й кохатиму, — говорить Маруся; а малесенька дочка стояла тут та слухала і собі теж бубонить:

— І я з мамою! І я з мамою!..

І знов пішли дні за днями й часи за часами. І щодня, щогодини розбійнича зграя в Чорному лісі прибільшалась, і щодня, щогодини багаті та вельможні люди гірш та гірш

лякалися й тривожилися. І порішили вони чи так, чи інак, не жалуючи нічого, зловити отамана, і вирядили шукачів та слідців, і обіцяли велику їм плату й нагороду: «Аби ви нам того отамана узяли». Оце ж тії шукачі й слідці розроїлися скрізь купами, шукаючи та висліджуючи...

VI

Одної темної ночі, як усі спали, Кармелева дружина стояла в своєму садочку під вишнею, немов ізмурована, поки не виявилася висока постать від долинки, — тоді вона кинулася назустріч — як душа до раю — до свого Кармеля.

Він, задиханий, зморений, потомлений, помучений, пригорнувши її, не зміг довгенько придержати у своїх зомлілих руках, ледве зміг слова промовляти:

— Гонять мене, як хижого звіра, Марусе, — мовив Кармель. — Вже три дні й чотири ночі тікаю, не зупиняючись... товаришів розпустив...

— О коханий, — каже Маруся, — і в нас тут були, питались усіх — усі одказали: нічого не знаємо. Учора... Що се таке? — спитала вона завмираючи, бо тоді саме щось стукнуло й грюкнуло десь, і хата висвітилась ясно світлом, у хаті говірка голосна почулася, склики й скарги, і близенько коло них у садку голоси й люди з усіх боків.

— Держи! Лови! Маємо! Держимо! — разносилося по тихій погоді уночі.

Схопили Кармеля...

І привезли Кармеля у велике місто в кайданах, і зачинили у кам'яну темну темницю. Багаті кричали: «Дождавсь, Кармелюк! Отже й заплата Кармелюкові!» Вбогі люди потиху розмовляли. Молодиці й дівчата плакали, старі люди хрестилися, благаючи: «Помилуй, Боже милий!»...

Судили Кармеля... Прийшов день той ясний, холодний, сніжок потроху порошив, — коли відчинилася темниця і, глухо брязкаючи кайданами, почали виходити... От і Кармель, попрощавшись з ненькою, став прощатися й із жінкою, й із дочкою і щось тихенько промовляти...

— Сподіваймося на ліпші часи! — промовив Кармель.

— Рушать! Рушать! — і рушили...

Усе далі та й далі. Вже не чути глухого брязкання від кайданів. Ледве постаті мріють. От і зовсім зникли — тільки дерева при шляху вирізувалися на ясному небові з того краю, кудю зникли...

... Того ж дня виїхав возик з міста у Кармелеве село і повіз туди додому його сім'ю. Знов засвітилося в його хаті ввечері, й усі там, сумуючи, не розлучалися з ним у думці, проводили його душею незнайомим шляхом у незнану зсилку.

VII

Минув час... Дружина з дочкою дожидали Кармеля щодня, кожної ночі. кожної години. Дожидали вдосвіта, і ранком, і вдень, і ввечері, й опівночі — од зоряниці до зоряниці, від ночі до ночі все дожидали...

Одного вечора сиділи вони у хаті, засвітивши світло, як завжди, й думали усе тії ж думки, й сподівалися усе тими ж сподіванками. Котрого вже то вечора, у котрий-то вже раз дочка мала промовляла: «Може, сьогодні» до неньки; обойко вони сиділи тутеньки.

Коли ж хатні двері відчинилися, і він, дожиданий, уявивсь поперед ними!.. Хутенько потім Кармелиха спродала хату свою, попрощалася з усіма й покинула село з дочкою...

Цієї ж таки весни прочулося скрізь, що знов появились розбійники, Кармелюкове товариство, що знов Кармелюк

отаманує, визволився, повернувся. Вбогі люди ніби здоровіші зробилися на виду... А багаті знов заметушилися, знов перелякалися, свої ради збирають та свої громади; суди усі сполошили, сиплючи грішми, закупляючи судську дію, — хочуть вони Кармелюка знов схопити, та міцніш зачинити, та дальш заслати. І почали знов гасати за Кармелем шукачі, почали знов слідці Кармеля висліджувати. Та багато ж і роботи було їм, бо товариства зібралось у Кармелюка незрівнянно більше, майже по всіх гаях великих і ярах глибоких, по різних повітах...

ІХ

...Багато-багато перебулося тих днів, поки аж прийшов той день, що по місті новина. як стріла, пролетіла: Кармелюк ранений, Кармелюка везуть!

І привезли його. І знов йому темниця темна, суд угніваний, важчі та кріпші кайдани і зсилка дальша та скрутніша; знов його стріла й провела людська згряя купами, гомонячи, жалкуючи. Тоді знайшлася його жінка й дочка. Як першого разу — вони тепер його проводжали, як першого разу — вірна дружина знов промовила до нього: «Буде, як кажеш», а дитина плакала й цілувала його, а він, як перш, сподівався на ліпші часи; знов казано зсильним рушати, й рушили, й зник він знов з очей, і, як перш, тільки дерева при шляху вирізувалися на ясному небові з того краю...

Його гнали усе далі й далі, а вони, зоставшись, — тяжче та тяжче заробляли та... та дожидали. І зникли вони усі...

Де вони поділися? Як загинули? Не зна ніхто й досі.

Зникли вони і згинули, як багато дечого зникає та страчується доброго й лихого, благого й злого, кохання й ненависть, сила й слава — тільки де-не-де зостається пам'ять живлюща.

- Визнач основну тему твору «Кармелюк».
- Як автор описує головного героя твору — Кармеля? Підтверди цитатами з тексту.
- Відшукай у тексті рядки, в яких йдеться про причину смутку Кармеля. Прочитай.
- Як сусід розповідає рідним Кармеля про дивну поведінку розбійників коло Чорного гаю? Перекажи.
- Як рідні сприйняли чутку про те, що Кармель став отаманом розбійників? Прочитай.
- Що вирішили зробити багатії з отаманом розбійників? Підтверди відповідь цитатами з тексту.
- Як змінилася поведінка людей (багатіїв та вбогих) після того, як Кармеля привезли у місто в кайданах і посадили у темницю? Прочитай.
- Відшукай у тексті рядки, що пояснюють, від яких вістей «вбогі люди ніби здоровіші зробилися на виду... А багаті знов заметушилися, знов перелякалися»?
- Як, на Твою думку, могли б далі розгортатися події?
- Визнач тип персонажа Кармеля (позитивний чи негативний). Відповідь обґрунтуй.

1. Прочитаний твір Василя Скуратівського «Погостини» є:

- А прозовим
- Б поетичним
- В драматичним

2. Встанови відповідність між іменами головних героїв творів та їх назвами.

А Настя	1. «Мудра володарка»
Б Кармель	2. «Роксолана»
В Ольга	3. «Кармелюк»

А	
Б	
В	

3. Склади план оповідання «Мудра володарка» Антона Лотоцького

Список використаних джерел

1. *Драч Іван*. «Хіба чекати плати за добро?..». — Режим доступу : http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Flibrary.udpu.org.ua%2Flibrary_files%2Fbibliogr_oglad%2Ftvari_dobro.pdf.
2. *Скрипченко Н. Ф.* Читанка : підруч. для 4 кл. чотириріч. і 3 кл. триріч. почат. шк. / Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко, Н. Й. Волошина. — 3-тє вид. — К. : Освіта, 1993. — С. 126–128.
3. *Павличко Дмитро*. Звернення. — Режим доступу : <http://dnz3.edu.vn.ua/dubler.html>.
4. *Павличко Дмитро*. Де найкраще місце на Землі. — Режим доступу : <http://www.ukrlit.vn.ua/lib/pavlichko/qv86s.html>.
5. *Павличко Дмитро*. Яблуко. — Режим доступу : <http://www.bibliokid.if.ua/chytay/virshi-ta-opovidannya-pro-lito/virshi-pro-lito/start-6.html>.
6. *Павличко Дмитро*. Мурашка. — Режим доступу : <http://chytanka.com.ua/static/671.ukr.html>.
7. *Павличко Дмитро*. Весна. — Режим доступу : <http://chytanka.com.ua/static/671.ukr.html>.
8. *Павличко Дмитро*. Два кольори. — Режим доступу : <http://poetry.uazone.net/default/pages.phtml?place=pavlychko&page=pavl01>.
9. *Павличко Дмитро*. «Щасливим був я двічі...». — Режим доступу : <http://sherp.relline.ru/jphome/poetry/rubai/pvlch-rb.htm>.
10. *Павличко Дмитро*. Рідна мова. — Режим доступу : <http://www.ukrlit.vn.ua/lib/pavlichko/cb9ih.html>.
11. *Гордієнко Сергій*. З днем учителя! — Режим доступу : <http://doshkolenok.kiev.ua/skazki-legendy/596-virshi-pro-vchytelku.html>.
12. Добридень, школярику! : хрестоматія для позакл. та сімейного читання / упоряд. В. О. Мартиненко. — 2-е вид. — К. : Інтерпрес ЛТД, 1998. — 350 с. : іл.
13. *Красоткіна Надія*. До дня захисника Вітчизни. — Режим доступу : <http://krasotkina.com/content/%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%88%D1%96/%D0%94%D0%BE%20%D0%B4%D0%BD%D1%8F%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%92%D1%96%D1%82%D1%87%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B8.html>.
14. *Григорук Анатолій*. Гра в шашки. — Режим доступу : <http://abetka.ukrlife.org/grygoruk1.html>.
15. *Чумарна Марія*. Лумпумчик. — Режим доступу : http://school.xvatit.com/index.php?title=%D0%9C._%D0%A7%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B0._%D0%9B%D1%83%D0%BC%D0%BF%D1%83%D0%BC%D1%87%D0%B8%D0%BA.
16. *Дерманський Олександр*. Чудове Чудовисько (уривок). Новорічний костюм. — Режим доступу : <http://javalibre.com.ua/java-book/book/2917128>.
17. *Черінь Ганна*. Розкажи про Україну! — Режим доступу : <http://abetka.ukrlife.org/milochka.htm>.

ЗМІСТ

ЧИТАЄМО У ВЕРЕСНІ

1 вересня — День знань

Нам треба вчитись! (Наталя Забіла)	5
Найдорожчий плід (Болгарська народна казка)	6

5 вересня — Міжнародний день благодійності

Людина починається з добра (Любов Забашта)	8
Добре слово (Василь Сухомлинський)	9
Названий батько (Українська народна казка)	11
«На автобусній зупинці...» (Інна Кульська)	15
«Хіба чекати плати за добро?..» (Іван Драч)	16
Чарівні окуляри (Притча)	17

10 вересня — день народження Олександра Довженка

Зачарована Десна (Скорочено) (Олександр Довженко)	19
---	----

17 вересня — день народження Михайла Коцюбинського

Нюрнберзьке яйце (Михайло Коцюбинський)	26
---	----

21 вересня — День працівників лісу

Лісова дивина (Василь Чухліб)	32
Друже мій (Оксана Сенатович)	34
Квітковий годинник (Паола Утевська)	35
Дівчина над струмком (Уривок з повісті «Лісничиха») (Олесь Донченко)	39
Звернення (Дмитро Павличко)	43

28 вересня — день народження Дмитра Павличка

Де найкраще місце на Землі (Дмитро Павличко)	44
Яблуко (Дмитро Павличко)	45
Мурашка (Дмитро Павличко)	45
Весна (Дмитро Павличко)	47
Два кольори (Дмитро Павличко)	47
«Щасливим був я двічі...» (Дмитро Павличко)	48

ЧИТАЄМО У ЖОВТНІ

1 жовтня — Міжнародний день музики

Музика (Надія Красоткіна)	50
Славетна співачка (Іван Драч)	51

4 жовтня — Всесвітній день захисту тварин

Лісове озеро (Анатолій Давидов)	52
Вірний (Михайло Чабанівський)	55

5 жовтня — Всесвітній день учителя

З Днем учителя! (Сергій Гордієнко)	59
Перша вчителька! (Тамара Коломієць)	60
Учитель і учні (Василь Сухомлинський)	61

Перший понеділок жовтня — Міжнародний день лікаря

Славетний лікар Агапіт (Михайло Слабошпицький)	62
--	----

11 жовтня — Міжнародний день дівчаток

Козета (Віктор Гюго)	66
----------------------------	----

14 жовтня — Покрова Пресвятої Богородиці

Покрова (Дмитро Білоус)	72
Покровонько, покрий мою головоньку... (Скорочено) (Василь Скуратівський)	73

14 жовтня — День Українського козацтва.

14 жовтня — День захисника Вітчизни

Про запорожців (Легенда)	76
Олеся (Борис Грінченка)	78
До дня захисника Вітчизни (Надія Красоткіна)	87

21 жовтня — Всесвітній день яблук	
Романові яблука (Олесь Гончар)	89
ЧИТАЄМО У ЛИСТОПАДІ	
9 листопада — День української писемності та мови	
Рідна мова (Дмитро Павличко)	92
Українська мова в колі інших мов (З енциклопедії)	93
Казка про мову (Валентина Онопрієнко)	94
«Мова кожного народу...» (Володимир Лучук)	96
«Хай це, можливо, і не найсуттєвіше...» (Іван Малкович)	96
13 листопада — День народження Остапа Вишні	
Перший диктант (Остап Вишня)	98
16 листопада — Міжнародний день толерантності	
Терпимість (притча)	106
Украла (Борис Грінченко)	106
Про дружбу (Притча)	112
20 листопада — Всесвітній день дитини	
Гра в шашки (Анатолій Григорук)	113
Фальшиві друзі, або колективна творчість (Павло Глазовий)	116
Справжні подруги (Анатолій Костецький)	117
22 листопада — День пам'яті жертв голодомору	
«Ти кажеш, не було голодомору?...» (Дмитро Білоус)	119
Бевка (Оповідання) (Микола Магера)	119
ЧИТАЄМО У ГРУДНІ	
5 грудня — Міжнародний день волонтерів	
Скалки доброти (Притча)	125
Протоптали стежку (Василь Сухомлинський)	127
10 грудня — Всесвітній день футболу	
Пригоди м'яча (Українська народна казка)	129
Лумпумчик (Марія Чумарна)	131
10 грудня — День захисту прав людей	
Ніхто не має права ображати людину (За Андрієм Усачовим)	141
Як Незнайко був художником (Розділ III) (Микола Носов)	143
Незвичайні пригоди в лісовій школі (Уривок) (Всеволод Нестайко)	147
1 січня — Новий рік	
Із казки про новорічних чарівників (з мережі Інтернет)	151
Чудове Чудовисько (Уривок). Новорічний костюм (Олександр Дерманський)	153
ЧИТАЄМО У СІЧНІ	
Українські народні традиції та звичаї святкування Різдвяних свят	
Погостини (Уривок) (Василь Скуратівський)	157
Різдво (Богдан Лепкий)	160
Нова радість стала, яка не бувала	161
Ой сивая та і зозуленька	162
22 січня — День Соборності України	
Наша земля (Легенда)	163
І все це — Україна! (З енциклопедії)	164
Розкажи про Україну! (Ганна Черінь)	165
Мудра володарка (Антін Лотоцький)	171
Роксолана (Сергій Плачинда)	176
Кармелюк (Скорочено) (Марко Вовчок)	185
Список використаних джерел	193

Навчальне видання

Барна Марія Михайлівна
Волощенко Ольга Володимирівна
Козак Олександра Петрівна

Літературне читання. Українська мова

Підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Частина I

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Головний редактор Іван Білах
Редактори Ігор Миколів, Богдан Мельничук
Художники Мар'яна Дячинська, Віктор Стецюк, Ірина Тютюнник
Комп'ютерна верстка Мар'яна Тераз

Підписано до друку 20.11. 2015 р. Формат 70х100 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Arial. Друк офсетний.
Умовно-друк. арк. 15,876. Облік.-видавн. арк. 16,5. Тираж 6345 пр. Зам. №64.

ТзОВ «Видавництво Астон» 46006, м. Тернопіль, вул. Гайова, 8
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ТР №28 від 09.06.2005 р.
Віддруковано на ПрАТ "Львівська книжкова фабрика "Атлас"
79005, м. Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 1110 від 08.11. 2002 р. Зам. № 85-15.